

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM (TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ VE EĞİTİMİ) ANABİLİM DALI

**TÜRKÇE İLE KIRGIZCA DİL YAPILARININ DİL ÖĞRETİMİ AMAÇLI
KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Muhittin GÜMÜŞ

Tez Danışmanı

Prof.Dr. N. Engin UZUN

ANKARA - 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM (TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ VE EĞİTİMİ) ANABİLİM DALI

TÜRKÇE İLE KIRGIZCA DİL YAPILARININ DİL ÖĞRETİMİ AMAÇLI
KARŞILAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Tezi

Muhittin GÜMÜŞ

Tez Danışmanı

Prof.Dr. N. Engin UZUN

ANKARA - 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM (TÜRKÇENİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ) ANABİLİM DALI

TÜRKÇE İLE KIRGIZCA DİL YAPILARININ DİL ÖĞRETİMİ AMAÇLI
KARŞILAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. N. Engin UZUN

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve soyadı

İmzası

Prof. Dr. N. Engin UZUN

.....

Doç. Dr. Özgür AYDIN

.....

Yrd. Doç. Dr. Zehra Canan KARABABA

.....

Tez Sınav Tarihi:

ÖN SÖZ

Yaptığımız araştırmanın konusu “**Türkçe ile Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırması**”dır. Geçmişten bugüne Türkçe’nin ve Kırgızca’nın yabancılara öğretiminin tarihçesine bakıldığında her iki çağdaş Türk yazı dilindeki dil yapılarının saptanarak benzer ve farklı yönlerinin uygulamalı dil öğretiminde ele alındığını söylemek zordur. Bu alandaki çalışmalar yetersizdir. İki dil arasındaki benzerliklerin varlığı öğretenler ve öğrenenler açısından kolaylıklar sağlarken, kimi sözcük ve yapıların aldatıcı, yanılgıya neden olan yapılar olduğu görülmüştür. Kimi benzer dil yapılarının dilbilgisel açıdan ortak olduğu görülse de kimilerinin de biçimsel benzerliği işlevsel benzerliğe dönüşmeyince dili öğretenlerin biraz daha dikkatli olmasını gerektiriyor.

Kırgızca, Türkçe’ye göre daha az işlenmiş, daha az anlatım gücüne sahip olduğundan kimi dil yapılarının terimleşmemiş olduğu görülüyor. 20.yüzyılın başına kadar bir yazı dili olmayan, yüzyıllarca konuşma dili olarak yaşayan Kırgızca, zamanımızda gelişmekte olan bir dildir.

Bu araştırmamızda Türkçenin diğer Türk yazı dillerine göre gelişmiş olduğunu, Kırgızca’nın ancak geçen yüzyılda yazı dili özelliğini kazanmasına karşın, sağlam bir yapısı olduğunu saptamış olduk. İşlenmiş ve gelişmiş bir dili öğrenmek ve öğretmek de o derece kolay sayılmalıdır. Araştırmamızda Türkçe ve Kırgızca’daki dil yapılarından şunlar karşılaştırıldı:

Sesbilimsel yapılar; ünlüler, ünsüzler, Kırgızca’daki uzun (sozulma ündüülör) ünlüler, ünlü uyumları, ses olayları...

Biçimbilimsel yapılar; sözcük türleri, çekim ekleri; zaman ekleri, kip ekleri, olumsuzluk ekleri, kişi ekleri, iyelik ekleri, tekillik çoğulluk, ortaçlar, ulaçlar vb.

Sözdizimsel yapılar; tümcelerin yapısı, koşaç tümceleri vb.

Noktalama ve yazım kuralları...

Uygulamalı dilbilimsel çalışmalar Türkolojinin çalışma yöntemlerinden farklıdır. Özellikle Kırgızca ve Türkçe’deki seslerden başlayarak sözcük yapılarına kadar etimolojik incelemeler araştırmamıza dahil değildir.

Araştırmamızın temel kaynağı Ankara Üniversitesi TÖMER Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını olan *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabının (ISBN:978-975-482-802-3) “Dilbilgisi Desteği”* bölümüdür. Bu nedenle kitabın Dilbilgisi bölümünü hazırlayanlara teşekkür ederim. Kırgızca ile ilgili bilgi ve kaynaklarda genellikle Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yayını olan *“Manas Til Üyrötüü Toptomu; Kırgız Tili, 3 cilt, Komisyon, 2009, Bişkek (ISBN:978-9967-25-646-0)* adlı kitaplardan yararlanılmıştır. Çalışmalarında bana yol gösteren ve yardımcı olan Sayın Hocam Prof. Dr. Nadir Engin Uzun’a teşekkür ederim.

Muhittin Gümüş

KISALTMALAR

TT: Türkiye Türkçesi (Türkçe)

Krg: Kırgızca

Rus: Rusça

Lat.: Latin

Krl: Kiril

bkz.: bakınız

Far.: Farsça

Ar.: Arapça

Örn.: Örnek

E.T: Eski Türkçe

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ALAN TANITIMI	9
1.1. Türkçe ve Kırgızca	9
1.2. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Tarihçesi	11
1.3. Kırgızca'nın Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Tarihçesi.....	17
1.4. Türkçe ve Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırmasıyla İlgili Temel Kaynaklar	26
1.5. Türkçe ve Kırgızca Hakkında Genel Bilgi	26
2. BÖLÜM	28
2.1. Türkçe ve Kırgızca'da Ses Yapılarının Karşılaştırması	28
2.1.1. Türkçe'de Sesler	28
2.1.1.1. Ünlüler.....	28
2.1.1.2. Ünsüzler	29
2.1.2. Kırgızca'da Sesler.....	29
2.1.2.1. Ünlüler (ündүүлөр).....	29
2.1.2.2. Uzun ünlüler (sozulma ündүүлөр).....	29
2.1.2.3. Ünsüzler	30
2.2. Türkçede ve Kırgızcada Ünlü Uyumları	32
2.2.1. Türkçe ve Kırgızcada Büyük Ünlü Uyumu	32
2.2.2. Türkçe'de Küçük Ünlü Uyumu.....	36
2.2.3. Kırgızca'da Küçük Ünlü Uyumu	36
2.2.4. Kırgızca'da Ünsüz Uyumları	37
2.2.5. Türkçe ve Kırgızcada Ses Olayları	39
2.2.6. İyelik Eklerinde ve Durum Eklerinde Sesler	45
2.2.7. Adıl n'si ve Koruyucu Ünsüzler	46
2.2.8. Türkçe ve Kırgızcada Vurgu	48
2. Bölümün Özeti.....	49

3. BÖLÜM	52
3.1. Türkçe ve Kırgızca Biçim Yapılarının Karşılaştırması	52
3.2. Türkçe ve Kırgızcada Ekler, Sözcük Türleri, Ad Öbekleri	53
3.3. Türkçe ve Kırgızcada Temel Sözcük Dizilişi.....	61
3.4. Koşaç Tümcesi	65
3.5. Varoluş Tümcesi (Haber Kipi).....	67
3.6. Türkçe ve Kırgızcada Sıralama	68
3.7. Zamanlar	69
3.7.1. Şimdiki Zaman /Uçur Çak (Genel/Calpı)	69
3.7.2. Şimdiki Zaman (Resmî)/ Uçur Çak	70
3.8. Türkçe’de ve Kırgızcada Ad Durumları	71
3.9. Türkçe ve Kırgızcada Ulaçlar	73
3.10. Türkçede ve Kırgızcada İlgeçler.....	74
3.11. Türkçede ve Kırgızcada Ad Tamlamaları, İyelik Ekleri	75
3.11.1. Ad Tamlaması (Belirtisiz).....	78
3.11.2. Türkçe ve Kırgızca Ad Tamlaması (Belirtili)	80
3.11.3. Türkçe ve Kırgızcada Ad Tamlaması (Zincirleme)	81
3.12. Geçmiş Zaman (Belirli)/Aykın Ötkön Çak	82
3.13. Şimdiki Zaman (Hikaye Kipi) /Uçurçak	82
3.14. Ulaçlar	83
3.15. Bağlaçlar – İlgeçler.....	84
3.16. Emir Kipi/Buyruk Ingay	86
3.17. İstek Kipi/Kaaloo Ingay.....	87
3.18. Sıfatlaştırma.....	88
3.19. Karşılaştırma/Salıştırıuu	88
3.20. Üstünlük/Üstömdük.....	89
3.21. Durum (Belirtme)/Tabış Cöndömö	89
3.22. İlgi Eki/ Anıktagıç Müçö.....	91
3.23. Bağlaçlar/ Baylamtalar	92
3.24. Gelecek Zaman / Keler Çak.....	93

3.25. Gelecek Zaman (Hikaye Kipi) Keler Çak	94
3.26. Eşitlik/.....	95
3.27. Görelilik/ Candooçtor	96
3.28. İlgeçler/ Candooçtor	97
3.29. Geçmiş Zaman (Belirsiz /-mİş)/ Kapıskı Ötkön Çak.....	98
3.30. Koşaç Tümcesi (Rivayet Kipi)	98
3.31. Şimdiki Zaman (Rivayet Kipi)/Uçur Çak.....	99
3.32. Gelecek Zaman (Rivayet Kipi).....	100
3.33. Pekiştirme/	100
3.34. Geniş Zaman/Uçur Kelerçak	102
3.35. Yeterlik/ Mümküncülüktü Bildirüüçü Analitik Formalar	103
3.36. Geniş Zaman (Hikaye Kipi)/ Uçur Keler Çak	105
3.37. Geniş Zaman (Rivayet Kipi) :-(E/İ)rmİş (< -(E/İ)r imiş).....	105
3.38. Adlaştırma/ Kıymıl Atooç	106
3.39. Adlaştırma (+İyelik)+Durum / Kıymıl Atooç	107
3.40. Dolaylı Anlatım (Emir Kipi)/ Töl Cana Bötön Söz (Buyruk İngay).....	109
3.41. Ulaçlar/ Çakçıldar	110
3.42. Ulaçlar/ Çakçıldar-mE (+iyelik) için / -mEk için/	114
3.43. Ulaçlar/ Çakçıldar -mEk üzere/ - UU üçün, -OO üçün.....	115
3.44. Gereklilik Kipi	116
3.45. Gereklilik (Hikaye) Kipi.....	116
3.46. Gereklilik (Rivayet) Kipi.....	116
3.47. Gereklilik	117
3.48. Zorunluluk/Macbur.....	117
3.49. İşteşlik // Koş Mamile.....	118
3.50. Dönüşlülük // Özdük Mamile	119
3.51. Dönüşlü Çatı / Özdük Mamile/ -(İ)n-, -n-	121
3.52. İşteş Çatı/ Koş Mamile	122
3.53. Dilek Kipi/ Şarttu Ingay	123
3.54. Dilek (Hikaye) Kipi (Keşke) Maksat Ingay	125
3.55. Kimi Ulaçların İşlevleri/ Çakçıldar	126
3.56. İlgeçler	127

3.57. Koşul Kipi/ Şarttuu İngay.....	129
3.58. Ettirgen Çatı/ Arkılıu Mamile.....	131
3.59. Edilgen Çatı/ Tuyuk Mamile	135
3.60. Ortaçlar (Öznesel)/ Atoočtuk	137
3.61. Ulaçlar/Çakçıldar:- <i>DĪk</i> -(<i>y</i>) <i>EcEk</i> + iyelik + -(<i>n</i>) <i>dE</i> , - <i>Dik</i> -(<i>y</i>) <i>EcEk</i> + iy. zaman)....	140
3.62. Dolaylı Aktarım (Bütün Zamanlar)	143
3.63. Ulaçlar/Çakçıldar (- <i>DĪk</i> -(<i>y</i>) <i>EcEk</i> + iyelik için, - <i>DĪk</i> -(<i>y</i>) <i>EcEk</i> + -(<i>n</i>) <i>dEn</i> ,.....	146
3.64. Ulaçlar - <i>DĪk</i> -(<i>y</i>) <i>EcEk</i> + iyelik halde.....	148
3.65. Bileşik Zamanlar (Hikaye)	150
3.66. Ulaçlar - <i>DĪk</i> çE, - <i>DĪk</i> + iyelik sürece süresince, (boyunça,sayın,)	152
3.67. Birleşik Zamanlar/Tataal Çaktar	155
3.68. Tezlik, Sürme ve Yeterlik Eylemleri/ Tataal Etişter	157
3.69. Ulaçlar, - <i>mektense</i> , - <i>mek varken</i> , - <i>mek yerine</i>	159
3.70. Sıfatlar/ Sın Atooč	160
3.71. Bağlaçlar/Baylamtalar	161
3.72. Ulaçlar, - <i>DĪk</i> /-(<i>y</i>) <i>EcEk</i> + iyelik + -(<i>n</i>) <i>E göre</i> , - <i>DĪk</i> + iyelik kadarıyla	162
3.73. Ulaçlar ...-(<i>y</i>) <i>E</i> ...-(<i>y</i>) <i>E</i>	164
3.74. Belirteçler/ Taktooč , <i>hiç yoktan</i> , <i>hiç değilse</i>	164
3.75. Edilgen, <i>İl</i> + <i>-mEkEdĪr</i>	165
3.76. Ulaçlar, - <i>mEksĪzĪn</i>	165
3.77. Belirteçler / Taktooč, <i>henüz</i> , <i>daha artık</i> , <i>zaten</i> , <i>şimdilik</i>	166
3.78. Ulaçlar, TT:- <i>mEkIE</i> , - <i>mEkIE beraber/birlikte</i>	167
3.79. Yinelemeler/ Kaytaloo.....	170
3.80. Belirteçler /Taktooč; <i>yalnız</i> , <i>yalnızca</i> , <i>sadece</i> , <i>ancak/ bir gana</i>	171
3.81. Durum Ekleri (Yan İşlevleri)/ Cöndömölör	171
3.82. Sıfatlar (Sıralanış)/ Sın Atooč.....	175
3. Bölümün Özeti	178
4. BÖLÜM	183
4.1. Türkçe ve Kırgızca Tümcce Yapılarının Karşılaştırması	183
4.1.1. Tümcede Anlam/ Süylömdün Maanisi	183
4.1.2. Tümcede Tanımlama/Süylömgö Anıktama Berüü	183

4.1.3. Tümcede Karşılaştırma /Süylömdü Salıştırıuu	183
4.1.4. Öznellik ve Nesnellik/Abstraktıuluk Cana Konkrettüülük	184
4.1.5. Koşula Bağlılık/Şarttuu Bağınmıkı Süylöm.....	185
4.1.6. Tümcede Neden – Sonuç İlişkisi/ Sebep Bağınmıkı Tataal Süylöm	185
4.2. Türkçe ve Kırgızcada Tümce Türleri/ Süylöm Türlerü.....	186
4.2.1. A. Yüklemlerine Göre Tümceler/ Bayandooçu Etiş Sözdördön Cana Bayandooçu Atooč Sözdördön Bolgon Süylömdör.....	186
4.2.2. B. Öge Dizilişine Göre Tümceler/ Süylöm Müçölörünün Orun Tartibi	187
4.3. C.Anlamına Göre Tümceler/Maanisine Karata Süylöm Türlerü	188
4. Bölümün Özeti.....	190
5. BÖLÜM	192
5.1. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	192
5.2. ÖNERİLER.....	196
ÖZET	199
ABSTRACT	201
KAYNAKLAR	203
EKLER	207
A.Türkçenin Yazım Kuralları	207
B.Türkçe’de Noktalama İşaretlerinin Kullanımı	211
C.Kırgızca’nın Yazım Kuralları	214
D.Kırgızca’da Noktalama İşaretlerinin Kullanımı/Orfografiyalık Belgilerdin Koldonuusu	218
Eklerin Özeti.....	221

GİRİŞ

Dil öğretimi, geçmişten günümüze kadar önemini yitirmeden devam eden bir olgudur. Ülkemizde yabancı dil olarak Türkçenin öğretimiyle ilgili çok sayıda araştırma ve uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Ankara Üniversitesi TÖMER'in kurulmasıyla birlikte ülkemizde yabancılara Türkçe öğretimi yeni bir ivme kazanmıştır. Son 25 yıllık dönemde Türk Dilbilimi alanında yetişen uzman, araştırmacı ve bilim insanlarının Türkçe öğretimine katkı sağlamış olmaları, kuramdan uygulamaya bir çok yönden çağdaş yenilikler kazandırmaları sonucunda bugünkü noktaya gelinmiştir.

Türkiye'de ve dünyada Türkçenin öğretimi alanında çalışanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bağımsızlığını kazanan Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile eğitim, kültür ve ekonomik alanda yapılan ikili antlaşmalar çerçevesinde Türkçe öğreten kişi ve kurumların hedef kitlesi zenginleşmiştir. 1992 yılından itibaren çok sayıda yüksek öğretimde okuyacak öğrencinin ülkemize davet edilmesi başta Ankara Üniversitesi TÖMER ve bu alanda çalışan kurumların hizmet alanını genişletmiştir. Ankara Üniversitesi TÖMER'de hedef kitle ve öğrenci profili dünyanın değişik ülkelerinden değişik eğitim ve kültür düzeyine sahip insanlardan, çok önemli bir oranı Türkçeyle akraba olmayan dilleri konuşanlardan oluşmaktaydı. 1992 yılı yeni bir dönemin başladığı, yeni bir hedef kitlenin Türkçe öğretenlerin karşısına çıktığı yıldır. Aradan geçen kısa süre içinde Türkiye dışında da Türkçe öğreten kurumlar çoğaldı. 1995 yılında Kırgızistan'da Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kuruldu. Bu üniversitelerin zorunlu eğitim dillerinin birinin de Türkçe olması Türkçe öğretimi alanında potansiyelin doğru, güzel ve amacına uygun olarak değerlendirilmesi için önemli bir fırsat olarak karşımıza çıktı. Bu kadar değişik ve yeni bir kitlenin anadili Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Türkmençe, Uygurca, Hakasça, Tuvaca, Tatarca ve daha bir çok Türk yazı dili olanlara Türkçe öğretiminin diğer dilleri konuşan hedef kitleyle aynı yöntem ve öğretim teknikleri ile yapılması yaklaşık 15 yıldan fazla zamandan beri tartışılmaktadır.

Çağdaş Türk yazı dillerinin içinde Türkiye Türkçesine en yakın olan Azerbaycan Türkçesi, Gagavuzca ve Türkmencedir. Eski Türkçenin Kıpçak Grubunda yer alan Türk yazı dillerinden Kazakça, Tatarca, Başkurtça vb. dillerle birlikte Kırgızcanın da Türkçeye yakınlığı ya da uzaklığı ayrı bir konu olup karşılıklı öğretim sırasında karşılaşılan sorunlar, uygulanması

gereken yöntemler, teknikler, öğretmenin bilmesi gerekenler ile öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyleri daha büyük önem taşımaktadır.

Kırgızlara Türkçe öğretirken ya da Türklere Kırgızca öğretirken neler yapılmalı? Bundan önce neler yapılmış? Uygulamaların geliştirilmesi veya değiştirilmesi için edinilen bilgi ve tecrübelerin değerlendirilmesi gerekiyor. İlk önce Türkçe öğretimindeki model uygulamalar esas alındığında sorunun çözümü kolaylaşıyor. Çünkü bu alanla ilgili yeteri kadar deneyim, bilgi, kaynak ve araştırma var. İş Kırgızcaya geldiğinde ise sorun o kadar kolay gözüküyor. Kırgızcanın öncelikle anadili olarak öğretimi sorunları, yabancı dil olarak öğretiminden daha ön plandadır.

Türkçe ile Kırgızcadaki dil yapılarının karşılaştırılması, öğrencilerin ve öğreticilerin Türkçe ya da Kırgızca öğretimi ve öğreniminde karşılaştıkları sorunlara yönelik çözümler sağlayacaktır.

Anadili Kırgızca olanlara Türkçe öğretiminde (Kırgızca ile Türkçenin akraba dil olmasından dolayı) kolaylıkların yanı sıra zorluklar da yaşanmaktadır. Aynı durum Türklere Kırgızca öğretimi için de geçerlidir. Kırgızcadaki türetme ve çekim eklerinin Türkçedeki yapı ve çekim ekleriyle biçimsel ve işlevsel yönden kimi benzerliklere sahip olması öğrenenler açısından kolaylık gibi görünse de kimi zorlukları da beraberinde taşıdığı dikkat çekici ölçüdedir. İki akraba dilde sözcük ve biçimbilim yapıları tarihsel süreç içinde biçim ve ses değişimine, hatta işlev farklılığına uğraması -özellikle konuşma ve yazma becerileri kazandıran çalışmalarında - birçok yanılgıya neden olmaktadır. Kimi sözcüklerin de biçimsel olarak aynı, ama anlamca farklı olması da başka bir sorunu oluşturmaktadır. Söz konusu farklılık ya da benzerlikler bu alanda çalışanlarca karşılıklı dil öğretiminde önemli sorunlar olarak görülmektedir. Her iki dildeki , sözcük türleri, öbek yapılar, tümce türleri karşılaştırılarak benzer ve farklı yönler ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada karşıtsal dilbilimin (contrastive linguistics)uygulama alanlarından biri olan karşıtsal çözümleme (contrastive analysis) yapılmıştır. Bu çalışmada, karşıtsal dilbilimin uygulama alanlarından biri olan karşıtsal çözümleme ele alınmıştır. Karşıtsal çözümleme alanında Türkçe ve Kırgızca arasında sesbilim, biçimbilim ve sözdizimi, alanında yaptığımız çalışmaların Türkçe/Kırgızca öğretimine katkı sağlayacağını düşünüyoruz. İşler (2008)'e göre 20. yüzyıl, dilbilim alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Yüzyılın başlarında, de Saussur'un (ö. 1913) ölümünden sonra 1916 yılında yayımlanan *Course in General Linguistics* adlı kitabı bir yandan betimlemeli dilbilimin -tarihsel dilbilim karşısında-

temellerini atarken, diğ er yandan karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına ışık tutmuştur. Byolece dilbilim alanındaki çalışmalar betimlemeli alana kayarak, Amerikalı dilbilimcilerden Boas, Sapir ve Bloomfield yazılı olmayan dilleri inceleme yöntemlerini geliştirmişler; Avrupalı dilbilimcilerden Jespersen betimlemeli dilbilime kuramsal ve felsefi açıdan katkı sağlamıştır. Öte yandan Prag dil okulu yapısalcılığı geliştirirken, Kopenhag dil okulu ise dili matematiksel denklemlerle açıklama yoluna gitmiştir . İkin ci dünya savaşından sonra dilbilim alanındaki çalışmalar artarak devam etmiştir. Savaş sonrası yabancı dil öğrenimi ve öğretimine artan ilgi, dilbilim alanındaki çalışmalara yeni bir boyut kazandırmış, byolece uygulamalı dilbilim araştırmaları başlamıştır. Bu bağlamda anadil ile amaç dilin benzer ve farklı yönlerini inceleyen karşıtsal dilbilim ortaya çıkmıştır. Dilbilim ilkelerini İngilizce ğretimine uygulayan ilk kimse olan Amerikan yapısalcılarından Fries karşılaştırmalı çalışmaların önemini şöyle dile getirir:

En etkili gereçler, amaç dilin bilimsel betimlemesi ve bu betimlemenin anadil ile özenli karşılaştırılması sonucu elde edilen bilgiler ışığında hazırlanan gereçlerdir. Fries'in bu tespitini eserinde nakleden Lado, daha sonra yabancı dil ğretim kitabının nasıl olması gerektiğini belirtir. Ders kitabı; dilbilgisel yapı, telaffuz, söz varlığı ve kültürel içerik bakımından aşamalı olmalıdır. Lado bu görüşünü karşıtsal dilbilimin, başka bir deyişle modern uygulamalı karşıtsal dilbilim çalışmalarının gerçek başlangıcı olan *Linguistics Across Cultures* adlı kitabında dile getirir. Lado'nun bu kitabı aynı zamanda bizim burada üzerinde duracağımız karşıtsal çözümleme (contrastive analysis)'nin de başlangıcı kabul edilir. Onun bu eserinin ardından kısa bir süre sonra Charles A. Ferguson'un editörlüğü ve Washington'da bulunan "Center for Applied Linguistics of the Modern Language Association of America" adlı merkezin himayesinde karşıtsal yapı serisi (contrastive structure series) çalışmaları başlar. Bu seri İngilizce ile Amerika'da ğretimi yaygın olan beş dil Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça ve İşpanyolca arasındaki benzerlik ve farklılıkların betimlemesini yapmayı amaçlamış ve bu alanda ard arda eserler yayımlamıştır. Altmışlı yılların sonlarında ayrıca karşıtsal dilbilim alanında iki uluslararası konferans düzenlenmiştir.

Altmışlı yıllarda yoğun bir şekilde gözlemlenen karşıtsal dilbilim veya karşıtsal çözümleme alanındaki çalışmalar ve sempozyumların yetmişli yıllarda da devam ettiğini görüyoruz. Sonraki yıllarda karşıtsal çözümleme çalışmaları günümüzde de devam etmektedir." ağdaş Türk yazı dilleri arasında karşıtsal dilbilim çalışmaları yapıldığına rastlanmaması, araştırmamızın önemini artırmaktadır.

Tezin Konusu: Türkçe ile Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırması adı altında yaptığımız çalışmada Türkçe ile Kırgızcadaki sesbilim, biçimbilim (çekim ekleri, sözcük türleri) ve sözdizimi yapıları (tümce türleri) karşılaştırılarak her iki dildeki benzer ve farklı dil yapıları ortaya çıkarılmaktadır. Özellikle anadili Kırgızca olanların Türkçe, Türklerin de Kırgızca'yı öğrenme sürecinde karşısalsal çözümler yoluyla akraba dillerin öğretiminde nasıl bir yol izlenebileceğine ışık tutacaktır.

Tezin Amacı: Bu araştırmanın temel amacı, Türkçe ile Kırgızcadaki dil yapılarının karşılaştırılması yoluyla Türkçe ve Kırgızcanın öğretiminde karşılaşılan sorunlara yönelik karşısalsal çözümler yapılmasıdır. Bunun sonucunda dil öğrenenlere ve öğretenlere yardımcı olmak amaçındadır.

Tezin Önemi:

1. Eski Türkçenin kollarından olan Türkçe (Türkiye Türkçesi) ile çağdaş Kırgızcadaki dil yapılarını; sesbilimsel öğeleri, sözcük türlerini, türetme ve çekim eklerinin işlevlerini ve sözdizimi özelliklerini karşılaştırmak açısından,
2. Türkçe / Kırgızca öğrenenlerin öğrendikleri dili doğru, anlaşılır bir biçimde kullanmalarını ve dil becerileri bakımından beklenen hedef davranışlara sahip olmalarını sağlamak açısından,
3. Kırgızlara Türkçe öğreten /Türlere Kırgızca öğreten öğretim elemanı, öğretmen ve diğer uzmanlara kaynaklık ya da kılavuzluk etmek açısından önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar:Araştırmamızın konusu Türkçe ile Kırgızcadaki dil yapılarından sesbilim, biçimbilim, sözdizimi ve yazım kurallarının dil öğretimine katkı sağlayacak karşısalsal çözümler yapılmasıyla sınırlıdır.

Tezin Araştırma Soruları: Türkçe ve Kırgızca sesbilim, biçimbilim ve sözdizimi yapılarındaki benzerliklerin ve farklılıkların saptanmasının karşılıklı dil (anadili Türkçe olanlara Kırgızca, Kırgızca olanlara Türkçe) öğretimindeki yeri ve önemi nedir?

Akraba diller arasında öğretim sorunlarının temelinde alfabe, yazım kuralları ve noktalama işaretlerinin kullanımındaki farklılıkların öğretimde yarattığı zorluklar nelerdir?

Çağdaş Türk yazı dillerinden Kırgızca ve Türkçe öğretiminin günümüz koşullarında daha ileri düzeye ulaşmasına yönelik ilkeler ve öneriler nelerdir?

Yöntem; Araştırma Evreni ve Örneklem: Araştırmamız, karşıtsal dilbilimin uygulama alanı olan karşıtsal çözümleme yöntemine göre hazırlanmıştır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bulunan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde Türkçe/Kırgızca öğrenen öğrencilere uygulanan programlar ve ders içeriklerinde yer alan örneklere dayalı olarak yapılmıştır. Türkçe/ Kırgızca öğrenen öğrenciler için oluşturulan temel, orta ve yüksek düzey dil düzeylerine göre karşıtsal çözümlenmeler yapılmıştır. Türkçe /Kırgızca öğrenen bireyler için düzenlenen örneklem üç alt evren üzerinde yapılmıştır. Bunlar: Temel Düzey Türkçe /Baştalgıç Kurs(Kırgızça), Orta Düzey Türkçe /Orto Kurs (Kırgızça), Yüksek Düzey Türkçe/Cokorku Kurs(Kırgızça)

Tezin Kuramsal Çerçevesi

Tezin kuramsal çerçevesini karşıtsal dilbilimin uygulama alanı olan karşıtsal dil çözümlemesi ve evrensel dil öğretimi ilkelerine dayanmaktadır. Bu çalışmada, karşıtsal dilbilim ya da dil/lehçe öğretimindeki genel kurallar sistematığındeki yapıların eşdeğerlerinin iki dildeki durumu değerlendirilmektedir. Türkçenin pek çok dünya diliyle çeşitli düzeylerde karşıtsal çözümlemesinin yapıldığına çok da fazla tanık olunmamaktadır. Karşıtsal çözümleme alanında Türkçe ve Kırgızca gibi Eski Türkçenin kollarından olan çağdaş Türk yazı dilleri (Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Türkmençe, Tatarca vb.) arasında ses yapıları, biçim yapıları, tümce yapıları başlıkları altında karşıtsal çözümlenmeler yapılmasının Türkçe /Kırgızca öğretimine büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Artık Türk yazı dilleri arasındaki dil çalışmalarında lehçe, şive, ağız vb. tanımlama tartışmaları yerine uygulamalı dilbilim çalışmalarıyla dil öğretiminde istenen amaca ulaşılmalıdır. Karşıtsal çözümleme çalışmalarına ve karşıtsal yanlış çözümlenmelerine Türk dili ailesi içinde istenen düzeyde ilgi gösterilmesi gerekmektedir.

Uygulamalı dilbilimin temel alanlarından biri dil öğretimi, diğeri de karşıtsal dilbilim çalışmalarıdır. Dil öğretiminin değişik ve karmaşık teknik ve yöntemleri çok eski yıllardan beri teknolojik gelişmelere ve küreselleşen dünyanın gereklerine ve gereksinimlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Ülkemizde karşıtsal dilbilim çalışmaları ise daha geç dönemde, yani yakın yıllarda bilim dünyasında ele alınmış, dilbilim çevresinin gelişmesine koşut olarak işlenmeye başlanmış bir alan olarak görülmektedir. “*Karşıtsal dilbilim/contrastive linguistics*

ve *karşıtsal çözümleme/contrastive analysis*” terimlerinin Türkçe ve çağdaş Türk yazı dilleri arasında dil öğretimi amaçlı kullanıldığı ve buna uygun araştırma ve çalışmaların yapıldığına tanık olduğumuz söylenemez. Bu nedenle “*Karşıtsal dilbilim/contrastive linguistics ve karşıtsal çözümleme/contrastive analysis*” terimlerinin içeriği ve ifade ettiği anlamı açıklamak gerekir. “Karşıtsal dilbilim/contrastive linguistics (CL) ve karşıtsal çözümleme/contrastive analysis (CA). Her iki terimi kullanan dilciler gerek karşıtsal dilbilim, gerekse karşıtsal çözümlemenin tarihçesinden söz ederken Lado’nun *Linguistics Across Cultures* adlı eserine atıfta bulunarak aynı noktada birleşmektedirler.” “Karşıtsal çözümleme mi, karşıtsal dilbilim mi?” başlığı altında yaptığı araştırmada “Carl James CA terimini karşıtsal çalışmaların tamamı için kullanmaktadır. Başka bir deyişle CA terimiyle CL terimi arasında bir fark gözetmemektedir. Gerhard Nickel gerek “*Contrastive Linguistics and Foreign Language Teaching*” adlı bildirisinde, gerekse K.Heinz Wagner ile birlikte yazdığı makalesi “*Contrastive Linguistics and Language Teaching*”de CL ile CA arasında bir ayrıma gitmemektedir. Lado hemen herkes tarafından CL veya CA çalışmalarının başlangıcı veya önemli bir yapıtı kabul edilen ünlü eseri *Linguistics Across Cultures* da ne CL ne de CA terimini kullanmıştır. Bu isimlendirme daha sonra gelen dilciler tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla CL ile CA’yı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak zordur. Esasen CL kuramsal, CA ise uygulamalıdır. Buradan hareketle İclâl Ergenç CA’yı CL’nin araştırma yöntemi olarak isimlendirmiştir.” Türkiye’deki dilbilim çevresinde karşıtsal çözümlemenin karşıtsal dilbilimin uygulama alanı ve yöntemi olarak algılandığı yönünde yaygın bir anlayışın olduğu anlaşılmaktadır. Karşıtsal çözümlemenin (CA) dilbilimin bir dalı olduğunu belirten C. James, dillerin karşılaştırılabilirliği bakımından dilin aslî hususlarıyla ilgili olduğunu, CA sınıflandırmayla değil, Contrastive teriminin işaret ettiği gibi diller arasındaki farklılıklarla, benzerliklere göre daha fazla ilgilidir. CA dil aileleriyle ilgilenmediği gibi, dil tarihinin diğer alanlarıyla da ilgilenmez. Ayrıca durgun dilbilim fenomeniyle de yeterince ilgili değildir. Bu da onun eş zamanlı olduğunu gösterir. Bu nedenle James CA’i melez bir dilbilim girişimi olarak adlandırır ve onu şöyle tanımlar: “CA, karşıtsal (karşılaştırmalı değil) iki değer sınıflandırması yapmayı amaçlayan (CA her zaman iki dille ilgilidir) ve dillerin karşılaştırılabileceği teorisi üzerine kurulan bir dilbilim girişimidir. Burada karşıtsal çözümlemenin işlevi ve araştırma alanının ana çizgilerini, filolojinin çalışma yöntemlerinden farklı yönleri dile getirilmektedir.

Karşıtsal dilbilim ve karşıtsal çözümlleme konusunda çok sayıda makalesi ve araştırmaları bulunan Prof. Dr. E. İşler, “Karşıtsal Çözümlleme ve Arapça Öğretimi (2008) adlı makalesinde karşıtsal çözümllemeyi baştan sona ayrıntılarıyla şöyle açıklamaktadır:

“Lado *Linguistics Across Cultures* adlı kitabının girişinde dillerin ve kültürlerin düzenli olarak karşılaştırılmasının gerekliliğini açıklarken teorinin esasını, Fries’in “*En etkili gereçler, amaç dilin bilimsel betimlemesi ve bu betimlemenin anadil ile özenli karşılaştırılması sonucu elde edilen bilgiler ışığında hazırlanan gereçlerdir.*” görüşünün yönlendirdiği düşüncesindedir. O, yabancı dil öğrenmenin kolaylık ve zorluğunu anadil ile yabancı dil arasında yapılacak düzenli karşılaştırmanın ortaya koyacağı teorisinin kendisi tarafından dil başarı sınavlarının hazırlanmasına uygulandığını belirtir. “Kişiler anadilleri ve kültürlerindeki kalıplar ile anlamlar ve bu kalıplar ile anlamların dağılımlarını yabancı dil ve kültürlerine aktarmaktadırlar.

Robert Lado, teorisinin öğretim açasından önemini vurgularken ise şöyle der:“İnanıyoruz ki, yabancı dil öğrenmeye başlayan öğrenci bu dilin bazı özelliklerinin kendisine kolay, kimi özelliklerinin ise zor geldiğini görecektir. Öğrenciye anadiline benzeyen olgular kolay, farklı olan olgular ise güç gelecektir.” Lado’nun bu görüşü karşıtsal çözümlleme hakkında ortaya konan görüşlerden ilki olup strong version/güçlü görüş olarak bilinir. Bu görüş, yabancı dilin öğrenciye en güç gelen yönlerinin anadilinde karşılığı olmayan yönler olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla anadil ile amaç dil arasındaki farklılık arttıka doğal olarak anadili girişimi (interference) de artacaktır. Güçlü görüşe göre, yabancı dil öğreniminde karşılaşılan güçlükler anadil ile amaç dil arasında yapılacak karşıtsal çözümlleme ile önceden belirlenebilir.

Karşıtsal çözümlleme hakkında ortaya konan görüşlerden ikincisi weak version/zayıf görüştür. Bu görüş dilciden, elindeki dilbilim bilgisini, yabancı dil öğreniminde gözlemlenen güçlükleri yorumlamada kullanmasını ister. Zayıf görüş, güçlü görüşün güçlüklerin önceden belirlenmesini öngören savını kabul etmez. Bu görüş işe, anadili girişiminden elde edilen veri ile başlar ve söz konusu veriyi iki sistem arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklamada kullanılır. Dolayısıyla bu görüş de karşıtsal çözümllemenin bir önceki görüşü gibi anadili girişimini kabul eder ve anadili girişiminin dil öğreniminde karşılaşılacak güçlüklerin nedenini açıklayabileceğine ihtimal verir. Zayıf görüşe göre belki, kimi gözlem, sezgi ve tecrübeden hareketle birkaç dikkat çekici ses farklılığı gibi, dil öğreniminde karşılaşılacak kimi güçlükler önceden belirlenebilir, ancak yüz binlerce öğeden oluşan dilin öğreniminde karşılaşılacak güçlüklerin tamamını öngörmek imkânsızdır. Dolayısıyla zayıf görüş dil öğreniminde karşılaşılan güçlüklerin sonradan (a postriori) daha yararlı bir şekilde açıklanabileceğini ileri

sürer. Bu bakımdan zayıf görüş, güçlüklerin önceden belirlenebileceğini dile getiren güçlü görüşten ayrılır.

Bu alanda ileri sürülen ve önceki iki görüşü uzlaştırmaya çalışan bir üçüncü görüş ise modereta version/orta görüştür. Bu görüşü Oller ve Ziahosseniy ortaya koymuştur. Söz konusu görüş anadil ile amaç dil arasındaki farklılığın az olması durumunda sınıflandırma güçlüğü olacağını haber vermektedir. Bu durum öğrencinin çok az farklılık gösteren şekilleri sınıflandırmakta güçlük çekmesine yol açar ve yanlış genellemeye yönlendirir. Şekillerin anlam ve işlev bakımından eşit olması durumunda ise doğru genelleme söz konusudur. Dolayısıyla bu görüşe göre yabancı dilin öğrenilmesi en güç olan yönleri anadil ile çok az farklılık gösteren ses, ses dizisi ve anlamlardır.”

“Türkçe ve Kırgızcadaki dil yapılarının dil öğretimi amaçlı karşılaştırması” adlı çalışmamızda anadil ve amaç dil karşılaştırmasından çok iki dilin yapılarının benzer ve farklı özellikleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Dil yapıları içindeki ses, biçim ve sözdizimi bakımından karşıtısal çözümleme, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Dillerin ölçünlü kullanımı ve kurallarda birliğin sağlanmasında önemli rolü olan yazım ve noktalama işaretlerinin iki dildeki (Türkçe/Kırgızca) kullanım özellikleri de çalışmanın ekler bölümünde yer almaktadır.

1. BÖLÜM : ALAN TANITIMI

1.1. Türkçe ve Kırgızca

Türkler, dünya üzerinde çok geniş bir yer kaplar. Doğuda Moğolistan ve Çin içlerinden batıda Balkanların doğusuna; kuzeyde Sibiryadan ve Moskova yakınlarındaki Kazan şehrinde, güneyde Kerkük, Orta Doğu'nun değişik bölgelerinden Kıbrıs'a kadar uzanan büyük coğrafyaya yayılmışlardır. 20 - 90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasında yer alan bu coğrafya, kuş uçuşu, doğudan batıya 6 -7.000, kuzeyden güneye 3.000 kilometrelik bir alanı içine alır. Yönlere göre yapılan adlandırmada, Hazar'ın doğusunda kalan Türkler, Doğu Türklüğü; Karadeniz, Kafkaslar ve Hazar'ın kuzeyinde kalanlar, Kuzey Türklüğü; aynı sınırların batısında ve güneyinde kalanlar Batı Türklüğü olarak adlandırılır. Bölgelere göre dünyada Türkçenin konuşulduğu bölgeler şu şekilde ayrılmaktadır:

A. Batı Türklüğü: Türkiye Türkleri, Balkan Türkleri (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova'daki Türklerle, Moldova ve Bulgaristan'daki Gagavuzlar) Kıbrıs Türkleri, Suriye Türkleri, Irak Türkleri, Azerbaycan Türkleri

B. Doğu Türklüğü: Batı Türkistan Türkleri (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da; İran'ın kuzeydoğusunda ve Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Türkmen, Özbek, Karakalpak, Kazak ve Kırgızlar). Doğu Türkistan Türkleri (Çin'in kuzeybatı bölgesinde - Doğu Türkistan'da- bulunan Uygur ve Kazak Türkleri).

C.Kuzey Türklüğü: Sibiryalı Türkleri (Sahalar), Tuva Türkleri, Abakan Türkleri (Hakaslar), Altay Türkleri, İdil-Ural Türkleri (Kazan ve Batı Sibiryalı Tatarları, Başkurtlar, Çuvaşlar). Kafkas Türkleri (Kafkasların kuzeyindeki Karaçay, Malkar, Nogay ve Kumuk Türkleri), Kırım Türkleri (Kırım, Özbekistan ve Romanya'da), Karay Türkleri (Kırım, Polonya ve Litvanya'da), Bütün bu alanlarda konuşulan Türk dili üç uzak lehçeye ayrılır:

1. Türkçe,
2. Sahaca (Yakutça),
3. Çuvaşça.

Sahaca ve Çuvaşça, Türk dilinin metinlerle takip edilebilen devirlerinden daha önceki çağlarda ayrıldıkları ve ana Türk kitlesi ile temasları kesildiği için ayrı birer dil karakteri kazanmışlardır. Aslında Sahaca ve Çuvaşça, yüzyıllar boyunca birer konuşma dili olarak kullanılmış, ancak 19. ve 20. yüzyıllarda yazı dili hâline gelmiştir.” Her iki dil de Kiril alfabesi kullanılmaktadır. 1926-1940 yılları arasında SSCB yönetimindeki Türk kökenli

halklar, (Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Tatar, Başkurt, Altay, Tuva, Hakas vb.) Lâtin kökenli alfabe kullanmaktayken, 1940 yılından itibaren Kiril alfabesine geçmişlerdir. Bunların arasında SSCB'nin yıkılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerden Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan resmî olarak Lâtin alfabesine geçmişlerdir, diğerleri hâlen Kiril alfabesini kullanmaktadır. Türkiye'de ise 1928 yılından beri Lâtin kökenli Türk alfabesi kullanılmaktadır. Alfabe birliğinin, akraba dillerin birbirini daha iyi anlamada ve daha iyi iletişim kurmada çok önemli bir rolü olduğunu özellikle belirtmek gerekir.

Türkiye Türkçesi, Batı (Oğuz) Türkçesinin bir koludur. Özellikle 20. yüzyıldan başlayarak Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla birlikte Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün birçok alanda yaptığı devrimlerin yanı sıra dil ve kültür alanında yaptığı yeniliklerin ilk ürünü olarak 1932 yılında Türk Dil Kurumunun kurulmasından sonra bilim ve edebiyat dili olan Türkçe, geçmişten bugüne kadar değişik evrelerden geçerek 100 binden çok sözcükten oluşan anlatım gücü yüksek, uluslar arası alanda kullanım ve gelişim sürecini devam ettiren bir dildir. Türkiye Cumhuriyetinin resmî dili olan Türkçe, Türkiye'de, Balkan ülkelerinde, KKTC, komşu ülkeler ile Avrupa ve dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan yaklaşık 80 milyon kadar insan tarafından konuşulan bir dil olduğunu görüyoruz.

Türk Dil Ailesinin Kıpçak grubu içinde yer alan köklü bir geçmişe ve sağlam temellere dayalı, sözlü edebiyatın en güzel örneklerinin verildiği dillerin başında yer alan ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yazı dili olarak kullanılmaya başlayan Kırgızca yaklaşık 80 bin civarında sözcüğün kullanıldığı bilim ve edebiyat alanında gelişme sürecine girmiş bir dildir. Genel olarak Kırgız dili araştırmacıları Kırgızcanın Türk dil ailesinin Kıpçak grubunda yer alan bir dil olduğunu kabul etmektedirler. Kırgızistan'da Türkiye'deki kimi dil araştırmacılarının söylem ve değerlendirmelerindeki gibi "lehçe" tanımına göre "Kırgızca, Türkçenin bir lehçesidir." biçiminde bir ifadeyi kullanmamaktadırlar. Bunun yerine Türk Dil Ailesinin bir kolu olan "çoğunlukla **"Kırgız tili"**, az da olsa **"Kırgızça"** terimleri kullanılmaktadır. Kırgız Anayasasının yürürlükteki 5. Maddesinin 1. fıkrasında "Kırgız Cumhuriyetinin devlet dili, Kırgız dilidir." denmektedir.

Kırgızca, Kırgızistan Cumhuriyeti ile Orta Asya'nın değişik bölgelerinde yaklaşık 5 milyon insan tarafından kullanılan bir dildir. Kırgızistan dışında Özbekistan, Afganistan, Tacikistan, Kazakistan, Çin ve az sayıda da olsa Türkiye'de bulunan Kırgızlar (Van'ın

Erciş ilçesine bağlı Ulupamir Köyü, Afganistan'dan gelen Kırgızlar) tarafından konuşulmaktadır. Son yıllarda iş bulma ve değişik amaçlarla ülke dışında yaşayan özellikle Rusya Federasyonunda yaşamını sürdüren Kırgızların sayısı da resmî olmayan kaynaklara göre 700 binden fazla olduğu söylenebilir.

SSCB'nin yıkılması ve küreselleşme süreciyle birlikte hızlanan ve içinde bulunduğumuz iletişim çağında dil öğrenmek bireylerin ve toplumların özellikle önem verdiği alanlardan biri de dil öğrenme isteğidir. Doğal olarak dil öğrenme isteği çok eski yıllara dayanan bir gereksinim olarak görülse de yukarıda belirttiğimiz sürecin ardından değişik amaçlar doğrultusunda bir dil değil, birkaç dil öğrenme zorunluluğu doğmuştur.

Türkiye'de Türkçenin ve Kırgızistan'da ise Kırgızcanın yabancı dil olarak öğretiminin tarihine ve bu süreçte ne gibi çalışmalar olduğunu incelemek yerinde olacaktır.

1.2. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Tarihçesi

Türkçe (Türkiye Türkçesi), günümüzde pek çok ülkede ve bölgede konuşulan bir dildir. Başta Türkiye Cumhuriyetinin resmî dili olarak Türkiye'de, KKTC'de, Balkan ülkelerinde ve dünyanın değişik bölgelerinde kullanılan, son yıllarda dünyanın değişik bölgelerinde öğretilen ve öğrenilen bir dildir. Avrupa'nın ve dünyanın birçok bölgesinde konuşulan Türkçemizin yabancılar tarafından öğrenilmesi doğal bir durumdur. Türkçeyi öğrenmek isteyen yabancıların bunu öğrenmekteki amaçları çeşitlilik gösterir. Akademik çalışmalar, ekonomik ve ticari ilişkiler, diplomatik temaslar, Türklere olan sevgi, aile kurma ve Avrupa Birliği'ne üyelik aşamasındaki bir Türkiye'yi tanıma vb. amaçlarla Türkçe öğrenilmek istenmektedir. Yabancıların Türkçeyi öğrenme istekleri, çok eski yıllara dayanmaktadır. Bu istek, Türklerin köklü bir millet olarak yüzyıllardır bağımsız ülkeler kurarak yaşaması, köklü bir uygarlığı oluşturmada etkin rol almalarının da etkisi olduğu yadsınamaz. Ayrıca Türkçenin yalnızca bir konuşma ve sözlü edebiyatla yaşayan geleneksel kültürün taşıyıcısı sıfatı olan bir dil değil, aynı zamanda bilim, eğitim ve edebiyat dili olduğunu kanıtlayanın gerekli olduğu dönemler olmuştur. Bugüne kadar 11. yüzyıldan daha önceye ait herhangi bir kaynaktan Türkçe öğretimiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Türkçeyi yabancılar, başta Araplara öğretmek amacıyla Divanü Lugati't-Türk gibi bir şaheserin ortaya çıkması Türkçe öğretiminin tarihinde önemli bir başlangıç noktasıdır.

Türkçenin yabancılara öğretiminin tarihçesi söz konusu olduğunda ilk akla gelen Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lugati't Türk adlı eseridir. Divanu Lugati't Türk'ün Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazıldığı bir çok kaynakta belirtilir. Bu sözlüğün Türkçenin sözvarlığı ve tarihi bakımından önemi asla göz ardı edilemez. Dil öğretme gibi bir işlevi olsa da bunun salt bir dil öğretimi kitabı olduğunu söylemek ve iddia etmek doğru değildir. 11. yüzyılda böyle bir sözlüğün hazırlanması Karahanlı dönemi Türk dilinin durumunu, özelliklerini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

15. yüzyılda Osmanlı dışındaki Türkçenin konuşulduğu coğrafyada Çağatayca, Türk dilinin doğu koluna ait özellikler göstermekle birlikte, Arapça ve özellikle Farsça sözcüklerin yoğunlukta olduğu eserlerin oluşturulduğu bir dönemdir. Bu dönemde edebiyat dili Farsçadır. “Türkçenin Farsça'dan üstünlüğünü savunan Muhakemetü'l-Lugateyn adlı eseriyle geniş yankı uyandıran Ali Şir Nevâyî bile başlangıçta Farsça şiirler yazmıştır. Çağatay Türkçesi, birçok sözlük ve dil bilgisi kitabının yazıldığı dönemlerden biridir. Ancak Nevâyî'nin Muhakemetü'l-Lugateyn'i dışında tümü Çağataycanın anadili olarak öğretimine ilişkindir ve hepsi Nevâyî'nin eserinden sonra yazılmıştır. Nevâyî'nin uzun yıllar hor görülen Türkçenin Farsça'dan üstünlüğünü birçok örnekle göstermesinden sonra edebî eserlerde de Türkçe sözcükler ağırlıklı olarak kullanılmaya başlamıştır.” Karşılaştırmalı bir sözlük olan Muhakemetü'l-Lugateyn'in amacı, Türkçenin anlatım gücünün Farsça'dan daha üstün olduğunu kanıtlamak ve göstermektir. “Muhakemetü'l-Lugateyn” ile yabancılara Türkçe öğretilmiş midir?” bunu da sorgulamak gerekir. Türkçenin bir edebiyat dili olabileceğini Alişir Nevaî Türkçe olarak yazmış olduğu “Hamse”si (beş destandan oluşan yapıt topluluğu) (Leyla ile Mecnun, Sedd-i İskenderî, Ferhad ile Şirin, Seb'a-i Seyyare, Hayretü'l-Ebrar) ile göstermiştir. Nevaî'nin Türkçeye katkısı, Çağatay dili ya da Nevaî dilini oluşturması Orta Asyada Türk dillerinin varlığının ve özellikle de yazı dillerinin oluşmasında katkısı önemlidir. Nevaî'nin Türkçenin anlatım gücünü ifade ettiği yapıtı yalnızca “Muhakemetü'l-Lugateyn” değildir.

Ger nüktelevi cihannı tutdı
Ğavğaları ins u cannı tutdı
Çün Farsî erdi nükte şevki
Azrak edi anda Türk zevki
Ul til bile nazm boldu malfûz
Kim Farsî anlar oldu mahzûz

Men Türkçe başlaban rivâyet
Kıldım bu fesaneni hikâyet
Kim şöhreti cihanga tolğay
Türk elige dağı bahra bolğay
Nevçünki, bu kün cihanda etrak
Köptür hoştâb u saf- idrak

Bu beyitler Nevaînin “Hamse”sinin üçüncü destanı olan Leyla vü Mecnun adlı yapıtında yer almaktadır. Nevaî kullandığı Türkçe ile ve yazdığı yapıtlarıyla Türkçeyi yok olmaktan kurtarıp yazılı edebiyat dili özelliği kazandırmada önemli derecede rol oynamıştır.

Yukarıdaki şiirde Nevaî, “**Söz (nükte) söyleme işi bütün cihanı sardı, bundan dolayı çıkan kavgalar da insanları ve tüm canlıları (tuttu) etkiledi.**

Çünkü Farsça idi nükte şevki, çok azdı onda Türk zevki”

O dille yazılır konuşulur oldu, (güya) herkes Farsçayla hoşnut oldu .”

“Ben Türkçe yazmaya başlayınca, Türkçenin şöhreti (ünü) dünyayı sarsın, Türk eline ve denizlere dönüşün diye bu efsaneyi hikâye ettim (gerçeğe dönüştürdüm).”

Bilindiği gibi, bu gün dünyada, temiz idrak sahibi ve bilinçli Türkler çoktur.”

Tarih boyu Türkçenin geçirdiği evrelere bakıldığında Nevaî'nin Türkçeye katkısını daha iyi anlayabiliriz. Yok olmaya yüz tutan Türkçeyi canlandırmış ve temel düşüncesini de aşağıdaki beyitte dile getirdiğini görüyoruz.

“Türk nazmıda çü men tartıp alem,

Eyledim ol memleketni yek kalem”

“Türk dilinde şiir yazarak o memleketi bir bayrak altında birleştirdim.”

Türkçenin, o dönemdeki Türk toplumunu birleştirici etmen olduğunun farkındaydı Nevaî. Ne yazık ki, Nevaî'den sonra uzun yıllar Türkçenin ihmal edildiğini yazılı kaynaklardan anlıyoruz. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Osmanlı Döneminde Divan Edebiyatının egemen olduğu uzun bir zaman içinde Türkçecilik hareketleri olsa da pek de etkili olduğu söylenemez. Bunlardan Şair Necati, Edirneli Nazmî, Tatavlı Mahremî'nin Türkçe yazma çabası her şeye rağmen Türkçenin tarihinde iz bırakmıştır.

Tanzimat döneminde şair Namık Kemal ve 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki Genç Kalemler hareketi, Türkçecilik akımının Türkçeye sahip çıkan, Türkçeyi yeniden canlandıran önemli ivmeler olarak kabul edilir.

Türkçeye yeniden asıl cansuyu veren Türkiye Cumhuriyetidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ulusumuzun varlığının teminatı olmuştur. Büyük önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimlerinin uygulama alanlarından en önemlisi 1932 yılında Türk Dil Kurumunun kurulmasıdır. Cumhuriyetin kuruluşunun anlamlı olmasını sağlayan en önemli kurumlardan birincisi Türk Dil Kurumudur. Türkçenin bilim, eğitim ve sanat dili olarak gelişmesi, yabancı dillerin etkisinden kurtulması, kendine özgü güçlü anlatım özelliğini devam ettirmesi bütünüyle Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla tarihî bir anlam ve önem taşımaktadır.

Türkçenin yabancı dillerin etkisinden kurtulması, yeni eğitim politikaları ve yayımlanan sözlük, kitap vb. kaynakların çoğalması, Üniversitelerin dil ve edebiyat bölümlerinin açılması, uzmanların yetişmesi ve daha birçok etmenler dilimizin bugünkü düzeye ulaşmasına katkısı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve savaştan hemen sonraki yıllarda Türkiye'ye sığınan yabancı bilim adam adamlarının kendi isteği ya da çalışabilmek için zorunluluktan dolayı Türkçe öğrenmeleri için İstanbul Üniversitesinde Türkçe kurslarının açılmış olması yabancılara Türkçe öğretiminin tarihi bakımından önemli başlangıç noktalarından biridir.

1963 yılında Ankara Üniversitesi'nde öğrenim gören yabancılar için Türkçe Öğretimi Kursları açılmış ve uzun bir süre DTCTF bünyesinde devam ettirilmiş olduğu bilinmektedir. 7 Mart 1984'te kurulan ve kurumsal nitelikte yabancılara Türkçe öğretimi kısa adı TÖMER olan Ankara Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi, Türkiye'de ilk kez yabancılara Türkçemizi öğreten, bu alanda başka kurumlara da önderlik eden Ankara Üniversitesi TÖMER olmuştur. İlk yıllarda sırayla Ankara Üniversitesine bağlı DTCTF, Tıp Fakültesi (Morfoloji Binası) ve Eğitim Bilimleri (3.Blok) Fakültelerinin oda ve sınıflarında yabancılara Türkçe öğretilmeye başlanmıştır. 1984'ten 1990 yılına kadar Ankara'da yukarıda adı geçen üç fakülte binasında ve 1987 yılında İzmir Kordon ve İstanbul Gümüşsuyu'nda açılan şubelerde Türkçe öğretimi yapılmaktaydı. 1988 yılından itibaren KKTC Gazi Mağusa'da ve Almanya'nın Berlin ve Frankfurt kentlerinde şubeler açılarak öğretim elemanı görevlendirildi. 1990 yılının Şubat ayından itibaren Kızılay'da özel bir bina kiralanarak daha geniş bir fiziksel yapıya ve kadroya kavuşmuştur. Ankara Üniversitesi TÖMER, dünyanın tüm bölgelerinden gelen öğrenci,

işadami, turist, diplomat ya da diğer isteklilere modern yöntemlerle Türkçe öğreten ilk kurum olması bakımından Türkçenin öğretim tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından iki kutuplu dünyadan tek kutuplu bir siyasal yapıya kavuştu dünya. Bu durum ülkemiz açısından olduğu kadar Türkçe ve Türkoloji çalışmaları bakımından da önemli bir sürecin başlaması anlamına geliyordu. Bağımsızlığını kazanan Türk ülkelerinden Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'la yapılan anlaşmalar gereğince 1992 yılının Eylül ayından itibaren Türkiye'deki Üniversitelerde okuyacak öğrenci kabul edilmesiyle Türkçe öğretiminin yeni boyutu da gündeme getirilmiş oluyordu. Türkiye Cumhuriyeti hükümetince bu büyük yoğunluktaki öğrenci eğitimi hizmetine "Türk Dünyası Öğrenci Projesi" adı verilmişti. Yukarıda adı geçen 5 ülke dışında Moğolistan, Rusya Federasyonu içindeki Özerk Cumhuriyetler (*Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan, Yakutistan, Tuva, Altay, Hakasya, Şor, Mordvin, Buryat, Karaçay Malkar, Çeçenistan, İnguşetya vb.*) Kırım Özerk Cumhuriyeti, Irak Türkmenleri, Balkan ülkelerinden (*Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Romanya*), Tacikistan Afganistan ile Moldova'da yaşayan Gagavuz Türklerinden de öğrenci kabul edilmiş ve binlerce öğrencinin ilk olarak bir yıl süreyle Türkçe öğrenmesi söz konusu olmuştur. "Türk Dünyası Öğrenci Projesi"nin halen devam etmesinde, önemini yitirmemesinde Ankara Üniversitesi TÖMER'in işlevi ve katkısı çoktur.

Türk Dünyası Öğrenci Projesinin uygulanması için 1992 yılında Türkiye'nin değişik kentlerinde TÖMER Şubeleri açıldı. Ankara, İzmir ve İstanbul'daki şubelere ek olarak Eskişehir, Gaziantep, Trabzon, Samsun, Bursa, Edirne, Antalya, İskenderun, Konya, Karaman, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Akhisar'da Türkçe öğretimi yapılmaya başlanmıştı. Aynı yılın Eylül ayında Asya Türk Cumhuriyetlerinde (Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan) Türkçe Öğretim Merkezleri açılması için öğretim elemanları görevlendirildi. Tüm bu çalışmalar kamuoyunda ve resmî kurumlar arasında TÖMER'i farklı kılmış ve özellikle yabancılara Türkçe öğretiminde hizmet eden tek kurum olduğunu kanıtlıyordu.

Türk Dünyası Öğrenci Projesinin sahibi nesnel anlamda Ankara Üniversitesi TÖMER'di. 1993 yılında Gazi Üniversitesi de Türkçe Öğretim Merkezi açıldı. Ege Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi 20. yüzyılın son bölümünde yabancılara Türkçe öğretimi yapan kurumlar olarak çalışmaktadırlar. 2000 yılından itibaren devlet üniversitelerinin yanında özel sektörün de yabancılara Türkçe öğretimine yöneldiği görülmüştür. İstanbul'da bulunan Özel Taksim

DİLMER bunların ilklerindedir. 1993 yılında Kazakistan'da Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, 1995 yılında Kırgızistan'da Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye dışındaki üniversitelerde eğitim dili olarak Türkçenin öğretilmesini gündeme getirmiştir. Özellikle Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Dil Öğretimi Bölümü Hazırlık Sınıfı bu alanda adeta TÖMER'in işlevini gören bir kurum olmuştur.

Üniversiteler dışında çeşitli özel kurumların Türkiye dışındaki ülkelerde ilk ve orta öğretim okullarında Türkçe öğrettikleri, TC Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Yurt Dışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğünce bazı Türk Cumhuriyetlerinde Türkçe Öğretim Merkezleri kurarak hizmet verdiği, TC Başbakanlık TİKA Başkanlığınca dünyanın değişik üniversitelerinde Türkoloji bölümlerini destekleme projeleri ile de Türkçe öğretilmektedir. Yunus Emre Enstitüsü'nün yurt dışındaki kültür merkezleri de bu hizmete dahil oldu. Bu kurumların Türkçe öğretimi alanında yaptığı hizmetlerin niceliğinden çok nitelikleri önemlidir.

Türk Dünyası Öğrenci Projesi ile birlikte Türkçenin yabancılara öğretimi iki başlıkta ele alınması gereken bir alan olarak görüldü. Bunlar:

1. Yabancılara Türkçe öğretimi,
2. Türk dillerini (lehçelerini) konuşanlara Türkçenin (Türkiye Türkçesinin) öğretimi,

Türk dillerini/lehçelerini konuşanlara Türkiye Türkçesinin öğretimi konusu ya da tartışması aslında Türk Dünyası Öğrenci Projesi ile birlikte değil, daha 1990 yılının sonlarında Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfının Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Kırım, Tataristan ve Gagavuz Yeri'nden getirilen toplam 29 öğrencinin Ankara Üniversitesi TÖMER'de Türkçe öğrenmek için geldiklerinde başlamıştır. Bu öğrencilere diğer yabancılarla (anadili Türk yazı dillerinden biri olmayanlarla) aynı yöntemin uygulanıp uygulanmamasıyla ilgili bir tartışma açıldığında, bu konuda hiçbir hazırlığın olmadığı, hatta düşünce olarak da neler yapılabileceğini kimse bilmiyordu. Çünkü Türk dünyası öğrencilerinin ana dillerinin Türkçeye yakınlık derecesi bile uzmanlık düzeyinde bilinmiyorken ne gibi çalışmalar yapılacağı da yüzeysel bilgi ve yargılardan öteye geçmiyordu.

Türkçe öğretimi alanında hedef kitlenin vatandaşı olduğu ülke değil de, hangi anadile sahip oldukları önemliydi. Belli bir süre sonra kimi Türk kökenli ülke vatandaşlarının ana dillerinin Rusça olduğu anlaşıldı. Etnik kimlik olarak Kırgız, Kazak, Özbek, Tatar, Tuva, Altay; Hakas

vb. olsalar da SSCB döneminde ana okulundan başlayarak tüm eğitim hayatını Rusça olarak devam ettiren çok sayıda öğrencinin kendi etnik dillerine sahip olmadıkları için diğer yabancılara uygulanan Türkçe öğretimi yöntem ve teknikleriyle öğrenmelerinin mantıklı olduğu öne sürülmüştür. Bu saptama yanlış değildi. Öğretim sürecinde öğrencilerin anadili yapısına göre gruplandırma yapılması öğretmene ve öğrenciye kolaylık sağlar. Eski Türkçenin kollarından Oğuz, Kıpçak ve Karluk grubu Türkçelerini konuşanlar ayrı gruplarda olduklarında lokal bilgiler verilebilir ve uygulamalarda kolaylıklar sağlanabilir.

1.3. Kırgızcanın Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Tarihçesi

Kırgızcanın yabancı dil olarak öğretimi Türkçe (Türkiye Türkçesi)'nin öğretimiyle tarihsel geçmişi bakımından farklı özelliklere sahiptir. Kırgız edebî dilinin 1916 yılında ilk yazılı eserlerinin yazılmasıyla başladığını kabul ettiğimizde bu dilin öğretimi de 20. yüzyıldan daha önceye dayanmadığı kendiliğinden anlaşılmaktadır. Kırgız halkı 1864'te Çarlık Rusyası'nın işgali altına, 1917'de SSCB'nin egemenliğine girmişti. SSCB dönemine kadar Kırgızlar yüzlerce yıl kendilerini yönetecek birlik içinde olamamışlar ve ilk kez 1924 yılında "*Kırgızistan Sovyet Sosyalist Otonom Cumhuriyeti*" adıyla bir yönetim altında özel statü kazanmışlardır. Kırgızca, tarih boyunca sözlü edebiyat ürünleri bakımından en zengin dillerden biridir. Manas Destanı sözlü edebiyat ürünü olarak dünyada eşine az rastlanır bir biçimde bin yılda fazla zamandan beri yaşayan, Kırgızların ulusal kimliğinin övünç kaynağı olarak kabul edilmektedir. Kırgızca Türk dil ailesinin bir üyesi olarak 19. yüzyıldan itibaren yaşadığı değişik siyasal yapı içinde ve 80'den çok ulus ve etnik ögenin bulunduğu Kırgızistan'da konuşulan, kullanılan bir dildir.

Kırgızca, Rus işgali döneminde ve devamında SSCB döneminde ülkeye yerleşen başta Ruslar olmak üzere diğer etnik gruplara öğretilmesi söz konusu olmuştur. Aslında Kırgızcanın anadili olarak öğretimi ile yabancı dil olarak öğretimi aynı yıllarda başladığını ifade edebiliriz. Çünkü, sözlü edebiyat dili olarak yaşayan Kırgızca, o toplumun yerleşik hayata geçişi ve kentleşme süreciyle birlikte yazı diline dönüşmüştür. Bunda SSCB rejiminin de önemli etkisi olmuştur. Kimi kaynaklar, Çarlık Rusyasının sömüğe anlayışı ile toplumu geliştirmeye yönelik idealist yaklaşım içindeki SSCB rejiminin farkı eğitim politikasıyla doğrudan ilgisi olduğu öne sürülmektedir. Açılan okulların tamamında Kırgız kökenli vatandaşlara Kırgızca anadili, Rusça ikinci dil olarak öğretilirken, diğer etnik ögelere ise Kırgızcanın öğretilmesi için program ve kitap çalışmaları Kırgızcanın öğretim tarihinde önemli bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Kırgızistan’da yaşayan farklı milletlere mensup insanlara Kırgızcanın öğretiminin tarihini değerlendirdiğimizde üç bölümde incelemek mümkündür:

1. 1917 SSCB dönemine kadar Kırgızcanın durumu,
2. 1917-1988 SSCB Dönemi (1989 yılında Kırgızcanın ilk kez devlet dili statüsünün verilmesi),
3. 1989’dan sonraki Dönem (Özellikle bağımsızlık sonrasındaki Kırgızcanın durumu ve Kırgızcanın öğretimi)

1917 yılından önce Kırgızistan, uzun yıllar Rus Çarlığının egemenliği altında yaşamıştır. 19.yüzyılın ortalarından itibaren başlayan bu durum, 1917 yılındaki Ekim devrimiyle SSCB’nin kurulması sonucunda farklı bir siyasal, ekonomik ve kültürel yapının içinde bulmuştur kendini.

1917 yılından itibaren 1991 yılına kadar SSCB yönetiminde bulunan 16 Cumhuriyetten biri olan Kırgızistan’da Kırgızca çok sınırlı sayıda kullanılan, daha çok kırsal kesimlerde konuşulan, anonim halk edebiyatı ürünleri dışında kısıtlı sayıda bilimsel eserlerin yazıldığı, küçük yerleşim yerlerindeki eğitim kurumlarında eğitim dili olarak kullanılan bir dil idi. Rus Çarlığı döneminde olsun, Sovyetler Birliği döneminde olsun eğitim ve öğretimde Kırgızca hep ikinci planda ya da geri planda kalmıştır. 19. yüzyılın ortasından itibaren Rus Çarlığının egemenliğinde bulunan Kırgız halkı, kendi yurdunda kendi dilini kullanma ve geliştirmede uzun yıllar sıkıntı yaşamıştır. Değerli Kırgız bilim adamı Sulayman İrisbayev’in 1992 yılındanberi yaptığı çalışmalarda saptamaları dikkat çekicidir., *“19.yüzyılın ortasından başlayarak Rus Çarlığı ile Kırgız halkının ekonomik ve jeostratejik ilişkileri git gide manevî bir yakınlaşma oluşturmuştur. Ancak bu yakınlaşma iki taraflı değil, işgal biçiminde olduğu tartışmasız bir gerçektir. Buna rağmen birbirlerinin dillerini öğrenme, bilimsel çalışmalar yapma düşüncesi ve gayreti olduğunu da belirtmeliyiz.”* Çarlık dönemindeki Kırgızcanın okullarda ya da bilimsel araştırmalarda kullanımıyla ilgili bilgileri içeren kaynakların başında “ M.P. Ploskihtin “ Perviye Kirgizko- Russkiye Posolskiye svyazi (İlk Kırgız-Rus Diplomatik İlişkileri)”, B. Camgırçinov’un “*O progresivnom znaçenii vhojdeniya kirgizov v sostav Rossi*” ve N. N. Kononov’un “*İzuçeniya Tyurkskih yazıkov v Rossi*” adlı yapıtlar yer almaktadır. Bunların dışında Çarlık döneminde Türk dilleri içinde araştırılmayan, incelenmeyen ve öğretilmeyen dil, yalnızca Kırgız dili olduğunu, yanlış bir ifadeyle Kırgız dili adıyla Kazakça bilimsel ve uygulamalı özellikteki yapıtlarla öğretildiğini de ifade etmeliyiz.

Kırgız halkının Rus egemenliğine girimesinden sonra bir çok temel değişimler olduğu bilinmektedir. “Rusya Yönetiminin Desteği” adı altında tarımı geliştirme programları dâhilinde “ürün geliştirme” amacıyla Kırgız yurduna akınlar halinde gelen Ruslar, kendileriyle birlikte Rus okul sistemini de getirmişlerdir. Kırgızistan’da ilk açılan Rus-Tuzem Okulu Karakol şehrine 1874 yılında açılan okuldur. Daha sonra 1875’te bu okulda okuyan Kırgız çocuklar için yatılı okul açılmıştır. 1876 yılında Oş şehrinde iki sınıf olarak, 1879 yılında Pişpek’(Bişkek)te (2 sınıf), 1880 yılında Velodovostok şehrinde açılmıştır. Bu okullara St. Petersburg’tan özel olarak getirilen öğretmenler görevlendirilmişlerdir. Söz konusu öğretmenler Kırgızca bilmedikleri gibi Kırgızca öğrenmeye de gayret etmemişlerdir. Bu nedenle öğretmenler halk nezdinde güven vermemişlerdir.

1913 yılında Rus-Tuzem Okullarıyla ilgili yeni bir kurallar getirilmiştir. Bu yeni mevzuata uygun eğitim planına göre “Rusça konuşam öğretmenler yerli halktan olan çocukların ana dillerini bilmeleri gerekmektedir.” dense de bu, hiç bir zaman uygulanmamış ve gerçekleşmemiştir.

Yine İrisbayev’in 1995’te yaptığı çalışmada sözünü ettiği bir başka konu da o döneme ait belgelerde geçen sözlerdir. “Aşağıdaki açıklamalarda yer alan bilgilere dikkatinizi çekmek isterim. Bu belgede, Rus Çarlığı Kırgız memleketi koloni siyasetini daha sağlam hâle getirmek, yönetimi sağlama almak için yerli halkın psikolojisini, geleneklerini öğrenmek, içdünyasını anlamak, dilini öğrenmek ve tercümanların çevirilerini kontrol etme amacıyla kimi yöneticilerin, askerî erkânın Kırgızca bilmesi şarttır, denmektedir. Esasında 25 Aralık 1905’te Türkistan Genel Valisine Savunma Bakanının yazmış olduğu mektupta şöyle demektedir:

1.Üst düzey yöneticiler ve bunlara bağlı tüm memurların yerel dilleri öğrenme zorunlu hâle getirilsin,

2.Görevli kişilerin yerel dili öğrenme süresi bir yıldır.

3.Dil bilme düzeyi, çevirmenleri denetleyecek düzeyde olmalıdır.....

4. Yerel halkın dilini öğrenmek için özel ödüller verilsin (Bu bilgiler “Sbornik materialov po voprosu izuçeniyatuzemnih yazıkov slujaşimi po voyennorodnomu upravlenyu turkistankogo kraya” adlı kitaptan alınmıştır. Bu kitap 1906 yılında Taşkent’te basılmıştır.)

Bu tür buyruklara rağmen Kırgızcanın Ruslar tarafından öğrenildiği hakkında yazılı bir bilgi ya da belge bulunamıştır. Bazı kaynaklarda yöneticilerin, mahkeme hakimlerinin çevirmen tuttıkları söylenmektedir.

Genel olarak Kırgız dilinin gerçek anlamda (teorik ya da pratik olarak) öğretimi Ekim Devriminden sonra başladığı, önemli bir devlet sorunu olarak ortaya konduğu ve hayata geçirildiği bilinmektedir.

Kırgızcanın Kırgız olmayanlara öğretiminin ikinci aşaması 1917 yılındaki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişimlerin yaşandığı Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirilmiştir.

Somut olarak söylemek gerekirse 1918 yılının Aralık ayında Türkistan Cumhuriyetinin Halk Eğitim Komiserliği Okullarda herkesin anadilinde eğitim alabilmesi hakkının verilmesine yönelik çıkardığı karar yeni bir başlangıç olmuştur. O kararda şöyle denmektedir:

“Türk Okulları için Türk dili zorunludur, Rusça ise seçmeli (fakultativ) olarak okutulacak, Rusça ise Rus Okullarında zorunlu olup seçmeli olarak Türk dilleri okutulacaktır.” denilmektedir. Bu kaynakta “*Türk Okulları ve Türk dili*” sözcüklerinin kullanılması ilginçtir.

Kırgızcanın Kırgız olmayanlara zorunlu olarak öğretilmesi sorunu, resmî statüde 29-30 Nisan 1929’da yapılan Kırgız Sovyet Otonom Cumhuriyetinin ikinci kurultayında dile getirilmiştir. Bu kararda, “Kırgızca, Kırgız Otonom Cumhuriyetindeki tüm eğitim kurumlarında zorunlu olarak okutulmadır.” hükmü yer almıştır. Söz konusu kararnameye göre Rus Okulları için Kırgızca ders kitapları yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren ilk Kırgızca Okuma kitabı 1929 yılında yetişkinler için “*Kratkiy uçebnik Kirgizkogo yazıka*” adıyla çıkmıştır. Kitabı hazırlayanlar A. Şabdanov ve E.V. Petrovskiy’dir. Hazırlanan bu kitap, genellikle tarım alanında çalışan işçi-hizmetçiler için özel kurslarda kullanılmıştır. 1930 yılında ise, tüm ilköğretim ve temel eğitim alanında çıkarılan kararnameye uygun olarak özel ders niteliğinde haftada bir saat, 1932 yılından itibaren ise köy okullarındaki okullar için düzenlenen ilk programlara uygun bir biçimde Kırgızcaya haftada 2 saat ayrılmıştır.

1930’lu yılların ortasından başlayarak Kırgız Otonom Cumhuriyetinin tüm okullarında Rusça öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda yeni kararnameler çıkmaya başlamıştır. Buna, 1937 yılının Eylül ve Kasım aylarında, 1939 yılının Aralık ayında kabul edilen kararlar kanıttır. Ülkede “özel statülü okullar”ın, yani, karışık okulların (bugünkü anlamda Rusça-Kırgızca eğitim veren okullar) oluşturulması da o dönemde başlamıştır.

Aslında 1938 yılından önceki yıllar, uygulamalara bakıldığında Sovyetlerin “ Ruslaştırma” siyasetine adım atıldığı yıllar olarak görüldü. Çünkü, o yıldan başlayarak milliyetçi burjuvazi, faşist ajanlar, Troçkici-Buharinci sağcılar, bütün halkı Rus halkına karşı yönlendirdiler. Bunun kalıntıları ve işaretleri Kırgız Okullarında vardır. Bu tür halk düşmanlarına karşı

mücadele etmek için Rus dilini öğrenmek çok büyük bir gereksinimdir, biçimindeki çağrılar ve makaleler , ayrıca o yıllarda Rusçanın Kırgız Okullarındaki ders saatlerinin az olduğu, eğitim materyallerinin yetersiz olduğu, Kırgız öğretmenlerin Rusçayı bilmedikleri, öğrencilerin de Rusça bilmedikleri, ister matematikçi olsun, ister coğrafyacı olsun her öğretmenin mutlaka Rusçayı bilmesinin şart olduğunu dile getiren makaleler, gazete yorumları vb. çıkmıştır. (Yukarıda adı geçen gazetenin, 28 Ocak ve 10-14 Nisandaki sayıları) 11 Nisan 1938’de ise Kırgız ve Rus olmayanların eğitim gördüğü Okullara da Rusçanın zorunlu ders olarak öğretilmesi yönünde karar çıkarılmıştır. Demek ki, okulların durumu, eğitim ve öğretim işleri ülkedeki siyasal durumlara göre değişebiliyor ve gerekli hallerde isteğe göre bir kalıba girerek sistem oluşabiliyormuş. Böylece Rusçaya özel bir önem verilmesinin sonucunda şehirlerdeki okullarda Kırgızcanın daha az okutulmaya başlandığından itibaren Kırgızcanın rolü yavaş yavaş azalmış, Rusça üretim ve çalışma hayatının tamamında etkin bir biçimde kullanılmaya başlanmış, ülkenin resmî dili haline gelmiştir. Kırgızcanın öğretimi ise eğitim öğretim planında da gitgide azaltılmıştır.

Dilbilimci ve Pedagog S. Rısbayev’in yorumuyla Kırgız Sovyet Cumhuriyeti Halk Eğitim Bakanlığının 12 Şubat 1960 tarihli genelgesine bir göz atalım:

“Rus Okullarının 3. ve 4. sınıflarında kullanılan Kırgızca ders kitabının baskı hataları ve ardından tanıtım amaçlı düzenlenen sergide dile getirilen yazım yanlışlarının dışında ilginç değerlendirmeler yapılmıştır. Ders kitabının yazarları M. Canıbayev ile Z.Bektenov’un kitaba “milliyetçi burjuvazinin temsilcisi Kasım Tımıstanov’un eserlerinden alıntılarının yer aldığı bahanesiyle -konu tamamen aydınlığa kavuşturulmadan- 22 Ocak 1959’da basım izni verilmeyeceği açıklanmış, daha sonra yazarlar suçlanarak “zararlıdır” düşüncesiyle kitaplar eğitim programından çekilmiştir.

İşte böylece Kırgızcanın, eğitim dili Rusça olan okullarda okutulması durdurulmuştur. Bunun sonucunda ülkede millî dillerin öğretilmesine, öğrenilmesine, geliştirilmesine yönelik eylemler bir kaç yıl engellenmiş oldu. Aslında bu durum 1988 yılına kadar devam etmiştir diyebiliriz.

1988 yılında Kırgızistan’daki iki dillilik (Rusça-Kırgızca), ondan sonra da 26 Eylül 1989’da “Devlet dili” yasası çıktı. Bununla birlikte Kırgızcanın başka etnik gruplara (Kırgızlar dışındaki ulusların) mensup olanlara eğitim ve öğretimde kullanılması sorunu ortaya çıktı. Bu konu Kırgızca öğretiminin üçüncü aşamasını oluşturmaktadır.

Söz konusu yasa çıktıktan sonra okullarda, devlet kurumlarında yavaş yavaş Kırgızcaya önem vermeye, ders saatlerinin artırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleşti. Kırgızca ders saatleri, eğitim dili Rusça olan okullarda 1. sınıftan 8. sınıfa kadar zorunlu olarak haftada 2 saat olarak uygulamaya alındı.

1992 yılında Kırgızistan'daki tüm ilk ve orta öğretim kurumlarında eğitim planlarında değişiklik yapılarak Kırgızca derslerinin, eğitim dili Rusça olan okullarda I. Sınıflara haftada 3 saat, 2.,3. ve 4. sınıflara 4 saat, 5.,6. ve 7. sınıflara 3 saat, 8. ve 9. sınıflara 2 saat, 10. ve 11. sınıflara 1 saat olarak verilmesine karar verildi.

Bağımsızlık sonrasında ilk kez Kırgızcanın öğretimi konusunda yeni bir çığır açıldı. Ancak bununla birlikte temel sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Bu sorunların başında, öğretimin içeriği ve kalitesi, öğretim yöntemi, yöntem ve içeriğe uygun ders kitapları, kaynak ve yardımcı araçların hazırlanması vb. sorunu yer almıştır.

Burada ele alınması gereken konulardan biri de eğitim dili Rusça olan okullarda uygulanan Kırgızca öğretimi programlarının durumudur. Özellikle de ders içerikleri ciddiyle araştırılması ve incelenmesi gereken bir konudur.

İlk kez 1938 yılında eğitim dili Rusça olan okulların temel eğitim(ilkokul), ortaokul ve lise kısımları için Kırgızca programları (müfredatı) hazırlanmıştır. Eğitim programlarının amacı, Kırgızca ile ilgili hertürlü bilgi ve becerinin kazandırılması, eğitim ve öğretim araç gereçlerinin sınıflara göre hazırlanması, öğretim yöntemlerinin öğretmenlere kavratılması, Kırgızcanın dilbilgisi hakkında bilgi verilmesi, bunların yanı sıra neler yapmak gerektiği, okuma becerisi kazandırma, sözvarlığını geliştirme olarak kabul edilmişti. Ayrıca Kırgızcanın en azından sözlüğünün oluşturulması teklif edilmiş, ilöğretimin birinci aşamasındaki 1. -4. sınıflara 2000-2500 sözcük öğretilmesi düşünülmüştür. (Bu program 1939 yılında T.Aktanov tarafından yeniden geliştirilerek çıkarılmıştır.)

1946 yılında hazırlanan Kırgızca öğretimi programının (*Programma po Kirgizkomu yazıku dlya russkih samiletnik şkol, Bişkek, kirgosizdat 1946. program rusça olarak yayımlanmış ve 1949, 1953 yıllarında yeniden basılmıştır*) önsözünde şöyle yazılmaktadır:

“Eğitim dili Rusça olan okullarda (Hâlen Kırgızistan'da Orus Mektepleri/ Rus okulları denilmektedir.) Kırgızcanın öğretiminde öğrencilere kazandırılması gereken hedef davranışlar şunlardır:

1. Öğrencilerin, günlük yaşamla ilgili temalar aracılığıyla söz dağarcığını geliştirmek,
2. Gramatik farklılıkları ayırt edebilmeyi sağlamak, başka dillerden alıntı öğeleri Kırgızca kısa öyküler yoluyla beceriye dönüştürmek,
3. Kırgızca konuşabilme, doğru ve güzel okuma, yazma, sözlükten yararlanabilme, Rusçadan Kırgızcaya Kırgızcadan Rusçaya kısa metinlerden çeviri yapabilme vb.

Bunların dışında eğitim materyalleri ve özellikle de dilbilgisi alıştırmalarına önem verilmiş olup, sözcük yapımı ve sözvarlığını geliştirme amacıyla 5.-7. sınıflarda 350-400 sözcük, 8.-10. sınıflarda 180-200 sözcük türetilmesi önerilmiştir. Okuma, yazma ve çeviri gibi ders içi çalışmaların yürütülmesi, sözcük türleri konusunda da öneriler sunulmuş olsa da öğretim programı yalnızca Kırgız dilinin dil sistemini okuma, öğrenme ve öğretmeye dayalıdır.

1958 yılında Rus Okullarının 6.-9. sınıfları için hazırlanan yeni programda Kırgızca 3.-7. sınıflara haftalık 2 saat (öğretim yılı boyu toplam 66 saat), 7. – 11. sınıflar için ise haftalık 1 saat ders yapılması önerilmiştir. Bu programda da eskisi gibi okuma ve söz dağarcığını geliştirme, dilbilgisi, yazım kuralları vb. bölümleri içermekle birlikte “ilkokulu bitiren çocukların günlük hayatta kullanmaları gereken ve düzeylerine uygun sözcüklerle basit tümceler kurmayı öğretmek, Kırgızcanın dilbilgisini uygulamalı biçimde kavratmak amaçlanmıştır. Bununla birlikte yeni programa uygun ders kitaplarının olmaması nedeniyle 3.-9. sınıflar için yardımcı kaynaklar “ Öğretmenler Gazetesi”nde özel olarak yayınlanmıştır.

Rus Okullarının 3.-8. sınıfları için geliştirilerek hazırlanan program 1976 yılında çıkmıştır. Bu programda Kırgızca derslerini “konuşma” derslerine dönüştürme yönünde kimi düşünceler ve istekler olsa da onu gerçekleştirmeye için uygulamaya dayalı bir öneri olmamıştır. Söz konusu programda “ sekiz yıllık okulu bitiren mezun olan öğrenciler günlük yaşamla ilgili sözcükleri öğrenme, konuşma becerisi kazanma, yaşına uygun kavram ve sözvarlığını kavraya bilme amacıyla kitaplardan yararlanmave Kırgızcanın dilbilgisi kurallarına vâkıf olmayla ilgilidir” denmekte ise de, daha çok sözcükleri ezberleme yoluyla öğrenme, bununla birlikte dilbilgisi yapılarını kavrama, bu yapılara uygun tümce kurabilme alıştırmalarına önem verildiği görülmektedir. Dil öğretimi sürecini başarılı bir biçimde devam ettirebilmek için ilk öncelikle, sözvarlığı ve öğeleriyle ilgili alt yapının çözülmesi, iletişimsel yöntem doğrultusunda kimi unsurlar önerilmiştir. Bunun dışında okunacak metinlerintemaları, kimi edebî eserlerden örnekler sunulmaktadır. Programda dinleme anlama, konuşma ve ezberleme gibi becerilere dayalı çalışmalar dikkate alınmamıştır. Böyle olsa da programın önsözünde

şöyle güzel bir ifade yer almaktadır: “Sözcükleri hecelere ayırarak öğretme yerine, metin içinde yer alan tümceler ya da diğer sözcükler ile ilgili biçimde öğretilmesi gerekir.” diyerek doğru bir saptama yapılmıştır. Yalnız bu düşünceyi devam ettirmeye yönelik bir çalışma olmamıştır.

Buna benzer durumları 1988 yılında çıkan Rus Okullarının 1.-8. sınıfları için (Hazırlayanlar; E.Abdullayev, Mamitov) hazırlanan programda da görülebilir. Programın önsözünde şöyle denmektedir: “*Kırgızca öğretimi aşağıdaki temel sorunları çözmeyi amaçlar:*

“Öğrencilerin kendi düşüncelerini sunma becerisini kazandırma, olabildiği kadar serbestçe konuşarak anlatabilme, konuşmaları ve okuduğu metinleri kendi düzeyine uygun olarak ya da en azından sözlük yardımıyla anlamaya yönelten bir öğretim yapmak.” Bununla birlikte bu ders “anadili değil, yabancı dil olarak okutulacağından”, bu dersi okutan öğretmen Kırgızcayla Rusçanın tipolojik farklılıklarını çok iyi derecede bilen uzmanlardan biri olmalıdır.

Kırgızistan’da 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığın ilan edilmesiyle yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç, ekonomi, uluslararası ilişkiler, eğitim öğretim ve kültür politikalarında dikkat çekici nitelikte devam etmektedir. Bağımsızlıkla birlikte değişim ve dönüşüm sorunları ile geçiş döneminin yarattığı sorunlar içinde dil konusunda sıkıntılar yaşayan bir ülke durumunda olduğu görülüyor. Bağımsızlık döneminde yabancılara Kırgızca öğretimi ilk kez gündeme gelmiş olduğu görülüyor. Yukarıda söz edilen uzunca bir dönem Kırgızcanın Kırgızistan’da Rusça eğitim veren okullarda öğretimi, Kırgızca bilmeyen tüm uluslara mensup kendi vatandaşlarına öğretimi söz konusuken, 1991 sonrasında ülkeye yüksek öğretim kurumlarında okumak amacıyla gelen yabancı öğrenciler ve diğer istekli yabancı ülke vatandaşlarının ihtiyacını karşılamak için başta Kırgız Millî Devlet Üniversitesi, Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi, İşenali Arabayev Devlet Üniversitesi, Oş Devlet Üniversitesi’nin ilgili bölümlerinde kurslar açılmıştır. Başlangıçta açılan Kırgızca kurslarında kullanılan kitap ve kaynakların son derece yetersiz olduğu ve modern dil öğretim yöntem ve tekniklerine uygun olmadığı apaçık ortadaydı. 1998 yılında Soros Vakfının desteğiyle Dıykanova, Elmira Tölökova tarafından hazırlanan “Kırgız Tilin Üyrönübüz, 1998 Bişkek” adlı kitap da Rusça bilenlere Kırgızca’yı öğretmeyi amaçlayan dilbilgisi çeviri yönteminin kullanıldığı ve yayınlanan Kırgızca öğretimi kitapları arasında en iyisi olarak gösterilmekteydi. Anahtar sözcükler ve dilbilgisi kurallarının Rusça açıklaması kitabın hemen her sayfasında yer almaktadır.

1995 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan'ın Bişkek'te ortaklaşa kurdukları Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nde ilk kez 1998-1999 öğretim yılında Kırgızca öğretiminin başlaması ülkede yabancılara ve Kırgızca bilmeyen Kırgız vatandaşlarına Kırgızcanın öğretiminin yeni tarihinin başlangıcı olmuştur. Her şeyden önce Kırgızistanda Kırgızcanın ve Türkçenin eğitim dili olduğu ilk Üniversite ve Rusçanın da yalnızca yabancı dil olduğu bir üniversitenin eğitime başlamış olması büyük önem taşımaktadır. 1998-2000 yılları arasında az sayıdaki öğrenciye Türkçe ders kitaplarından çeviri yaparak dil öğreten öğretim elemanları 2001 yılında bir Komisyon halinde hazırladıkları "*Til Başat I,II, Bişkek, 2001*" adlı kitapla daha düzenli bir Kırgızca öğretimi yapılmaya başlandı. Bu kitabın eksikleri ve sistemi geliştirilerek Alıştırma kitabı, Öğretmen kitabı ve daha sonra da 3 ciltlik "Kırgız Dili; Manas Dil Öğretim Seti" Ankara Üniversitesi TÖMER yayını olan "*Hitit Dil Öğretimi Seti I,II,III, Ankara, 2005*" örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu kitap Kırgızistan'daki en iyi ve düzenli kitaplardan biridir. Üniversitelerin dil hazırlık eğitiminde kullanılması en kolay ve en iyi dil öğretimi kitabıdır. Manas Üniversitesi yayını olan "*Til Köpürö, I, Bişkek, 2005*" adlı kitap içerik ve program bakımından haftada 4-6 saatlik dil kursları için yararlı olabilecek niteliktedir. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Modern Diller Yüksek Okulu Hazırlık Sınıfınca yürütülen Türkçe ve Kırgızca dersleri haftada en az 20 saat ve yıllık toplamda 800 saat olarak uygulanmaktadır.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde uygulanan dil öğretim yöntemi, sistemi ve teknikleri bütünüyle Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin uygulamalarıyla örtüşmektedir. Bunun en önemli nedeni, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde Türkçe öğretiminin başladığı 1997 yılından bugüne kadar Ankara Üniversitesi TÖMER'de görev yapmış olan öğretim elemanlarının hâlen görev yapıyor olması, öğretim teknik ve yöntemlerinin yanı sıra kullanılan araç gereç ve kitapların da aynı kurumda hazırlanan kaynaklardan oluşmasındandır. AÜ TÖMER aracılığıyla Türkçe öğretim elemanlarının uygulamaları Kırgızcanın da öğretim yöntem ve tekniklerine önemli derecede olumlu etkisi olmuştur. Özellikle 1998-2002 yılları arasında Türkçe kitaplarından yapılan çevirilerle Kırgızca alıştırma hazırlanmaktaydı. 2006 yılından itibaren ileri ve gelişmiş bir kitap dizisi, alıştırma ve sözlüklerin yazılmasıyla Kırgızca öğretimi çağdaş öğretim normlarına uygun bir düzeye ulaşmıştır. Bu konuda Kırgızistanda Kırgızca öğretiminde örnek alınan bir kurum haline gelen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi tarafından Kırgız Eğitim Bakanlığının isteğiyle 2005'ten beri her yıl, "Eğitim Dili Rusça Olan Okullarda Görevli Kırgızca Öğretmenleri İçin Kırgızca Öğretimi Semineri" düzenlenmektedir. Söz konusu eğitim dili Rusça olan okullarda okuyan öğrencilerin önemli bir kısmının anadili de Rusçadır. Bu bakımdan yabancı dil olarak

Kırgızca eğitimi alan öğrenciler için verilen Kırgızca dersleri haftada 2-4 saattir. Bunun yetersiz olduğu seminerlere katılan öğretmenlerce hep dile getirilmektedir.

1.4. Türkçe ve Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırmasıyla İlgili Temel Kaynaklar

Ankara Üniversitesi TÖMER Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi yayınları arasında yer alan “*Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı, I, II, III. cilt, Ankara, 2008*” ile Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi yayınlarından “*Manas Til Üyrötüü Toptomu Kırgız Tili Okuu Kitebi (Manas Dil Öğretimi Seti; Kırgızca Öğretimi Ders Kitapları I, II, III cilt; Bişkek, 2009)*”nın programında yer alan konular temel alınarak ve yukarıda her iki dil arasında dilbilgisel (sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimi) ve yazım kuralları bakımından yapmış olduğumuz açıklama, bilgilendirme ve karşılaştırmaların ışığında Türkçe ve Kırgızcanın karşılıklı uygulamalı dil öğretimindeki yerini açıklanmaktadır.

1.5. Türkçe ve Kırgızca Hakkında Genel Bilgi

“Türkçe, köken olarak, Özbekçe, Tatarca, Kazakça, Kırgızca, Türkmence, Uygurca gibi diğer Türk dilleri ile birlikte Ural-Altay dil ailesinin Altay dalı içinde yer alır. Türkçenin Gagavuzca, Azerice ve Türkmence ile birlikte oluşturduğu "Güney-Batı Türk Dilleri" Moldova, Azerbaycan, İran, Irak, Türkmenistan, Kıbrıs ve Türkiye'de konuşulmaktadır.” Türkçe, daha özelleşmiş adıyla "Türkiye Türkçesi", Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dilidir. Türkçenin Türkiye içinde yöreden yöreye değişen çok sayıda ağzı bulunmaktadır. Bu ağzlar bazı sözlüksel ve dilbilgisel öğelerle birlikte birbirinden özellikle eylem çekimleri açısından farklılaşmaktadır. Türkçenin standart biçimi, İstanbul ağzına dayanır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin resmî dili de, Türkçenin bir ağzı olan, Kıbrıs Türkçesidir.”

“Kırgızca köken olarak, Türkiye Türkçesi, Özbekçe, Tatarca, Kazakça, Kırgızca, Türkmence, Uygurca gibi diğer Türk dilleri ile birlikte Ural-Altay dil ailesinin Altay dalı içinde yer alır. Kırgızcanın Kazakça, Tatarca, Karakalpakça, Nogayca, Başkurtça vb ile birlikte oluşturduğu "Kıpçak grubu Türk dilleri Kırgızistan'da, Kazakistan, güney Sibirya bölgelerinin yer aldığı Rusya Federasyonunda, Tataristan, Kuzey Kafkasya'da, Doğu Türkistan'da, Orta Asya'nın

değişik bölgelerinde konuşulmaktadır.” Kırgızca, Kırgız Cumhuriyeti'nin “devlet dili”dir. Kırgızcanın Kırgızistan'da Kuzey ve Güney bölgesi ağızları vardır. Bu ağızlar bazı sözlüksel ve dilbilgisel öğelerle birlikte birbirinden özellikle eylem çekimleri açısından farklılaşmaktadır. Ölçünlü Kırgızca, Bişkek ve Çüy bölgesi ağızına dayanır.

Orta Asya Türkleri 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Arap alfabesini kullandıktan sonra 1926 yılındaki Bakü'deki I. Türkoloji Kongresinden sonra Lâtin alfabesine geçiş yapmışlardır. Ancak siyasal nedenlerle Eski Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türk halkları, 1937 yılından başlayarak üç yıl içinde Rus Kiril kökenli, fakat birbirinden farklı olan yeni alfabelere geçmek zorunda kalmışlardır. Böylece yazı dilindeki ayrılık, alfabede kendini göstermiştir.(Kırgız Türkçesi Grameri; 2005, s.34)”

Kırgızca, Türk yazı dillerinin sınıflandırılmasında değişik gruplarda yer almaktadır. Reşit Rahmeti Arat, Kırgızca'yı “tav” grubunda, Benzing ve Menges, Aral-Hazar grubunda, Talat Tekin ise tawlı (Kıpçak) grubundan ayırarak “tölü” grubunda değerlendirdiği görülmektedir

2. BÖLÜM

2.1. Türkçe ve Kırgızcadaki Ses Yapılarının Karşılaştırması

2.1.1. Türkçede Sesler

Türk alfabesinde her biri ayrı bir harfle karşılanan 29 ses bulunur. Bu seslerin 8'i ünlü, 21'i ünsüzdür.

Bir dil terimi olarak ses, genel dildeki ses sözcüğünden farklıdır. Genel dilde ses; titreşimle oluşan, insan kulağıyla veya hassas âletlerle algılanan her türlü fiziksel olguyu içine alır. Su şırıltısı, rüzgârın uğuldaması, kedi miyavlaması, çocuk ağlaması, hıçkırık, çekiç sesi, radyo cızırtısı, kaval sesi, konuşma sesi gibi. Dildeki ses bunlardan yalnızca birini, “konuşma sesi”ni, konuşma sırasında kullanılan sesi ifade eder. Konuşma sesi, insanın ses organlar tarafından belli bir kalıba dökülerek çıkarılan sestir. Konuşma sesi, belli bir kalıba dökülmüş, şekilli, işlenmiş sestir. Ses organlarının olanakları sınırlı olduğundan kısıtlı sayıda biçimlenmiş ses çıkarabilir. Bundan dolayı çeşitli dillerdeki sesler birbirine benzer, ortaktır, a, i, u, k, t, s gibi sesler dillerin hemen hepsinde vardır. Kimi sesler, kimi diller veya diller grubu için karakteristiktir.

Türkçenin ses yapısının kendine özgü özellikleri vardır. Seslerin nitelikleri; başta, ortada, sonda bulunmaları; yan yana gelmeleri; birbirlerini takip etmeleri belli kurallar ve yasalara bağlıdır. Bunlara Türkçenin ses özellikleri denmektedir. Doğadaki sesleri taklitten doğan yansıma sözcüklerin, ünlemlerin, çocuk dilinden yazı diline geçen sözcüklerin ve başka dillerden giren alıntıların dilin ses özelliklerine uymaları beklenmez. Bu durumda Türkçenin ses özellikleri dilimizin temel sözcükleriyle ilgilidir. Türkçenin ses özelliklerine uymayan, kurallar dışında kalan temel sözcükler (istisnalar) çok azdır. Onların da çoğunlukla ses olaylarından ve yan etkilerden doğan nedenleri vardır. Hangi sözcüğü “kangı”dan, elma”alma”dan, kardeş “karındaş” sözcüğünden gelmektedir. Türkçenin ses özelliklerini iyi bilen birisi, Türkçenin temel sözcükleriyle alıntı sözcükleri büyük ölçüde ayırabilir.

2.1.1.1. Ünlüler

a, e, ı, i, o, ö, u, ü: Türkçede 8 ünlü vardır. Bunların içinde tek başına anlamı olan “o” ünlüsü vardır. Ünlüler hece oluşturmada ünsüzlerle birlikte görevlidir.

2.1.1.2. Ünsüzler, akciğerden çıkan havanın konuşma organlarının birisinin engeliyle karşılaşır ve patlayarak ya da sürtünerek çıkmasından oluşur. Tonlu (yumuşak) ünsüzler, ses tellerini titreştirerek çıkar, sert ünsüzler ise ses tellerini titretmeden oluşur. Ünlüler hece oluşturma özelliğine sahiptir, ancak ünsüzler tek başlarına hece oluşturamazlar. Türk alfabesinde yer alan ünsüzler şunlardır: **b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z**

Ünlüler kalın/ince, düz/yuvarlak ve geniş/dar olma ölçütlerine göre şöyle sınıflandırılır:

	düz		yuvarlak	
	geniş	dar	geniş	dar
kalın	a	ı	o	u
ince	e	i	ö	ü

2.1.2. Kırgızcada Sesler

Kırgızcada sesler Türkçede olduğu gibi ünlüler ve ünsüzler olarak ikiye ayrılmaktadır:

Kırgız alfabesinde her biri ayrı bir harfle karşılanan 36 ses bulunur. Bu seslerin 8'i ünlü, 6'sı uzun ünlü, 25'i ünsüzdür.

2.1.2.1. Ünlüler (ündüülör): a, e, ı, i, o, ö, u, ü . Sesler konuşma esnasında akciğerden çıkan havanın konuşma organları tarafından hiçbir engelle karşılaşmadan çıkıp ses tellerinin titreşiminden ortaya çıkan seslere “ünlüler” denir.(H. Çengel, 2005)Kırgızcadaki ünlülerle Türkçedeki ünlüler ses özellikleri bakımından aynıdır.

2.1.2.2. Uzun ünlüler (sozulma ündüülör): aa, ee, oo, öö, uu, üü

Türkçede aslı uzunluklar genellikle Arapça ve kimi yabancı dillerden alıntı sözcüklerde yer almaktadır. Kırgızcada ise alıntı sözcükler dışında öz Kırgızca (Eski Türkçe) sözcüklerdeki uzun ünlüler (aa, ee, oo, öö, uu, üü), Kırgız yazı dilinde çift sesle yazılır ancak bir buçuk ses değerindedir ve Türkçedeki gibi uzun seslerin anlamı etkileyici özelliği bulunan uzunluk işareti ya da inceltme imi olarak (^) kullanılmamaktadır. Onun yerine özellikle yabancı

kökenli sözcüklerde yumuşatma imi alıntı (özellikle de Rusça sözcüklerde) sözcükler mekkiznyak (b) ünsüzlerin doğru söyleyiş (telâffuz) için kullanılmaktadır.

2.1.2.3. Ünsüzler

b, c, ç, d, f, g, h, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, v, y, z, ts, sç, ayrıca (ye, ya, yo, yu) hece biçimindeki harfler Rusçaya özgü harflerdir (Rusça sözcüklerde kullanılır. Ancak Kiril alfabesinde ye, yo, yu, ya gibi hece biçiminde harfler vardır. Bunların dışında yalnızca Rusça ve yabancı kökenli kimi sözcüklerde kullanılan ts, sh harfleri de Kiril temelli Kırgız alfabesinde kullanılmaktadır. Türk yazı dilleri içinde uzun ünlüler Kırgızcanın karakteristik özelliklerindedir. Uzun ünlüler Türkçede yalnızca alıntı sözcüklerde kullanılırken, Kırgızcanın temel sözcüklerinde yer alır.

Ünlüler kalın/ince, düz/yuvarlak ve geniş/dar olma ölçütlerine göre şöyle sınıflandırılır:

	düz		yuvarlak	
	geniş	dar	geniş	dar
kalın	a	ı	o	u
ince	e	i	ö	ü

Bu sınıflandırma Kırgızca ve Türkçede farklı değildir. Ünlülerin yapıları, sesletim biçimleri ortaktır.

Ünsüzlerle ilgili en genel ayırım, tonlu olanlarla tonsuz olanlar arasında, tonsuz olanların da akıcı ve kapanmalı olanları arasında yapılır:

titremlili/tonlu	titremsiz/tonsuz	
	akıcı	kapanmalı
b, c, d, g, h, l, m, n, ŋ, p, r, v, y, z	f, h, s, ş	ç, k, p, t

Kırgızca tüm Türk dilleri gibi yapı olarak, eklemeli dillerdendir. Ekleme, ses yapısı hemen hemen hiç değişmeyen tabanlara yalnızca soneklerin getirilmesi ile gerçekleşir:

keliş, ölüm, köçmön küldü, kelecek, kelet, üyüm, üyübüz, üylörü , üygö, üydön, üydün

Kırgızcada ekleme sürecini etkileyen bazı ses olayı bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Ünlüler ve uzun ünlüler

Ünlüler: a, e, ı, i, o, ö, u, ü

Uzun ünlüler: aa, ee, oo, öö, uu, üü

Ünsüzlerle ilgili en genel ayırım, tonlu olanlarla tonsuz olanlar arasında, tonsuz olanların da akıcı ve kapanmalı olanları arasında yapılıır:

Titremlili/tonlu	Titremsiz/tonsuz	
	akıcı	kapanmalı
b, c, d, g, h, l, m, n, p, r, v, y, z	f, h, s, ş	ç, k, p, t

Ekleme, ses yapısı hemen hemen hiç değişmeyen tabanlara yalnızca soneklerin getirilmesi ile gerçekleşir:

keliş, ölüm, köçmön küldü, kelecek, kelet

üyüm, üyübüz, üylörü, üygö, üydön, üydün

Türkçe ile Kırgızca arasındaki seslerin farklı olanları şunlardır:

Türkçedeki 8 ünlü Kırgızcada da vardır, ancak Kırgızcanın kendine özgü yönünü oluşturan uzun ünlüleridir. Bunlar: **aa, ee, oo, öö, uu, üü**’dür. Uzun ünlüler Kırgızca sözcüklerde anlam ayırt edici özelliğe sahiptirler. Yazı dilinde çift harfle karşılanmakta, ancak bir buçuk ses değerinde söylenmektedir. Kırgızcada uzunluğun, biçim ve anlam ayırt edici özelliği de vardır. Bu uzunluklar, çeşitli ses gruplarının büzülmesi sonucu oluşan uzunluklardır: tok “tok, doymuş”, took “tavuk”; mal “hayvan”, maal “vakit”; can “can”, caan “yağmur”; suk “aç

gözlü”, suuk “soğuk”; cak “taraf, caak “çene”, or “çukur”, oor “ağır”; tar “dar”, taar “dağarcık”; sök- “sövmek”, söök “kemik” vb.

Kırgızcada kimi sözcüklerin hem kısa hem de uzun ünlülü biçimi vardır. Bu tür sözcüklerdeki uzunluklar, kısa ünlülerin uzatılmasıyla oluşmaktadır: bülö-bülöö “aile”, burçak-buurçak “kuzuların boynuna bağlanan ip”, dala-dalaa “tarla”, köpürö-köpüröö “köprü”, daba-dabaa “deva”, künö-künöö “günah”, dengeel “seviye, düzey” vb

Türkçede ise özellikle Arapça ve Farsça’dan alıntı sözcüklerde uzun ünlülerin kullanıldığı görülür. Örnek: alem/ âlem, hala/hâlâ vb.

Türkçedeki 21 ünsüzden biri olan “ğ” harf olarak Kırgız alfabesinde yer almamaktadır. Ancak iki ünlü arasındaki “g” ünsüzü “ğ”ye benzer bir söyleyişe sahiptir. Türkçenin alfabesinde yer almayan Kırgız harflerinden biri de nazal “ŋ” ünsüzüdür. İkinci tekil kişi eki olarak kullanılır. Bu kullanım Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılan “ŋ” ünsüzü Kırgızca gibi birçok Türk dilinin temel seslerinden biri olarak kullanılmaktadır.

Kırgızcada ekleme sürecini etkileyen bazı ses olayları bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

2.2. Türkçede ve Kırgızcada Ünlü Uyumları

2.2.1. Türkçe ve Kırgızcada Büyük Ünlü Uyumu: Eğer bir sözcüğün son hecesindeki ünlü kalınsa, bu sözcüğe eklenecek ekin ünlüsünün de kalın olması, eğer sözcüğün son hecesinde ünlü ince ise, ekin ünlüsünün de ince olması gerekir. Yalın veya eklerle uzatılmış olan Kırgızca sözcüklerde, ilk hecede bulunan ünlünün taşıdığı kalınlık-incelik niteliğinin ondan sonraki hecelerde de devam etmesi kuralıdır. Türkçenin karakteristik özelliklerinden biri olan büyük ünlü uyumu Kırgızcada da vardır. Kırgızcadaki kalınlık-incelik uyumu genel olarak sağlam bir düzende olduğu, istisnaların az olduğu görülür. Kırgızca kökenli sözcüklerde uyumun tam olduğu gözlenirken Kırgızca birleşik sözcükler ile alıntı sözcük ve eklerde ise uyumun bazen bozulduğu görülür. Kırgızcada ünlü uyumu tıpkı Türkçedeki gibidir. Kimi dil yapılarında ise Kırgızcada daha gelişmiş bir ünlü uyumundan . Örnek: “-ki” ilgi eki Türkçede büyük ünlü uyumuna uymazken, Kırgızcada uyumludur. - k1,(-ki, - ku, -kü, -gı, -gi, -gu, -gü) ses uyumuna göre kullanılmaktadır. Örnek: bizdiki, başımızdaki , üydöğü, keçki, tüptöğü, artkı vb.

Büyük ünlü uyumu, Türkçenin en temel karakteristik ses özelliğidir. Bu uyuma göre kalın ünlüleri kalınlar, ince ünlüleri inceler takip eder: *buluşma, silgi, koşturmak, açıklama, sonuncusu mu, dericilik, güzellik, göreceğimden, bilgilenmeliymişim.*

Alıntı sözcükler çoğunlukla bu kuralın dışında kalırlar: *kütüphane, alfabe, tekabül, mavi, muhteşem, sandalet, telefon.*

Alıntı sözcükler de kimi zaman uyuma girerler: *duvar (dîvâr'dan), zavallı (zevâl-li'den), zeytin (zeytûn'dan), onur (onör'den)* gelmektedir.

Alıntı sözcükler bu özelliğe uydurulmasa da kalınlık-incelik uyumuna göre ekler, mutlaka son hecedeki ünlüye uyarlar: *kitapçılıktan, sevdalık, haberleşmek,*

- Kalınlık - incelik uyumunun olmadığı kimi Türkçe kökenli istisna sözcükler de vardır. Türkçe kökenli olduğu halde küçük ve büyük ünlü uyumuna uymayanlar şunlardır:
- Türlü ses olayları sonunda uyum dışına çıkmış sözcükler: *hani, hangi, dahi, anne(ana), kardeş (karındaş) , elma(alma), şişman, inanmak.*
- Ünlü uyumuna uymayan ekler: **-yor, -ken, -ki, -daş, -leyin, -mtırak** ekleri: *geliyor, bakarken, odadaki, dındaş, akşamleyin, yeşilimtırak.*
- Alıntı sözcüklerdeki son sese rağmen uyum kurallarına bağlı bulunmayan sözcükler vardır. Bunlar;
- Son hecelerinde ince a ünlüsü bulunan alıntılar: *dikkatli, hakikati, sıhhatsız, saatte, harfîn.*
- Sonlarında l' (ince l) bulunan alıntılar: *ahvalimiz/durumumuz, mahalde, kabullenmek, meşguldür, alkollü, normalleşmek.*
- Sonlarında k (ince k) bulunan alıntı sözcükler: *istimlâke, idraksiz, iştirakçi, emlâkçi*
- Birinci heceden sonra o, ö bulunmaz. İstisna: -yor eki: geliyor, gidiyor, dalgalanıyor.

Alıntı sözcükler: *horoz, doktor, atom, maydanoz, şoför, otomobil, radyo, tiyatro, profesör, aktör.*

- Türkçede uzun ünlü yoktur: *ata, güzel, açık, kara, uzun, olmak, ölüm, vurdu, uçacak.*

İstisnalar: yârin, varolmak, yâdeller. Ses olayları sonucu ortaya çıkanlar: peki (pek iyi'den}, â (ağa'dan), âbı (ağa bey'den). Söze kuvvet ve tesir kazandırmak için uygulanan vurgu ve tonlama sonucu ortaya çıkanlar: güzel, bitti; bir varmış bir yokmuş, uyumuş.

- Alıntı sözcükler: hâkim, memur, mûtat, mavi, millî, beraber, nâhoş, kâfi, mâna,

Kimi alıntı sözcüklerdeki uzun ünlüler kısaltılır: *duvar (dîvâr'dan), kitap, (kitâb'dan), sabah (sabâh'tan), spiker (speaker'dan).*

Kısaltılmış bulunan son hecedeki ünlünün, hecenin açılması durumunda kimi zaman uzunluğunu koruduğu görülür: hayat - hayâta, devam - devâmı, sual - suâli, taklit - taklîd etmek.

- İki ünlü yan yana gelmez. Ünlü ile biten sözcüklerle ünlü ile başlayan ekler arasına yardımcı ünsüzünün girmesinin nedeni iki ünlünün yanyana gelmemesidir: *masa-y-a, kutu-y-u, başla-yacak, oku-y-an*.

Alıntı sözcükler: *saat, şair, şiir ait, mesai, eylem, muayene, sair, reis, müeyyide*.

Alıntı sözcüklerin kimilerinde “y” türetilir: *fiyat (fi’at’tan) zayıf (zaiften), kayıp (gaib’den), biyoloji (biologie’den)*. Kimi zaman i, ı/ye, u, u’ye döner: *tayfa (tâife’den), kayme (kâime’den), kaymakam (kâim-i makâm’dan), fayda(faide’den)*

- Aynı hecede ikiz ünlü {diftong} yoktur.

Alıntı sözcükler: kooperatif, kuaför, kauçuk, seans, suare.

- Ünlü - ünsüz uyumu. Kalın (art) ünlüler yalnız art damak ünsüzleri ve art avurt l’si ile ince (ön) ünlüler yalnız ön damak ünsüzleri ve ön avurt l’si ile aynı hecede bulunabilir.

İstisna: “y” yanındaki ince l, a ile aynı hecede bulunabilir: *yayla, arabayla, boylamak*.

Yansıma sözcükler: *lakırdı, lokur lokur, lak lak*.

Alıntı sözcük: tezgâh, güya, mekân, hükümet, elâ, lâmba, rol, sağır, grev, zevk, inkılâp kredi.

- Türkçede f sesi yoktur.

İstisnalar: *öfke, ufak, ufalmak, ufalamak, yufka, tüfek*. Ünlemler: *of, üf püf*.

Yansıma sözcükler: *püfür püfür, üflemek, fıkrıdalmak, fııldak*. Alıntı sözcükler: *ifade, fakir, saf, fayton, fizik, fotoğraf*.

- Türkçede h sesi yoktur.

İstisnalar: *hani, hangi, dahi, daha*.

Ünlemler: *hey, oh, hoppala*.

Yansıma sözcükler: *horlamak, harıl harıl, hüngür hüngür*. Alıntı sözcükler: *sabah, hakikat, muhafız, ihlamur, hamur*.

- Türkçede j sesi yoktur.

Alıntı sözcükler: *jilet, pijama, jandarma, jüri, baraj, jelatin*.

- Türkçede ince a yoktur.

Alıntı sözcükler: *dikkat, hakikat, saat, sıhhat*.

- Türkçede ayın ve hemze (kesme) yoktur.

Alıntı sözcükler: *meş’ale, neş’e, mes’ut, san’at*.

Ayın ve hemze sesleri kimi sözcüklerde düşerek kendilerinden önceki ünlüyü uzatmıştır: mâmur, memur, tesir, telif, rüya.

- Türkçede l, r, g, c, m, n, v, z sesleri sözcük başında bulunmaz.

İstisnalar (yalnız n ile v’de istisna vardır): *ne, nice, nitelik, niçin, neden, nerede, nereden, var, varmak, vermek, vurmak.*

Çocuk dili sözcükleri: *cici, meme, mama, nine, ninni.*

Türkçedeki m’li tekrarlar da bu kuralın dışındadır: *adam madam, kasa masa, mosmor, masmavi.*

- Sözcük sonunda *b, c, d, g* sesleri bulunmaz.

Alıntı sözcükler: *âb, tac, bâd, lig, katalog, pedagog*

Alıntı sözcüklerin çoğunda bu ünsüzler tonsuzlaştırılmıştır: *kitap (kitâb’dan), mehtap (mehtâb’dan), mensup (mensûb’dan), ihraç (ihrâc’dan), ilâç (ilâç’dan), dert (derd’den), fert (ferd’den), inat (inâd’dan), renk (reng’den), ahenk (âheng’-den),*

Ancak hece açılınca tonlu ünsüzler ortaya çıkar: *kitabı, mehtaba, mensubumuz, ihracetmek, ilâcım, derdiniz, ferde, inadından, rengi, ahengimiz.*

- Sözcük başında iki ünsüz bulunmaz.

Alıntı sözcükler: *program, prensip, trahom, plâk, plâtform, blok, klinik, klişe, kredi, psikoloji, smokin, spekülâsyon, stadyum, stop, sterlin, skeç, grev, gramofon.*

Bazı alıntı sözcükler, başa eklenen bir ünlüyle Türkçeye uydurulmuştur: *istasyon, istampa, İslâv, İsveç, istatistik.*

- Türkçede ancak belli ünsüz çiftleri hece ve sözcük sonunda bulunabilir:

lç, lk, lk, lp, lt: ölç, ilk, kalk, alp, alt, daralt.

nç, nk, nk, nt: övünç, denk, zonklamak, ant.

rç, rk, rk, rp, rs, rt: sürçmek, Türk, berk, kırk, sarkmak, sarp, serpmek, pars, sarsmak, yurt, yırtmak, art, yoğurt.

st: üst. Bu çiftler dışındaki ünsüz çiftleri hece ve sözcük sonunda bulunmaz.

Alıntı sözcükler: *zevk, harf, örf, çift, arz, semt, zamk, aşk, şeyh, narh, misk, alyans, marş, risk, lüks, modem, liberalizm.*

Kimi alıntı sözcükler, araya eklenen bir ünlüyle Türkçeye uydurulmuştur: *ilim (ilm’den), fikir (fikir’den), nzık (rızk’tan) zikir (zikir’den) seyir (seyr’den), kayıt (kayd’dan), keyif (keyf ten).*

Ünlüyle başlayan bir ek veya sözcük gelince, türetilen ünlü düşer: *ilmin, fikre, rızkımız, zikretmek, seyretmek, kaydetmek, keyfini.*

Hece sonunda üç ünsüz yan yana bulunamaz:

Alıntı sözcükler: *sfenks, kontr.*

- Sözcük köklerinde aynı cinsten iki ünsüz (ikiz ünsüz) yan yana bulunamaz, istisnalar: anne, elli.

Alıntı sözcükler: *ümme*t, *millet*, *oluşum*, *kerrat*, *madde*, *sarra*f, *bakkal*, *okka*, *muayyen*, *seyyar*, *temenni*, *halletmek*, *reddetmek*, *evvel*.

Kimi alıntı sözcüklerde ünlü tekleşerek Türkçeye uyar: *hamal* (*hammâl'dan*), *kavaf/kavvâftan*).

Kimi alıntı sözcüklerde ise ünsüzün biri değişir ve sözcük Türkçeye uyar: *aktar* (*attâr'dan*), *muşamba* (*muşamma'dan*), *andır* (*tennûr'dan*), *fend* (*kadının fendi-fenn'den*).

- Ünsüz uyumu: Oluşum noktaları aynı olan, fakat ses bakımından bir birbirinden ayrılan *b-p*, *c-ç*, *d-t*, *ğ-k*, *g-k*, *ğ-h*, *v-f*, *z-s* ünsüzleriyle ilgilidir

2.2.2. Türkçede Küçük Ünlü Uyumu

Bir sözcüğün son hecesindeki ünlü dar ise, bu sözcüğe eklenecek ekin ünlüsünün de dar olması, eğer sözcüğün son hecesinde ünlü geniş ise, bu sözcüğe eklenecek ekin ünlüsünün de ya geniş ya da dar-yuvarlak olması gerekir. Kırgızcada küçük ünlü uyumu Türkçeye hem benzer hem de çok farklı bir özellik taşır. Kırgızcada daha çok yuvarlaklaşma söz konusudur. Kırgızca sözcüklerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz ve yuvarlak oluşlarına göre onu takip eden hecelerdeki ünlülerin, sözcüğün ilk hecesi düz ünlü ise uygun düz, yuvarlak ünlü ise dar yuvarlak ve geniş düz olarak gelmesi kuralıdır. Ünlülerin dudak benzeşmesi bakımından önemli özelliği bulunan Türk dilleri arasında Kazakça ve Kırgızca dikkati çeker. Bu iki Türk yazı dilinde dudak çekimi olayının, diğer Türk yazı dillerine göre daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz ve özellikle de Kırgızcada bu olayın, en yüksek derecesini bulduğunu görüyoruz.

H.K.Çengel (2005)'e göre,"Bugün Kırgızcada dudak uyumu ileri bir aşamada olup, sözcüğün ilk hecesinde bulunan düz ünlüleri uygun düz; yuvarlak ünlüleri ise yuvarlak ünlülerin takip etmesi kuralıdır. Ancak, Kırgızcada dudaklaşma /u/ ünlüsünden sonra görülmez. Bu ünlüden sonra gelen /a/ ünlüsü yuvarlaklaşmaz."

2.2.3. Kırgızcada Küçük Ünlü uyumu

Kırgızcada Ünlüler Dudakların Biçimine Göre (Eringe Karay)

- Dudakların yuvarlaklaşması veya düzleşmesine göre ünlüler iki gruba ayrılır:
- Düz ünlüler (açık ündüülör): a,ı,e,i
- Yuvarlak ünlüler (erindüü ündüülör): o,u,ö ,ü,

Ağzın açıklığına göre (caakka karay)

Çenenin açıklığına ve dilin hareketlerine göre ünlüler yine iki grupta incelenir:

- Geniş ünlüler (ken ündүүлөр): a, e, o, ö
- Dar ünlüler (kuuş ündүүлөр): ı, i, u, ü

a. ı > a / ı

bata, kapçı, cılkı, sımal

e. i > e / i

tezek, eçki, cilik, belgi

o. u > a / u

koşna, soru, kuçak, bulut

ö. ü > e / ü

kötek, kömür, cüzüm, küzğü,

Kırgızcada birçok yabancı sözcük ünlü uyumlarına uymaz.

Türkçeye yabancı dillerden geçmiş sözcüklerden son ünsüzü, son hecenin ünlüsü kalın iken, alfabede gösterilmeyen bir farklılık olarak, ince olan sözcüklere eklenen eklerin ünlüsü de ünlü uyumlarına aykırı olarak ince olur:

alkol/alkolü, festival/festivali, kabul/kabulü

Kırgızcada ise yukarıdaki gibi sözcük kökü “I” ünsüzüyle biten ve kalın ünlü yerine ince ünlü almaz. Bu durumdaki yabancı sözcüklerde de uyum vardır. Kırgızcada bu tür sesler (“I” ünsüzü) Rusçadaki gibi seslendirilmektedir. Örnek: *alkagolu, festivaldan, kabıldama vb.* Kırgızcada alıntı sözcükleri kendi ses yapısına olabildiğince uydurma eğilindedir. Kırgızcanın en çok etkilendiği Rusçadan alıntı sözcüklerin çoğu Rusçadaki gibi telaffuz edilse de son yıllarda Kırgızcanın ses yapısına uydurma eğilimi yaygınlaşmaya başlamıştır.

2.2.4. Kırgızcada Ünsüz Uyumları

Ünsüz uyumu, yan yana gelen ünsüzlerin ton bakımından birbirlerine uyması anlamına gelmektedir. Sözcüklerin eklerle genişletilmesi sırasında, tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden

sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra genellikle tonsuz ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyum biçimidir. Kırgızcada ünsüzlerin ton uyumunun ileri noktada olduğunu söylenebilir. Tonlu ünsüzle ve ünlüyle biten sözcükler, tonluyla; tonsuzla biten sözcükler ise tonsuzla başlayan ekler alırlar, Kırgızcada ünlü ve ünsüz uyumunun güçlü olması, gerek yapım ve gerekse çekim eklerinin varyantlarını arttırmıştır. Örnek; çoğul eki, Kırgızcada on iki varyanta ulaşmıştır (+lar/+ler, +lor/+lör; +dar/+der, +dor/+dör; +tar/+ter, +tor/+tör)

Tonluyla biten sözcükler: *sır-daş* “sırdaş”, *cer-deş* “hemşehri”, *col-doş* “yoldaş, arkadaş”, *tün-dük* “kuzey”, *erkede-* “okşamak”, *zor-do-* “zorlamak”, *kol-don-* “kullanmak”, *könül-dön-* “heveslenmek”, *aman-daş-* “selâmlaşmak”, *tuy-gu* “duygu”, *sül-gü* “silgi”, *bü-giç* “anlayışlı”, *sol-gun* “gevşek”, *bez-gek* “sıtma”, *tuu-gan* “akraba”, *tapd-ga* “hediye”, *körün-güs* “görünmez”, *caz-dır-* “yazdırmak”, *turguz-dur-* “kaldırmak”, *min-giz-* “bindermek”, *söz-dör* “sözler”, *közüm-döy* “gözüm gibi”, *caştar-ga* “gençlere”, *caz-ga* “yaza”, *cay-ga* “bahara” *ayaldar-ga* “kadınlara”, *siz-ge* “size”, *üy-gö* “eve”, *uulum-ga* “oğluma”, *kol-da* “elde”, *kar-dı* “kan”, *kör-dün* “mezarın”, *söz-dön* “sözden”, *üy-dön* “evden”, *koy-du-nar* “koydunuz”, *kör-düm* “gördüm”, *caz-dı-lar* “yazdılar”, *al-baymın* “almıyorum”, *keler-biz* “geliriz”, *al-gan* “aldı”, *üylön-gön* “evlendi”, *köpöy-gön* “çoğaldı” vb. İkinci çoğul kişide bulunan “*ñ*” ünsüzüyle biten **-ar, +er, +or, +ör** biçiminde çoğul eki kullanır. Örnek: *koyduñar/ koydunuz, keldiñer/geldiniz, kördüñör/gördünüz*

Tonsuzla biten sözcükler: *köp-tük* “çoğul”, *tüş-tük* “güneyli”, *aç-tık* “açlık”, *taş-tuu* “taşlı”, *dart-tuu* “dertli”, *küçtüü* “güçlü”, *kesip-teş* “meslektaş”, *emçek-teş* “sütkardeş”, *alıs-ta-* “uzaklaşmak”, *caş-ta-* “gözyaşı dökmek”, *ütük-tö-* “ütülemek”, *ökmöt-töş-* “dava açmak”, *aç-kıç* “anahtar”, *tut-kuç* “kulp”, *körsöt-küç* “gösteren”, *uç-kun* “kıvılcım”, *bas-kak* “küçük çukur”, *tuuş-kan* “akraba”, *öt-kür* “keskin”, *iç-pe-* “içmemek”, *art-tır-* “arttırmak”, *cet-kiz-* “yetiştirmek”, *at-tay* “at gibi”, *taş-tar* “taşlar”, *küç-tü* “gücü”, *caş-tın* “gencin”, *kök-kö* “göge”, *taş-ka* “taşa”, *küröş-kö* “güreşe”, *keç-ke çeyin* “geç vakte kadar”, *mektepte* “okulda”, *coop-ton* “cevaptan”, *cük-tö* “yükte”, *cürök-tün* “yüreğin”, *iç-ken* “içti”, *aç-kan* “açtı”, *aş-kan* “aştı”, *caş-pız* “genciz”, *öt-tü* “geçti”, *ayt-tık* “söyledik”, *öp-tü* “öptü”, *kop-tu* “kalktı”, *cak-tı* “yaktı”, *unut-tu* “unuttu”, *tap-pay* “bulmadan”, *cat-padı* “yatmadı” vb.

Kırgızcada kimi ekler ünsüz uyumuna uymaz. Bunların çoğu başlangıçtan beri ünsüz uyumuna aykırı olup sesbilimsel kalıplaşma gösteren eklerdir. +çA/+çO; +çAk/+çOk; +çAn/+çOn; +çAr,+çor; +çI/+çU; +çlk,+çUk; +çIl/+çUl; +nçl/+nçU; -çAk/ -çOk yapım ekleri, +çA/+çO eşitlik durumu eki ve -çU geçmiş zaman eki, tonluyla biten bütün sözcüklere /ç/li eklenirler. /ç/ ile başlayan eklerin /c/li varyantı yoktur : *Kırgız-ça* “Kırgızca”, *kuda-ça* “dünür”, *caşıl-ça* “sebze”; *kelin-çek* “gelincik”, *tarkın-çak* “dik kafalı”, *tüyün-çök* “bohça”,

könül-çök “iyi kalpli”; *çapan-çan* “paltolu”, *kiyim-çan* “giyimli”; *buka-çar* “üç yaşında boğa”, *teke-çer* “üç yaşında teke”, *muzoo-çor* “buzacağı”; *til-çi* “dilci”, *aldam-çı* “hilekâr”, *coloo-çu* “yolcu”, *dükön-çü* “bakkal”; *can-çık* “cep”, *oyun-çuk* “oyuncak”; *tutgan-çd* “akrabaya düşkün”, *uyku-çul* “uykuya düşkün”, *ö-züm-çid* “bencil”, *oy-çul* “düşünceli”; *eki-nçi* “ikinci”, *bir-i-nçi* “birinci”; *em-çek* “meme”, *böl-çök* “parçacık”; *kıska-ça* “kısaca”; *kel-üü-çü* “gelirdi”, *al-çu* “alırdı”, *bar-çu* “giderdi”, *kül-çü* “gülerdi”, *oku-çu* “okurdu” vb. Addan ad yapım eki +ke, +kay/+key, +tay/+toy ekleri de ünsüz uyumuna girmeyen eklerdir: *ece-ke* “ablacık”, *ata-ke* “babacık”; *bala-key*

“çocukçağız”, *kiçine-key* “küçücük; aga-tay “biradercik”, *cerje-tay* “yenge-cik”.

İlgi eki, ünlüyle biten adlardan sonra genellikle tonlulaşır: *coldo-gu* “yoldaki”, *üydö-gü* “evdeki”, *keçee-ki* “dünkü”. Tonlu ünsüzlerden sonra ise genellikle uyuma girmediği görülür: *murun-ku* “önceki”, *bügün-kü* “bugünkü”, *tün-kü* “geceki”, *küz-gü* “güze ait”, *songu ~ sonku* “sonki”, *bıltırgı -bıltırkı* “bir yıl önceki” vb.

Dir-/DUR- eylemden eylem yapım eki /l/ ünsüzüyle bitenkimi eylemlere /t/li eklenir: *öltür-* “öldürmek”, *tol-tur-* “doldurmak”, *kal-tır-* “bırakmak”.

Türkçedeki titremsiz /f, s, t, k, ç, ş, h, p/ ünsüzlerinden sonra /t/, /k/ veya /ç/) ünsüzleri ile başlayan ekler gelse de Kırgızcada bu uyumun yanı sıra +çı (+çi, +çu, +çü, +ço, +çö)) ekleri ad yapımı olarak tüm seslere gelebilir. Sözcük kökü ünlüyle de bitse yine -çı(-çi -çu -çü, -ço, -çö) ekleri gelmektedir. Örnek: *oktuuçu*, *aydooçu*, *nançı*, *cılkıçı*, *kilemçi*, *cürgünçü*, *Mongolço* vb.

2.2.5. Ses Olayları

Ünsüz Yumuşaması: Bir sözcüğün son sesinde sert titremsiz (/t, k, ç, p/) seslerden biri varsa ve bu sözcüğe eklenecek ekin ilk sesi ünlü ise, sözcüğün son sesi titremsiz sese (/d, g, c, b/l dönüşerek yumuşar. Ancak Kırgızcada “ç” ünsüzleri iki ünlü arasında “c”ye dönüşmemektedir. Örnek: *basmaçı*, *almaçı*, *kattamaçı*, *aydooçu*, *teylöoçu* vb...

“k” ünsüzü yumuşayarak “g”ye dönüşür. *Bişkek/ Bişkegim*, *beşik/beşiğim*, *katık/katığım*,

-k- > -g-

Kırgızcada /k/nin yalnızca söyleyişte /g/ye döndüğü görülür. Sözcük başında /k/nin korunduğu örneklerden bir bölümü şunlardır: *keme* “gemi”, *kün* “gün, güneş”, *keç* “geç”, *kiyim* “giyim”, *köynök* “gömlek”, *köz* “göz”, *kel-* “gelmek”, *küröş-* “güreşmek”, *kündüz* “gündüz”, *kül-* “gülmek”, *küç* “güç”, *körjül* “gönül”, *köp* “çok”, *köm-* “gömmek”, *köç-* “göçmek”, *kök* “gök” vb.

İki ünlü arasında yer alan /k/nin sözcük tabanında kimi zaman korunduğu görülür: kökürök “göğüs”, kökölö- “göklere çıkarmak” vb.

Kırgızcada /k/ ünsüzü ile biten sözcükler ek alıp söz konusu ünsüz iki ünlü arasında kalınca genellikle fonolojik olarak tonlularak /g/ye döner. Değişme ile ilgili örneklerden kimileri şunlardır: kök-ültür > kögültür “mavimsi”, kök-üş > kögüş “maviş”, kök-er- > kögör- “göğermek”, kerek-i > keregi “gereği”, tik-i-p > tigip “dikip”, birik-ip > birigip “bir araya gelip”, tök-üü > tögüü “dökme”, tüke-n- > tügön- “tükenmek”, cürök-üm > cürögüm “yüreğim”, iygilik-i > iygiligi “başarısı”, bük-ü-l- > bilgili- “bükülmek”, öküz > ögüz “öküz” vb.

-p->-b-

Kırgızcada kimi sözcüklerde sözcük içinde yer alan /p/ sesi korunmuştur: capır- “devirmek, bükmek”, apa “anne”, çapız “alçak”, tapşır-“emanet etmek”, taptır- “buldurmak” vb.

Ek alarak iki ünlü arasında bulunan /p/ ünsüzü, fonolojik değişmeyle /b/ye döner. Bu değişmeyle ilgili örnekler şunlardır: töbö “tepe”, kitep-i > kitebi “kitabı”, coop-um > coobum “cevabım”, köp-ey- > köböy- “çoğalmak”, tep-ele- > tebele-“tepmek”, taba “doğru”, cap-ı-k > cabık “kapalı” vb.

t- > d-

Kırgızcada /t/, sözcük içinde genellikle korunmuştur: atı “adı”, atım “adım”, ata- “ad vermek”, ceti “yedi”, otun “odun”, cutum “yudum”, kütül- “beklenmek”, kötör- “kaldırmak”, kutul- “kurtulmak” vb. “t” ünüsüzünün “d”ye dönüşerek tonlulaşması iki ünlü arasında rastlanmaz. Bu durum Türkçedeki gibi değildir.

Tonsuzlaşma p ~ b ile k ~ g ünsüzleri arasında vardır. Ancak t~d ve ç~c arasında tonsuzlaşma söz konusu değildir. Ancak söyleyişte sözcük başındaki k’lerin g’ye dönüştüğü görülür.

Ünlü Düşmesi: Türkçede iki heceli bazı organ adları ile Arapçadan gelen bazı iki heceli sözcükler, ünlü ile başlayan ek aldığı anda ikinci hecelerinin ünlüsü düşer. Kırgızcada da Türkçeye benzer biçimde organ adlarının kimilerinde ünlü düşmesi benzerlik taşımaktadır.

Türkçe

göğüs	>	(tavuk) göğsü
karın	>	karnım (ağrıyor)
omuz	>	(onun) omzu
alın	>	alnınız (neresi?)
ağız	>	ağzımız (kurudu)
burun	>	burnun (akıyor)

Arapça

fikir	>	(benim) fikrim
resim	>	(okulun) resmî
şehir	>	(Türkiye'nin) baş şehir i
isim	>	(senin) ismin

Kırgızcada son ünsüzü “n” olan organ adları ünlüyle başlayan ek aldıklarında ikinci hecesindeki ünlü düşer ve aşağıdaki örneklerde olduğu gibi ses değişiklikleri olur.

Kırgızca

Türkçesi

murun > (anın) murdu	burun
erin > (anın) erdi	dudak
karın > (balanın)kardı	karın
moyun > (anın) moynu	boyun
iyin > (senin) iyniñ	omuz
koyun > koynu (koynuna aluu)	koyun

Kırgızca ve alıntı sözcüklerin kimilerinde de ses düşmesi söz konusudur.

Kırgızca

Türkçesi

orun > ordu	yer
-------------	-----

Yukarıda Kırgızca kökenli sözcüklerin sondaki “n” ünsüzü ünlüyle başlayan ek aldığıda ikinci hecedeki ünlü düşer ve onun yanı sıra 3. Kişi iyelik eki aldıklarında “n” ünsüzünün yerine de “d” ünsüzü gelir. Bu tür sözcüklerde hem ünlü düşmesi hem de ünsüz değişimi vardır.

bakit > baktı veya baktısı (Ar. “**baht**” sözcüğünün Kırgızcadaki kullanım biçimidir)

ubakit > ubaktı veya ubaktısı (Ar. “**vakit**” sözcüğünün Kırgızcadaki kullanım biçimidir)

Krg: ayl > aylı

TT: köy

ısm > ısmı (Ar. “**isim**” sözcüğünün Kırgızcadaki kullanım biçimidir)

Türkçede kullanılan Arapça kökenli alıntı sözcüklerden *fikir, akıl, zihin, şehir vb.* sözcükler Kırgızcada Türkçeden farklı kullanılmaktadır.

Türkçede

Kırgızcada

fikir > fikrim

pikir > pikirim

akıl > aklım

akıl > akılım

zihin > zihinli

zeen > zeendüü

şehir > şehrimiz

şaar > şaarıbız

Arapçadan alıntı ortak sözcüklerdeki ses düşmeleri ya da ses olayları iki dilde çok değişik özellikler taşımaktadırlar.

Ünlü Düşmesi (Ündüülördün Tüşüp Kalışı)

Ünlü düşmesi olayı, iç seste ve son seste görülür:

İç Seste Ünlü Düşmesi

Kırgızca sözcükler, kimi yapım eklerini, çoğul ve iyelik eklerini ve ulaç eklerini aldığı anda vurgusuz açık hecedeki ünlüler düşer. Kırgızca birleşik sözcükler ile alıntı sözcüklerde de aynı niteliği kazanan ünlünün düştüğü görülür.

-i- > ø

Kırgızcada vurgusuz orta hece ünlüsü /i/ erir: kıyna- < kıy(i)n-a- “zorlamak”, cıyna- < cıy(i)n-a- “toplamak”, tışkarkı < tışkar(i)-kı “dışardaki”, aylım < ay(i)l-i-m “köyüm”, kayrıp < kay(i)r-i-p “çevirip”, kaynata < kayın+ata “kaynata”, kaynana < kayın+ene “kaynana”.

Türkçedeki iç ses düşmesine örnekler: kaynata < kay(i)n ata, kaynana < kay(i)n ana, dışarda < dışarı(i)da, yukarda < yukar(i)da örneklerindeki gibi iç seste ünlü düşmesi vardır.

-i > ø: Kırgızcada orta hecede yer alan /ı/ ünlüsü de düşer: ilgerki < ilgeri-ki “eski”, emki < emi-ki “şimdiki”, kiymi < kiy(i)m-i “giyimi”.

u > ø : Şu örneklerde orta hecede yer alan /u/ ünlüsünün düştüğü görülür: orno or(u)n-a- “yerleşmek”, oyno- < oy(u)n-a- “oynamak”, uurda- < uur(u)-la- “çalmak”, cogorku < cogor(u)-ku “yukarıdaki”, moynum < moy(u)n-u-m “boynum”, murdu < mur(u)n-u “burnu”, ordu < or(u)n-u “yeri”, buyrup buy(u)r-u-p “emredip”.

Son Seste Ünlü Düşmesi

-a > ø

Kırgızcaya Rusçadan giren kimi sözcüklerde sözcük sonundaki ünlü düşer: minuta > minut -münöt “dakika”, sekunda > sekunt “saniye”, telegramma > telegram “telgraf”.

Türkçede eski yıllarda kullanılan Arapça kökenli sözcüklerdeki dişillik eki olan -e ünlüsünün son yıllarda kullanılmadığı görülür. Örnek: muaalim / muallim(e), müdür/ müdir(e)

Ünlü Türemesi

Türkçenin ağızlarında rastlanılan bu ses olayı Kırgızcanın edebî dilinde ünlü uyumuna göre ön ses, iç ses ve son seste ünlü türediği görülür.

Ön Seste Ünlü Türemesi

Kırgızcada alıntı sözcükleri Türkçeleştirme eğilimi /l/, /r/, /v/, /s/ ile başlayan alıntı sözcüklerde etkili olmuş; bu seslerin önünde dar ünlü türemiştir.

/l-/ türemesi : /l/ ve /r/ ünsüzleriyle başlayan alıntı sözcüklerde görülen ünlü türemesi olayıdır. Kimi sözcüklerin /l/sız biçimlerinin de kullanıldığı görülür: lazım-ılaazım “lâzım”, layık-ılayık “lâyık”, ramazan- ıramazan “ramazan”, ıras “doğru”, ırıskı “rızk”, ırakmat “rahmet”, ırız ~ ıraazı “razı”, rayon -ırayon “bölge”.

Bu tür ses türemeleri Türkçenin ağızlarında vardır ancak edebi dilde olabildiğince bu tür alıntı sözcükler kaynak dildeki biçimiyle kullanılmaktadır. Türkçe çok eskiden beri yazı dili olarak kullanıldığından ve alındığı dildeki gibi kullanma eğilimi dikkat çeker. Kırgızca alıntı sözcüklerin konuşma dilinde uzunca bir süre kullanıldıktan sonra yazı dilinin oluşması nedeniyle konuşma dilinden yazı diline geçirilmiş olan sözcüklerde ön ses türemesi dikkat çekicidir. /l-/ türemesi Rusçadan giren ve çift ünsüzle başlayan aşağıdaki sözcüklerde de görülür. Bununla birlikte Kırgızcada söz konusu sözcüklerin Rusçadaki biçimleri de

kullanılmaktadır: stakan ~ ıstakan “bardak”, stanok -ıstanok “tezgâh”, spravka-ıspirapke “belge” vb.

Türkçenin Anadolu ağızlarında, *ıramazan, ileğen, ilazım, ırahat, ırazı, ıras gelmek*, örneklerinde olduğu gibi “**ı**”ünsüzünden önce “**i**”ünlüsü, “**r**” ünsüzüyle başlayan sözcüklerden önünde ise “**ı**” ünlüsü türemektedir.

/o-/ türemesi: Çok az sayıda /r/ önünde /o/ türemiştir: Rus > Orus, Far. rûze > orozo “oruç”.

/u-/türemesi: aşağıdaki alıntı sözcüklerde /r/ ile /v/ önünde /u/ nun türediği görülür: Ar. ruhsad > uruksat “ruhsat”, Ar. rûmî > urumu “Rumî”, Ar. vâ’da > ubada “vade”, Ar. vakt > ubakit “vakit”, Ar. vezîr > ubazir -uvazir “vezir”. Türkçede kullanılan ruhsat >uruhsat, Rus >Urus, Rumeli >Urumeli örnekleri dışında Anadolu ağızlarında pek fazla u ön ses türemesi dikkat çekici değildir.

/ü-/ türemesi: Bu türeme, Rusçadan giren şu sözcükte çift ünsüz önünde görülür: stol -üstöl “masa”.

İç Seste Ünlü Türemesi: Genellikle Arapça ve Farsça sözcüklerde görülen ses olayıdır.

/-i-/ türemesi: Bu ses olayı, genellikle çift ünsüzle biten alıntı sözcüklerde görülür. Söz konusu ünsüzler arasında ünlü türer: Ar. harf > arıf “harf”, Ar. fikr > pikir “fikir”, Ar. zıkr > zikir “zikir”, Ar. kasb > kesip “meslek”, Ar. kasr > kesir “kesir”, Ar. ‘ilm > ilim.

/-ı-/türemesi: Çift ünsüzle biten alıntı sözcüklerde bu ünsüzlerin arasında /ı/ türer: Ar. cins > cınıs “cins”, Ar. qabr > kabir “kabir”, Far. baxt > baht “baht”, Ar. cabr > cabır “cebır”, Ar. şabr > sabır “sabır”.

/ı/ türemesi: iki heceli alıntı sözcüklerde de görülür: Ar. ahwâl > akıbal “ahval”, Ar. iflâs > ıpılas “iflas”, Ar. ihlâs > ıkılas “ihlas”, Ar. yaflat > kapılet “gaflet”, Ar. hasrat > kasıret “hasret”,

/-u-/türemesi: Bu türeme olayı, şu sözcükte görülür: Ar. qudrât > kudret “kudret”.

İç seste /ı/, /’i/, /u/ ve /ü/ türemesi olayı, -rk ve -nç çift ünsüzleriyle biten Türkçe sözcüklerde de görülür: ark > arık “su kanalı”, börk > börük “şapka”, kıvanç > kubanıç “kıvanç”. İki heceli sözcüklerde de orta hecede ünlü uyumuna göre /ı/ veya /i/ türer: kaplan > kabılan “kaplan”, arslan > arıstan “arslan”, keklik > kekilik “keklik”

Son Seste Ünlü Türemesi: Kırgızcada kurallı ve kuralsız ünlü türemesi vardır. Kırgızcanın ünsüz gruplarını kabul etmeyen bir Türk yazı dili olduğu belirtilerek alıntı sözcüklerin sonunda yer alan kimi ünsüz gruplarını ve Kırgızcada sonda bulunmayan ünsüzleri, hakkını

vererek okutabilmek için sona bir ünlü getirilerek sözcüğün hecesinin arttırıldığı belirtilir. Ancak bunun örneği çok değildir.

-e türemesi: Kırgızca sözcüklerde görülen bir ses olayıdır: tiz > tize “diz”, kenç > kence “en küçük çocuk”.

Ünsüz türemesi: Eklemede ya Türkçenin sesdizimsel yapısı gereği, ya da tarihsel bir kalıt olarak bazı seslerin türediği görülür. Bu türeme olayı Türkçenin bütün kollarında vardır. İyelik ve durum eklerinin kullanımını sırasında çokça karşılaşılır.

2.2.6. İyelik Eklerinde ve Durum Eklerinde Sesler

iyelik ekleri + durum ekleri

Türkçe		Kırgızca	
arabasını	arabalarını	kitebin	kitepterin
arabasına	arabalarına	kitebine	kitepterine
arabasında	arabalarında	kitebinde	kitepterinde
arabasından	arabalarından	kitebinen	kitepterinen
arabasının	arabalarının	kitebinin	kitepterinin

gösterme adılları + durum ekleri

Türkçe			Kırgızca		
onu	bunu	şunu	anı	munu	uşunu
ona	buna	şuna	ağa	buğa	uşuğa
onda	bunda	şunda	anda	mında	uşunda
ondan	bundan	şundan	andan	mından	uşundan
onun	bunun	şunun	anın	munun	uşunun

Gösterme adıkları çoğullanacak olsa bile adıl *n*'si devrededir:

onlar bunlar şunlar

Türkçede var olan adıl **n**'leri Kırgızcanın çoğul kişilerinde bulunmamaktadır.

alar bular şular

2.2.7. Adıl *n*'si ve Koruyucu Ünsüzler(**n**, **s**, **y**, **ş**)

adıl *n*'si: O(nlar) kişisi iyelik eklerinden ve gösterme adlarından sonra durum ekleri gelecekse arada /n/ sesi türer:adıl *n*'si *kimse* adından sonra yalnızca tamlayan durumu eki gelirse türer:

kimsenin	kimsenin	kimdir biröönün
kimseni	kimseyi	kimdir biröönü
kimsene	kimseye	kimdir biröönö
kimsende	kimsede	kimdir birööndö
kimsenden	kimseden	kimdir biröönön
kimsenler	kimseler	kimdir biröölör

koruyucu ünsüz: Türkçede ilk sesi ünlü olan durum ekleri, çekim ekleri ve adlaştırma eki -*Iş* ile sonu ünlüyle biten tabanlar arasında /y/ sesi türer:

Türkçe	Kırgızca
arabayı	maşinanı
yürüyecek	cüröt
yürüyüş	cürüş

Kırgızcada ise ilk sesi ünlü olan durum ekleri, çekim ekleri ve adlaştırma eki -*ş* ile sonu ünlüyle biten tabanlar arasında Türkçedeki gibi /y/ ünsüzü türemez. Bu yönüyle Türkçeden farklıdır. Türkçedeki gibi ünlüyle başlayan durum ekleri Kırgızcada bulunmamaktadır

taşbakanı , bölönü, köçönü vb. örneklerdeki “**n**” ünsüzlerini Kırgız dilcileri türemiş sesler olarak adlandırmamaktadır ve bunların durum ekinin yapısındaki temel sesler olarak kabul edilmektedir.

/s/ sesi: Türkçede **O** kişisi iyelik ekinin ünlü ile biten tabanlara eklenmesinde ortaya /s/ sesi çıkar:

evin kapısı/kapı	üydün bakçası/bakçayı/evin bahçesi
evin penceresi/pencerei	üydün koroosu/koroou/evin avlusu
çocuğun babası	balanın atası
komşunun keçisi	koşnanın eçkisi
kızın annesi	kızdın enesi

Türkçede “su” sözcüğüne O kişisi iyelik eki ünlü ile bittiği halde “y” ünsüzü, Kırgızcada “suu” sözcüğüne suu/s/u biçiminde “s” ünsüzü gelmektedir. Diğer sözcüklerdeki kullanımı benzer niteliktedir.

/ş/ sesi: Türkçede ünlü ile biten sayı adları ile üleştirme eki arasında /ş/ sesi türer:

ikişer, altışar, yedişer

ünsüzle bitenlerde ise “ş” ünsüzü bulunmaz. Örnek: birer, üçer, dörder, beşer, sekizer, dokuzar, onar, yüzer, biner,

Bu yapı Kırgızcada Türkçedekinden oldukça farklıdır.

<u>Türkçe</u>	<u>Kırgızca</u>
ikişer ikişer	eki ekiden,
altışar altışar	altı altıdan

Her iki dilde de “ş” ünsüzünün kullanılmadığı sayı alarında üleştirmenin kullanımı anlam bakımında benzerdir.

üçer üçer üç üçtön

onar onar on ondon

yüzer yüzer cüz cüzdön, biçiminde kullanıldığından Kırgızcada “ş” ünsüzü yardımcı ünsüzler arasında yer almamaktadır.

Ünlü türemesi: Türkçede ve Kırgızcada ünsüz ile biten tabanlara ünsüz ile başlayan ekler eklenirken, arada bir ünlü türer:

2.2.8. Türkçe ve Kırgızcada Vurgu

Türkçede son hecelere yerleşerek sözcük sınırını belirleyen ve sözcük ek aldıkça hep son heceye kayan dinamik bir ögedir:

geliYOR > geliyorSUN > geliyorsuNUZ

gözlÜK > gözlükÇÜ > gözlükçüLÜK

kele caTAT > kele cataSIN > kele cataSIZ

Vurgu yer adlarında ve bazı yabancı sözcüklerde, sondan bir önceki heceye, bu hece güçlü değilse (yani ünsüz ile bitmiyor ya da ünlüsü uzun değilse), sondan iki önceki heceye gelir:

İZmir

İsTANbul

ANkara

HakKArı

BişKEK

NaRIN

SoKUluk

KarabalTA

IsIKgöl

Böylece vurgu, biri yer adı olan eşsesli sözcüklerde anlam ayırt edici görev üstlenir:

BEbek (istanbul'da bir semt) krş. beBEK (insan yavrusu)

Ordu (Doğu Karadeniz'de bir il) krş. orDU (askeri birlik)

Olumsuzluk eki *-mE*, vurgu almayan bir hece olduğu için sözcük vurgusu, kendisinden hemen önceki hecede kalır:

GELme, GELmeyin, GELmeyiniz

Vurgu, olumsuzluk eki ile adlaştırma eki *-mE* arasında da anlam ayırt edicidir:

KAZma (Kazma işini yapma!) krş. kazMA (kazma işini yapan alet)

Kırgızcada olumsuzluk ekinde vurgu

-ba, -be, -bo, -bö, -pa, -pe, -po, -pö

kılBA, berBe, aytPA, ukPA, koldonBO, süylöBÖ, körsötPÖ

2. Bölümün Özeti

Türkçe ve Kırgızcada ses yapılarındaki ortak ve farklı yönleri şöyle özetleyebiliriz: Tablo 1

Türkçe	Kırgızca
Türk yazı dilinde Lâtin esaslı alfabesinde 21 ünsüz, 8 ünlü vardır.	Kırgızcada Kiril esaslı alfabede 25 ünsüz, 8 kısa ünlü, 6 uzun ünlü vardır.
Alıntı sözcüklerdeki â, û, î dışında uzun ünlü yoktur Türkçedeki tüm ünlüler kısa ünlü olarak kabul edilir. âlem/ alem, millî/millî vb. örneklerde anlam ayırt edicidir. Türkçe kökenli uzun ünlü yoktur	Kırgızca kökenli çok sayıda sözcükte uzun ünlü (aa, ee, oo, öö, uu, üü) vardır. Bunlar anlam değişikliğine neden olan özelliktedirler. Krg:tok, (TT: tok), Krg: took/ TT: tavuk Krg:arı, TT: arı/temiz Krg: tar, TT:dar, Krg: taar, TT: bez
Türkçedeki asli uzunluklar anlam karışıklığını önlemek için inceltme veya uzunluk işareti olarak (^) kullanılır.	Kırgızcadaki Arapça kökenli uzun ünlülerden nispet 'i'si (î) –iy biçiminde yazılır. Örn: adabiy (edebî), ruhiy (ruhî), diniy(dinî)
Türkçe kökenli sözcüklerde büyük ve küçük ünlü uyumu vardır. Büyük ünlü uyumuna uymayan az sayıda ekler ve sözcükler vardır. -ken, -leyin, -mıtrak, -yor ekleri ile hani, hangi vb.	Büyük ve küçük ünlü uyumu vardır. Ancak küçük ünlü uyumunun kuralları farklıdır. Ünlülerde yuvarlaklaşma dikkati çeker. Kırgızcada büyük ünlü uyumunda istisna eklerden yalnızca “-key” eki vardır, ayrıca kimi birleşik sözcüklerde de büyük ünlü uyumu görülmeyebilir
Son sesi f, s, t, k, ç, ş, h, p olan sözcüklerden sonra sert ünsüzle başlayan ekler gelir. Örn: çiçek+çi, ddolap+ta, Bishkek'ten, iş+te,	Kırgızcada da ünsüz uyumu vardır, Türkçeden farklı olarak m, n, ŋ, l, r, ünsüzlerinin bulunduğu kimi sözcüklere de

ahşap+tan vb.	sert ünsüzle başlayan ekler gelir. Örn: son+ku mezgilde (son andaki), tañ+kı şamal (tan yeli), aldam+çı(aldatıcı)/çI/ yapım eki her zaman tonsuzdur.
Ses olaylarından ses türemesi, ses düşmesi vardır. Örn: burun>burnu vb. Bu durum alıntı sözcüklerde de dikkat çekici özelliktedir. Örn: Fikir> fikrim, resim> resm-im, isim >ism-im vb.	Kırgızcadaki ses olaylarının birçoğu Türkçeye benzer nitelik taşımaktadır. Örn: murun >murdu ses düşmesi olayının yanı sıra n>d ses değişimi de var. Ancak Kırgızca kökenli sözcüklerdeki ses olaylarındaki benzerlik çokken, her iki dilde de kullanılan ortak alıntı sözcüklerdeki ses olaylarında farklılıklar görülür.Kimi alıntı sözcüklerde ikinci hecedeki ünlü düşmez. Örn: Krg: pikir-im (fikir), ısim (isim) > ısimım .
Türkçede çoğul ekleri yalnızca kalınlık incelik durumuna göre yalnızca -lar ve -ler biçiminde kullanılır. Türkçede kimi alıntı sözcüklerin son ünlüsü kalın olduğu halde ince sıralı ünlüsü bulunan “-ler” çoğul eki gelmekte, ünlü uyumuna bağlı kalınmayan son sesi ince /a/ ünlüsü ya da ince /l/ ünsüzü olan sözcükler vardır.Örnek: harf-ler, saat-ler, santral-ler, kontrol-ler vb .	Kırgızcada çoğul ekleri kalınlık incelik durumunun yanı sıra sözcük sonundaki ünsüzün yapısıyla da ilgili olarak +lar, (+ler,+lor,+lör, +dar, +der, +dor, +dör, +tar, +ter, +tor, +tör) biçiminde kullanılmaktadır. Örn: ata+lar, ene+ler, too+lor, köçö+lör, ayım+dar, kelin+der, ilimpoz+dor, köz+dör,kitep+ter vb. Kırgızcada çoğul eklerinin kullanımında istisna sözcükler yoktur.
Türkçedeki ünsüzlerden “ğ”nin söyleniş biçimi Kırgızcadan farklıdır.	Kırgızcada iki kalın ünlü arasındaki “g” ünsüzü Arapçadaki ğ gayın sesine yakın özellikte söylenir.
“h” ünsüzü alıntı sözcüklerde kullanılır. “Hangi” ve hani” sözcükleri dışında “h” ünsüzü Türkçe kökenli sözcüklerde bulunmaz.	“H” ünsüzü sözcük başında bulunmaz. Ortak alıntı sözcüklerde ve özel adlarda Hasan/Asan, Hüseyin>Üsöön ya da Kuseyin, hafta,> apta, hukuk >ukuk

<p>Türkçenin yazı dilinde ɲ (nazal n) ünsüzü kullanılmaz. Anadolu ağızlarında ve bir çok Türk yazı dilinde yaygın olarak vardır.</p>	<p>ɲ (nazal n) ünsüzü Kırgız yazı ve konuşma dilinde yer ikinci kişi eki olarak kullanılır. Sözcük başında yer almaz. Kimi Kırgızca kökenli sözcüklerin temel sesidir. Örn:tañ(tan), çaң(toz)</p>
<p>Türkçede b, c, d, g, ünsüzleri sözcük sonunda kullanılmaz.</p>	<p>b, c, d, g, ünsüzleri Kırgızcada sözcük sonunda bulunmaz ve Türkçede olduğu gibi p, ç, t, k olarak sözcük sonunda kullanılır. Ünlüyle başlayan ek aldıklarında tonlulaşırlar. Örn: kitep(kitap)>kitebim, sabak(ders) >sabağım), tamak>tamagım</p>
<p>Türkçede bağlaç olan dA büyük ünlü uyumuna göre “de” ya da “da” olur. Kırgızcada da aynı görev ve işleve sahip olan dA bağlacı büyük ünlü uyumuna uymaz ve ince ünlülerden sonra da sürekli olarak “da” biçiminde kullanılır</p>	<p>Kırgızcada bağlaç olan “da” büyük ünlü uyumuna uymaz ve ince ünlüden sonra da “da” olarak kullanılır. Örn: Men da abdan ıraazı boldum. (Ben de çok memnun oldum.)</p>

3. BÖLÜM

3.1. Türkçe ve Kırgızca Biçim Yapılarının Karşılaştırması

Bütün diller gibi Türkçe ve Kırgızcanın da ses yapısı, biçim yapısı, tümce yapısı ve anlam yapısı gibi özellikleri vardır. Türkçeyi ya da Kırgızca'yı oluşturan sözlerin bir dış yapısı ve bir de iç yapısı vardır. Dilin dış yapısı seslere ve ses topluluklarına dayanır. Bir sözcüğü oluşturan sesler, dilin öngördüğü ses kuralları çerçevesinde, bir yandan birbirleri ile kaynaşıp heceleri oluştururken diğer yandan da zincirleme iç içe girerek sözcükleri oluşturur.

Böyle bir ses bağlantısı ile oluşmuş bulunan sözlerin bir de iç yapıları vardır. Bu iç yapı, dilin biçim yapısıdır. Bu yapıda hem seslerden oluşan sözcük dediğimiz anlamlı öğeler hem de bu anlamlı öğeler arasında kalıcı veya geçici ilişkiler kuran görevli öğeler yer alır. Bu öğeler dilin biçim yapısını oluşturan kökler ve eklerdir. Bu nedenle biçimbilim, dilin kök sözcüklerini, eklerini, kökler ile eklerin birleşme biçim ve koşullarını, eklerin görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini kısaca dilin biçim yapısı ile ilgili bütün yönlerini işleyen dilbilgisi bölümüdür. Biçimbilim, dilin iskeleti durumundadır. Dilin ses yapısına, söz varlığına, söz dizimine ve anlam bilgisine uzanan bağlantıları dayanaklarını hep bu bölümden alır.

Türkçede/Kırgızcada, biçimbilimsel bakımdan dilin yapısından ya da işleyişinden kaynaklanan birtakım temel özellikler vardır:

Türkçenin/ Kırgızcanın yapısı ile ilgili olarak söylenebilecek en temel özellik eklemeli bir dil oluşudur.

Türkçenin/Kırgızcanın bir başka temel özelliği de bütün değişme ve gelişmelerin kök-ek birleşmesine dayanmış olmalarıdır.

Biçimbilimin temel öğelerini kökler ve ekler oluşturduğu için, bu kökler ile eklerin belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelmesiyle binlerce yeni sözcük üretilir. Bunlar da dilin söz varlığını kurarlar. Böylece, biçimbilimsel öğeler dilin söz varlığına da temel oluşturmakta, kaynaklık etmektedir.

Tümcenin oluşması, kökler ile eklerin belirli ölçüler ile sıralanmasına bağlı olduğundan, biçimbilim sözdizimine de temel hazırlar.

Biçimbilimin temel ögesi olan sözcükler, zihindeki bütün somut ve soyut kavramları karşılayan anlamlı biçimler oldukları için biçimbilim aynı zamanda dilin biçim yapısından anlam yapısına uzanan bir köprü durumundadır. Sözcükler arasındaki kalıcı veya geçici anlam bağlantıları hep ekler aracılığı ile sağlandığından, dildeki işleyiş ve canlılık da ancak dilin

biçimbilimsel yapısı ile gerçekleştirilebilir. Bu işleyişin nasıl gerçekleştiğini kavrayabilmek için kökler ve köklerden kurulmuş yeni sözcükler ile ekler ve bunların birbirleriyle birleşme biçimleri üzerinde durmak gerekir. Ancak bu çalışmamızda Türkolojinin araştırma ve çalışma yöntemlerine göre değil de uygulamalı dilbilim(dil öğretimi) çalışmalarının yöntemiyle ilgili biçimbilimsel yapıların gruplar halinde incelenmesi uygun bulunmuştur. Aşağıda açıklanan karşıtısal çözümlenmeler, dil öğretimi programlarında “Temel düzeydeki (Krg: baştalgıç kurs) dil yapıları olarak kabul edilmektedir.

3.2. Türkçe ve Kırgızcada Ekler, Sözcük Türleri, Ad Öbekleri

Türkçe

Kırgızca

İyelik Ekleri

evim	ovam	üyüm	balam
evin	ovan	üyüñ	balañ
evimiz	ovamız	üyübüz	balabız
eviniz	ovanız	üyüñüz	balañız
kışım	öğlen	kışında	calañ
Biçimbilimsel	altıncı	birinçi	altınçı
azal-	eksil-	azay-	casal-
uzunumsu	masamsı	uzunuraak	azraak
yeşilimtırak	ekşimtırak	çaşılıraak	tazaraak
üçüz	ikiz,	üçüz	egiz
atış-	ağlaş-	atış-	ıylaş-

Ünlü türemelerinde Kırgızca ve Türkçede benzerlikler göze çarpar.

Türkçenin ekleme sistemine egemen olan ünlü ve ünsüz uyumları, eklerin birden fazla altbiçim sergilemesi ile sonuçlanır. Bazı eklerde altbiçim sayısı sekize çıkarken, bazı ekler ise hiçbir uyum kuralından etkilenmez ve tek biçim sergiler:

TT: kitapçı, bekeçi, topçu, sütteü, kapıcı, sucu, gözcü

Krg: ayılıçı, cumuşçu, aydooçu, dükönçü, koyçu

TT: geliyor, arıyor, ötüyor, buluyor

Kırgızca, Şimdiki zaman eklerinden “-ıp catuu” (-ıp catuu, -upcatuu, -üp catuu) dört alt biçim sergiler. Bu farklı biçimbilimsel yapıda ünlü türemesi görülmez. Tam aksine konuşma dilinde /p/ ünsüzü /v/’ye dönüşür, bununla birlikte /c/ ünsüzü de düşer.

Örnek: **kelip catat> kelivatat** biçiminde kullanılır.

TT: alırken, görürken, oturuyorken

Krg:alıp catkanda,körüp catkanda, oturup catkanda

TT: akşamki, onunki, çöldeki

Krg: keçki, anıki, çöldöğü

TT: ekşimtirak, morumtirak

Krg: kıkıltek, kökörttek

TT: sabahleyin,

Krg: erte menen,

Türkçede yalnızca “-ki” bir ya da iki alt biçime sahipken (“-ki” -kü), Kırgızca “-ki” ilgi eki sekiz alt biçime sahip olmakla birlikte kullanımında ünsüz uyumları bakımından istisnalar vardır.

Özellikle yer ve zaman belirteçlerinde “k” değişmemektedir. Örnek: **cogorku keleş, sonku, keçeeeki, bizdinki, tünkü ubakit, erte menenki sabak,**

Diğer yapılarda **-ki (-kı, -ku, -kü/ -gı, -gi, -gu, -gü)**

Örnek: tüşkü (tamak), keçki (coluguşuu), tışkı (işter), cogorku (keleş)

bizdegi (turmuş), üydöğü (adam), baraktardagi (cazuular), toodogu (üy)

Türkçede 8 sözcük türü bulunmaktadır. Kırgızcada sözcük türü sayısı değişik sınıflandırma biçimleri olsa da 12 olarak kabul edilmektedir.

ad (isim) : zat atooç

ilgeç (edat) :candooçtor

eylem (fil) : etiş

adıl (zamir) : at atooçtor

önad(sıfat) : sın atooç

ünlem : sırdık sözdör

belirteç (zarf) :taktooç bağlaç: baylamtalar

san atooçtor: sayı adları

tuurandı sözdör: yansıma sözcükler

kızmatçı sözdör (candooçtor, baylamtalar, bölükçölör)

modaldık sözdör: Tümce başı belirteçler ile devrik tümceler sonunda anlamı güçlendirmek için kullanılan kimi belirteçler.

Tümce başında kullanılan “modaldık sözdör”; *albette, kıskası, başkaça aytkada, arina,*

Tümce sonunda kullanılanlar: *ıktımal, ıras, şeksiz*

Kırgızcada sözcük türleri 12 olarak kabul edilmektedir. Bu konuda Kırgız dili uzmanlarının Rus Türkologların yaklaşımlarıyla aynı görüşte oldukları görülüyor.

Türkçede çok az sayıda kimi sözcük hem ad hem eylem veya hem sıfat, hem eylemdir. Sözcük türü kayması Türkçede sözlüksel olarak nadiren görülür. Bu tür kaymayı ad ile eylem türü ve sıfat ile eylem türü arasında sergileyen bazı sözcükler şunlardır:

TT: boya , boya-; yama, yama-; barış, barış-;

savaş, savaş-; göç, göç-

dik, dik-; düz, düz-

Benzer bir durum Kırgızcada da söz konusudur.

bar, bar-, toy, toy-; sokuş, sokuş-; köç, köç-, ak, ak-, kara, kara-, sol, sol-, cat, cat-, caz, caz-, at, at, tik, tik- oy, oy-, tap, tap-, vb.

Ad ile önad (sıfat) arasında sözlüksel olarak sistematik kayma gösteren sözcükler, sayı ve malzeme adı olan sözcüklerdir:

iki (sayısı) krş. iki (kişi)

eki (san) eki (kişi)

demir (madeni) krş. demir (kapı)

temir (keni) temir (eşik)

Önadlar, niteledikleri adlar atılarak bir ad gibi veya bazen doğrudan eylemleri niteleyerek belirteç gibi kullanılabilir.

güzel (kız) krş. Güzele bak!

krş. güzel konuş-

cakşı (kız) cakşı (süylöyt)

Cakşı kara!

Türkçenin ve Kırgızcanın en yaygın sözcük türetme yolu eklemidir. Ekler dört ayrı doğrultuda sözcük türeten ekler olarak sınıflandırılır.

addan eylem:

başla-, birik-, yanaş-

başta-, birik-, canaş-

evlemden ad:

okul, yangın, yazıcı

kırgın, cazuuçu, taşım

addan ad:

Türkçe, başlık, çaycı

Türkçö, tooluk, uçkuç

eylemden eylem:

görüş-, kaçır-, yutkun-

görüş-, kaçır-, cutkun-

Türkçede bileşme de yaygın bir sözcük türetme yoludur ve yalnızca, sözcüklerden biri veya hepsi anlamca kaymış bileşikler bitişik yazılır.

yangın merdiveni, gece lambası, silgili kalem

krş. kalemtraş, karatahta, ilkokul

Türkçede olumsuzluk, zaman, kip, kişi-sayı kategorileri, yüklemcil eylemler üzerine eklenen eklerle sağlanır. Bileşik zaman ve kip çekimlerinde, ikincil çekim eklerini *i-* (*imek*) yardımcı eylemi taşır.

Türkçe	Kırgızca
<u>olumsuzluk:</u>	<u>tersforma</u>
gelme, konuşma	ketpe, süylöşpö
<u>zaman:</u>	
gitti, gelecek, biliyor, bitmiş, görür	ketti, kelet, bilip catat, bütüptür/bütökön, körör ele
<u>kip:</u>	
anlamalı, kalsa, olmaya	tüşünüşü kerek, kalsa, bolbosun
<u>kişi-sayı:</u>	
gelmesin, biliyorsunuz, kalsam	kelbesin, bilipcatasınar, kalsam
<u>bileşik:</u>	
geliyor idi, almalı i-mişiz	kelip catat ele, alışbız kerek eken

Türkçede olumsuzluk, zaman, kip, kişi-sayı kategorileri, yüklemcil eylemler üzerine eklenen eklerle sağlanır. Kırgızcada da durum aynıdır. Eklemeli dillerin tüm özellikleri Kırgızca için de geçerlidir. Türkçede bileşik zaman ve kip çekimlerinde, ikincil çekim ekleri *i-* (*imek*) yardımcı eylemi taşır. Kırgızca ile Türkçede biçimbilimsel yapıların farklılığı en çok bu duruma ortaya çıktığı görülüyor. Farklılıklara rağmen yapısal benzerlikler de vardır. Bunlardan, belirli geçmiş zaman, emir kipi, şart ve istek kipleri benzerlik taşırken, diğerleri iki akraba dil arasındaki anlaşma oranını düşüren öğelerdir. Gereklilik kipinde ise –malı/ -meli eklerinin yerine Kırgızcada “kerek” sözcüğü ile karşılanmaktadır.

Hem tümcelerde özne ile yüklemcil eylem arasında, hem de tamlama yapılarında tamlayan ile tamlanan arasında uyum vardır, öznenin ve tamlayanın yansıttığı kişi ve sayı değerini belirten kişi-sayı ekleri, yüklemcil eylem ve tamlanan üzerine gelir:

Türkçe	Kırgızca
Ben geldim	Men keldim
Sen geldin	Sen keldiñ
O geldi*	Al keldi*
Biz geldik	Biz keldik
Siz geldiniz	Siz keldiñiz/ Siler keldiñer**
Onlar geldiler	Alar keldiler/kelişti
benim arabam	meniñ maşınam
senin araban	seniñ maşınañ
onun arabası	anın maşınası
bizim arabamız	bizdin maşınabız
sizin arabanız	sizdin maşınañız/ silerdiñ maşınañar**
onların arabası	alardın maşınası

“Türkçede emir kipi dışında, diğer bütün eylem çekimlerinde “o” kişisi için kişi-sayı eki kullanılmaz” kuralı Kırgızca için de geçerlidir. Belirli geçmiş zamanın görevi, tümceye kazandırdığı anlam ve biçimsel özellikleri her iki dilde de aynıdır.

Kırgızcada ikinci çoğul kişi “siz” yerine “**si(z)ler**≥ **siler**” saygı ifadesi olarak kullanılmaktadır. **Siz** keldiñiz: *Siz geldiniz/ Siler* keldiñer: *Sizler geldiniz.*

Türkçede *evet/hayır* soruları, önceki sözcükle kaynaşıp ona ünlü uyumları açısından uyan (ama yine de ayrı yazılan) *ml* sözcüğü kullanılarak; *ne-* soruları ise, soru sözcükleri kullanılarak yapılır. Her iki tür soruda tümceler, diğer tümcelerin aksine soru ögesinde doruğa çıkan bir ezgi ile söylenir.

Türkçe	Kırgızca
Siz Türkçe biliyor musunuz ?	Siz Kırgızça bilersiz bi ?
Sen öğrenci misin ?	Sen okuuçusuñ bu ?
Kim Türkçe öğrenmek istiyor?	Kimdin Kırgızça üyrönüsü kelet?
Türkiye hangi kıtada yer alıyor?	Kırgızistan kaysıl kontinette orun alğan?

Türkçede	Kırgızcada
evet/hayır,	ooba/cok
Ne?	Emne?
Kim?	Kim?
Hangi?	Kaysı?
mI	bl/pl

Türkçede **mI** sözcüğü ünlü uyumuna bağlı olarak **mı (mi, mu, mü)** biçiminde kullanılırken, Kırgızcada titreşimli seslerden sonra **bl**, titreşimsizlerden sonra **pl** biçimi kullanılır. Örnek: Al sulu**bu**? Okutuuçusuz**bu**? Sen Isıkgöldüksün**bü**? Aygöl kelsin**bi**? Al Tursunay**bl**?

Bul kitepp**i**? Al Talant**pl**? Alar boş**pu**? Uçkan bürkütp**ü**? Bul took**pu**, keklik**pi**?

Kırgızcada bl/pl soru anlamı veren ekler bitişik yazılır ve Türkçeden başka bir biçimsel fark da *soru eklerinden sonra kişi ya da iyelik ekleri eklenmez*. Soru vurgusu daima sondadır. Üçüncü kişide soru eki her iki dilde benzer nitelikte kullanılmaktadır.

Türkçede	Kırgızcada
Öğrenci misin ?	Okutuuçusun bu ?
Geliyor musun ?	Kelip catasın bl ?
İyi mi ?	Çakış bl ?
Mutlu musunuz ?	Baktılıusuz bu ?

Türkçede bazı görev sözcükleri, kendisinden hemen önceki sözcükle zorunlu veya seçimlik olarak kaynaşabilir. Bu tür sözcükler çoğunlukla bir ek gibi genel ses uyumlarına uyar; bazıları kaynaştığı sözcüğe bitişik, bazıları kaynaştığı sözcükten ayrı yazılır.

Kırgızcada da işlevsel bakımdan Türkçeye benzer yapılar olmakla birlikte biçimsel farklılıklar dikkati çeker.

Türkçe	Kırgızca
araba ile ~ arabayla	maşına menen
öğrenci idim ~ öğrenciy dim	okuuçu elem /okuuçu bolçumun
Ben de öğrenciyim o da .	Men da okuuçumun al dagı .
Gittin mi gidiyor musun ?	Kettiñ bi ketip catasın bl ?

Görüldüğü gibi Türkçedeki “ile” bağlacının kalın ya da ince sıralı ünlüye göre ya da ünlüyle veya ünsüzle bitişine göre kullanımı söz konusudur. Örnek: *baba(yla), anne(yle) , arkadaş(la), senin(le)* ya da *adam (ile)* biçimleri vardır. Kırgızcada ise her türlü durumda “menen” bağlacı ses değişikliği ya da kaynaşmaya uğramaz. “ile” bağlacı birliktelik anlamının yanı sıra kimi zaman da “ve” bağlacıyla aynı anlamı verebiliyor. Kırgızcadaki “**menen**” vasıta hali, birliktelik anlamı dışında Rusçanın etkisiyle I.“-den, II. -den dolayı, **nedeniyle**” anlamlarında da kullanılır.

Örnek: Bul col **menen** bardım. /Bu yoldan gittim. Oysa “Bul coldon bardım.”/Bu yoldan gittim” biçiminde de kullanılmaktadır. Konuşma dilinde çoğunlukla birinci biçimi yaygındır. Örnek: **Cañı cılıñızdar menen...** / Yeni yılınız ile... (Yeni yılınız kutlu olsun. Yeni yıldan dolayı kutluyorum.) anlamlarına gelmektedir. Rusçadaki eksilteli tümcelerden “**S novom godom**” **Yeni yılınız ile.... Happy new years with...** Rusçadaki anlamı “**Yeni yılınız kutlu olsun**” olan kutlama sözünün Türkçeye ve İngilizceye aktarımı sözcüğü sözcüğüne yapıldığında “Yeni yılınız ile.... Happy new years with...” biçiminde anlamsız bir sözcük dizisi oluşmaktadır. Kırgızcada “**Cañı cılıñız kuttuu bolsun!**” biçiminde ilişki sözü (kalıp söz) de vardır.

Yine Rusçanın etkisiyle Kırgızcadaki “**menen**” bağlacı kimi adlardan sonra “**-IUU, DUU**” sıfat ekinin yerine de kullanıldığı görülüyor. Örnek: şekerdüü/şeker menen, tuzduu/ tuz menen, etli/et menen, sırduu/ sır menen(peynirli) vb.

Akılduu bala/ akıllı çocuk, tartiptüü kelin/ tertipli(düzenli) gelin, kimbattuu dostor/ kıymetli dostlar, külgülüü adam/gülünç adam vb. örneklerindeki sıfatların yerine “menen” bağlacı kullanılmaz.

Türkçedeki “da(de)” bağlacı kendinden önceki sözcüğü son ünlüsüne göre kalın ünlülerden sonra “da”, ince ünlüden sonra “de” kullanılır, yani büyük ünlü uyumuna uyar. Kırgızcadaki “da” bağlacı ünlü uyumuna uymaz ve yalnızca “da” biçimi kullanılır.

Türkçe

Kırgızca

Örnek: Ben **de** çok seviyorum.

Men **da** abdan cakşı köröm.

Osman da farklı düşünüyor.

Osmon da başkaça oylop catat.

Kırgızcadaki “da” bağlacı ile Türkçedeki bağlacın tümceye kattığı anlam aynıdır. Benzer bir anlam kazandıran “**bile**” sözcüğü Kırgızcada “**dağı**” sözcüğü ile aynı anlamı verir.

Örnek: Ben **bile** bilmiyorum.

Men **dağı** bilbeym.

Türkçenin öbek yapısı, sola doğru genişleyerek kurulur, yani öbeğin karakterini belirleyen baş öge, her zaman en sağdadır:

<u>ad öbeği</u>	atooçtuk söz aykaşı
sınıf	bölüm
Türkçe sınıfı	Kırgızça bölümü
yeni Türkçe sınıfı	cañı Kırgızça bölümü
şubenin yeni Türkçe sınıfı	filialdın cañı Kırgızça bölümü
<u>sıfat öbeği</u>	sınatooc
kısa (adam)	kıska (adam)
daha kısa (adam)	kıskaraak (adam)
benden daha kısa (adam)	maga karaganda kıska (adam)
<u>eylem öbeği</u>	etiştik söz aykaşı
ver-	ber-
kitabı ver-	kitepti ber-
Ayşe'ye kitabı ver-	Ayşaga kitepti ber-

3.3. Türkçe ve Kırgızcada Temel Sözcük Dizilişi

Kimi biçim yapılarının anlatımı için sözdiziminden kısaca örnekler verilmesi yerinde olacaktır. Türkçede temel sözcük dizilişi, Özne (-Nesne) - Eylem sırasındadır:

Para mutluluk getirir (Mutluluk getiren, para.)

Mutluluk para getirir (Para getiren, mutluluk.)

Sözcük dizimi Türkçe ile Kırgızcada çok büyük benzerliklere sahiptir. Farklılıklar son derece azdır.

Akça baktılıuluktu alıp kelet.(Baktılıuluktu alıp kelgen, akça)

Baktılıuluk akçanı alıp kelet.(Akçanı alıp kelgen, baktılıuluk)

Tümcede seçimlik olan (dolaylı) tümleçler tümcenin tamamını niteliyorsa en başta, yalnızca eylem öbeğini niteliyorsa öznedenden sonra yer alır.

Para **her zaman** mutluluk getirir.

Akça **dayıma** bakıt alıp kelet.

(Paranın her zaman yaptığı, mutluluk getirmektir.)

Her zaman para mutluluk getirir.

Dayıma akça bakıt alıp kelet.

(Her zaman olan, paranın mutluluk getirmesidir.)

Yalnızca, yüklemcil eylemin hemen önündeki kurucu (aşağıdaki örneklerde büyük yazılan), tümcenin en vurgulu doğal ögesidir.

Para her zaman **MUTLULUK** getirir.

Akça dayıma **BAKIT** alıp kelet.

(Paranın her zaman getirdiği, mutluluktur.)

Para **HER ZAMAN** mutluluk getirir.

Akça **DAYIMA** bakıt alıp kelet.

Tümce vurgusu, biraz daha şiddetli verilerek, doğal vurgulu öge de dahil, tümcenin herhangi bir ögesi (aşağıdaki örneklerde büyük ve kalın yazılan) karşıtsal vurgulu öge haline getirilebilir:

Para her zaman **MUTLULUK** getirir.

Akça dayıma **BAKIT** alıp kelet.

(Paranın her zaman getirdiği, mutluluktur; başka şey değil.)

Para **HER ZAMAN** mutluluk getirir.

Akça **DAYIMA** bakıt alıp kelet.

(Paranın mutluluk getirmediği bir zaman yoktur.)

PARA her zaman mutluluk getirir.

AKÇA dayıma bakıt alıp kelet.

(Her zaman mutluluk getiren, paradır; başka şey değil.)

Türkçenin temel sözcük dizilişi oynaktır, yani tümce kurucularını temel dizilişten farklı sıralamak mümkündür ve bu iş, iki belirgin amaç için ve iki ana doğrultuda yapılır.

Birincisi, karşıtsal vurgulama için doğal vurgulu olan öge dışındaki öğeleri eylemin hemen önüne getirmektir ve bu durumda, taşman öge zorunlu olarak karşıtsal vurguludur:

Para her zaman MUTLULUĞU getirir. >

Akça dayıma BAKIT alıp kelet.

Mutluluğu her zaman **PARA** getirir. /

Bakıt dayıma **AKÇA** alıp kelet.

Mutluluğu her zaman PARA getirir.

Bakıt dayıma AKÇA alıp kelet.

Para her zaman MUTLULUĞU getirir. >

Akça dayıma BAKIT alıp kelet.

Para mutluluğu **HER ZAMAN** getirir. /

Akça bakıttı **DAYIMA** alıp kelet.

Para mutluluğu HER ZAMAN getirir.

Akça bakıttı DAYIMA alıp kelet.

İkincisi, tümcenin bilgilendirici içeriğinde daha az önemli olan öğeleri yüklemcil eylemin arkasına götürmektir:

Para her zaman MUTLULUĞU getirir. >

Akça dayıma BAKIT alıp kelet.

Para mutluluğu getirir **her zaman**.

Akça bakıt alıp kelet **dayıma**.

Para her zaman getirir **mutluluğu**.

Akça dayıma alıp kelet **bakıttı**.

Her zaman mutluluğu getirir **para**.

Dayıma bakıt alıp kelet **akça**.

Bu konumdaki öğeler doğal veya karşıtsal vurgu almaz:

Para mutluluğu getirir HER ZAMAN.

Akça bakıt alıp kelet DAYIMA.

Para her zaman getirir MUTLULUĞU.

Akça dayıma alıp kelet BAKITTI.

Türkçede tümceler birbirinin içine, olduğu gibi doğrudan veya bir dönüştürme işlemiyle dolaylı olarak yerleşebilir:

Sen Türkçe konuşuyorsun.

Sen türkçö süylöşö albaysıñ.

doğrudan:

Ben **sen Türkçe konuşuyorsun** sanıyorum.

Men **seni türkçö süylöp catasıñ** dep oylop catam.

dolaylı:

Ben **senin Türkçe konuştuğunu** sanıyorum.

Men **senin türkçö süylögönüñdü** oylop catam.

Dönüştürme işlemi uygulanırken yerleşmiş tümcenin (tümceciğin) özne-yüklem uyumu ya tamlama uyumuna dönüşür ya da ortadan kalkar:

Ben **senin** Türkçe konuştuğunu sanıyorum.

Men **senin** türkçö süylögönüñdü oylop catam.

Ben **sen/o/biz/siz/onlar** Türkçe konuşunca seviniyorum.

Men **sen/al/biz/siz/alar** türkçö süylögöñdö süyünüp kalam.

3.4. Koşaç Tümcesi (Haber Kipi)/ *-(y)İm, -sIn, -, -(y)İz, -sInİz, -(lEr)*

1. Koşaç tümcesi, öznenin ne olduğunu (eşitleme yaparak) veya nasıl olduğunu (niteleme yaparak) gösteren tümcedir. Haber kipi çekimindeki koşaç tümcesinde zaman, şimdiki zamandır.

Kırgızcada da koşaç tümcesi ve haber kipinde zaman şimdiki zaman (uçur çak) olarak kabul edilir.

Türkçe	Kırgızca
Oya öğrenci.	Aygül okuuçu.
O öğretmen.	Al okutuuçu.
Kitap bu.	Kitep bul.
Sınıf büyük.	Bölmö biyik.
Ders eğlenceli.	Sabak köñüldüü.
Hava güzel.	Aba-ırayı cakşı.

2. Koşaç tümcelerinde yüklemcil eylem her zaman *i-* (*imek*) eylemidir. Bu eylem anlamı olmayan ama öznelerle tümleçleri birbirine eşitleme veya niteleme yaparak bağlayan bir eylemdir. *i-* eylemi, haber kipi çekiminde üzerine kişi eklerini alarak kendisinden hemen önceki sözcüğe zorunlu olarak kaynaşmıştır:

Türkçe	Kırgızca
Ben öğretmen im .	Men okutuuç umun
Sen öğrenci sin .	Sen okuuç usun
O ne?	Al emne?
Biz Türkçe öğrencisi yiz .	Biz Kırgız Til okuuç usubuz .
Siz nereli siniz ?	Siler kaysı cerden bolos uñar ?
Onlar güzel.	Alar cakşı/ suluu.

3. *i-* eyleminin artık bağımsız biçimi olmayan ve bir ek gibi ses uyumlarına giren kaynaşmış biçimleri, aslında ek değildir; bu nedenle, haber kipi çekiminin kaynaştığı sözcüklerin genel kurala uygun olarak vurgulu olması gereken asıl son heceleri, kaynaşmalardan hemen önceki hecelerdir:

Türkçe

Kırgızca

Ben öğretMENim / öğretmeNİM.

Men okutuuÇUmun/okutuuçuMUN.

Sen öğrencisin.

Sen okuuçusun.

Biz Türkçe öğrenciSİYiz.

Biz Kırgız Til okuuçuSUBuz.

Siz nerelisiniz?

Siz kaysı cerden bolosuz?

Siler kaysı cerden bolosuñar?

4. Çoğu eylem çekiminde olduğu gibi haber kipi çekiminde de **o** kişisi için ek kullanılmaz, dolayısıyla vurgulu hece de son hecedir:

O öğretMEN.

Al okutuuÇU

Çocuk neşeLİ.

Bala köñülDÜÜ.

5. **onlar** kişisi için *-lEr*, yalnızca, özne canlı ise kullanılır:

Onlar öğrenci(ler).

Alar okuuçu(lar).

Bütün sınıf(lar).

Bardık bölmö(lör).

6. Koşaç tümcelerinde yer bildiren tümleçler de kullanılabilir:

Şimdi **evdeyim**.

Azır **üydömün**.

Sınıfınız alt **katta**.

Bölmönüz astındaki **kabatta**.

Yarın **okuldayız**.

Erteñ **mektepte** bolobuz.

Yer soran *ner*e sözcüğü ya *-dE* eki ile ya da *-sİ* eki ile birlikte kullanılır:

Çocuklar nerede / nere?

Baldar kaysı cerde?

Sınıf neresi / nere?

Bölmö kaysı cer bolot?

Türkçedeki bu kullanımdan farklı ve tamamen başka soru sözcüklerinin yer aldığı Kırgızcadaki “Neresi? Hangi taraf? Ne tarafta?” anlamlarına gelen “**Kaysı cer?** / **Kay(sı)cakta ?**” soruları vardır.

3.5. Varoluş Tümcəsi (Haber Kipi)

Türkçe

Kırgızca

var, yok

bar, cok

1. Türkçede varoluş tümcəsi, aslında, var olup olmamayı belirtmek üzere *var* ye *yok* sözcüklerinin tümleş olarak kullanıldığı koşaç tümcésidir. Kırgızcada da bütünüyle aynı olan” **bar**” ve **“cok”** sözleri işlev ve görev bakımından da Türkçeyle aynıdır. Kırgızcadaki “cok” aynı zamanda Türkçedeki “hayır”karşılığında da kullanılır.

Ben de **varım**.

Men da **bar**mın.

Sen artık **yoksun**.

Sen emi **coksun**?

O burada **yok** mu?

Al bul cerde **cokpu**?

Biz her takımında **varız**.

Biz ar bir topto **bar**bız.

Siz bu yarışta **yoksunuz**.

Siz bul carışta **coksuz**.

Onlar bile **var**(lar).

Alar dağı **bar**.

2. Varoluş tümcelerinde, koşaç tümcelerinde olduğu gibi sözcük vurgusu haber kipi çekiminin kaynaştığı biçimlerde değil, *var* ve *yok* sözcükleri üzerindedir.

Ben de **VAR**ım.

Men dağı **BAR**mın.

Sen artık **YOK**sun.

Sen mundan aarı **COK**suñ.

O burada **YOK** mu?

Al bul cerde **COK**pu?

Biz her takımında **VAR**ız.

Biz ar bir topto **BAR**bız.

Siz bu yarışta **YOK**sunuz.

Siler bul carışta **COK**suñar

Onlar bile **VAR**(lar).

Alar dağı **BAR**.

3. Varoluş tümcelerinde yer tümleçleri kullanılabilir ama bu tümleçler, normalde, özne ile yüklem arasına girmez.

Masada kitap var.

Stolda kitep bar.

Kitap **masada** var.

Kitep **stolda** bar.

Evde kimse yok.

Üydö eçkim cok.

Kimse **evde** yok.

Eçkim **üydö** cok.

Yer tümleci bu konuma, ancak, karşıtsal vurgu odağı ise girer:

Para **BENDE** var (Para yalnızca bende var.)

Akça **MENDE** bar (Akça birgana mende bar.)

3.6. Türkçe ve Kırgızcada Sıralama

TT: -(İ)nci / Krg:-(İ) nçi

1. -(İ)nci eki, sayı adlarına gelerek sıralama gösteren sıfatlar yapar:

birinci kat birinçi kabat

altıncı durak altınçı ayaldama

üçüncü soru üçünçü suroo

2. Türkçede sıralamayı yazıda rakamlarla göstermek için ya ek yerine nokta (.) kullanılır ya da ek, kesme işareti (') ile ayrılır. Kırgızcada ise sıralama yazıda nokta ile değil, kısa çizgi ile gösterilir ve kesme işareti de kullanılmaz.

Türkçe		Kırgızca
1. kat	1'inci kat	1- kabat
3. soru	3'üncü soru	3- suroo
5. cadde	5'inci cadde	5- köçö

Türkçede her iki durumda da okunuşlar değişmez.

1. kat (/birinci kat/)

1'nci kat (/birinci kat/)

3. Türkçede -(İ)nci eki, sayı adları dışında, yalnızca “**son**” ve “**kaç?**” soru sözcüğüne gelir.

Bu hattaki **sonuncu** durak burası.

Yarışmada **kaçıncı** oldunuz?

Kırgızcada “**sonuncu**” anlamındaki sözcük *son, akır (ahir)* sözcüklerine –kU eki gelerek “*sonku*”, “*akırkı*” biçiminde kullanılır. “**Kaçıncı?**” sorusunun karşılığı ise “Kaçañçı?”, “Neçeñçi?” biçimindedir.

4. Sıralamada *birinci* yerine *ilk*, *sonuncu* yerine *son* sözcükleri de kullanılabilir:

birinci kat - **ilk** kat

sonuncu durak - **son** durak

Kırgızcada *birinçi* yerine *algaç/ algaçkı*, *sonuncu* anlamında *sonku/ akırkı* kullanılır.

birinçi mugalim > algaçkı mugalim (ilk öğretmen)

3.7. Zamanlar

3.7.1. Şimdiki Zaman /Uçur Çak (Genel/Calpı)

TT:-(*I*)yor0 Krg: -p cat- (-Ip cat-), -p tur-

1. Türkçede **şimdiki zaman** eki –(*I*)yor, eylemin konuşma anında gerçekleşmekte olduğunu anlatır. Kırgızcada şimdiki zaman (**uçur çak**) -p cat- (-Ip cat-), -p tur-eylemi de eylemin konuşulduğu anda yapıldığını ifade eder.

Yağmur yağıyor.

Caan caap catat.

Sınıfın bütün lambaları yanıyor.

Bölmödögü çıraktar küyüp turat

Öğrenciler sınıfta bekliyor.

Okuuçular darskanada kütüp turat.

2. Şimdiki zaman eki sürme anlattığı için sürekli yapılan, değişmeyen, duygu aktaran veya alışkanlık gösteren eylemlerle ‘geniş zaman’ anlatabilir. Kırgızcada da süreklilik anlamı veren –p cat-, -p tur-, -p cür- eylemleri tümce başına ancak belirteç geldiğinde geniş zaman anlamı kazanmaktadır. Kırgızcada şimdiki zamanın geniş zaman biçimiyle örtüştüğü yapıların yanı sıra örtüşmeyen yapılar da vardır.

(Hergün) Spor yapıyor musunuz? (Künsayın) Sport menen maşıgıp turasızbı?

Babam (yıllardır) sigara içiyor.

Atam (köp cıldardan beri) tameki tartıp cüröt.

Seni seviyorum.

Seni süyöm (Her zaman seni seviyorum)

Eylem – Á+ kişi eki bimindeki kullanım hem şimdiki zaman (uçur çak), hem de geniş zaman anlamı vermektedir. Şimdiki zaman (uçur çak), eki *-p cat-*, *-p tur-*, *-p cür-* yardımcı eylem yapısındadır. Eylemin oluş biçimine göre *-p cat-*, *-p tur-*, *-p cür-* *-p kal-*, *-p sal-*, vb... biçimleri vardır.

3. Şimdiki zaman eki, konuşma anına ait sürme anlattığı için konuşma anında yapılması planlanan veya gerçekleşmesi beklenen eylemlere eklenebilir ve bu durumlarda 'gelecek zaman' anlatan belirteçlerle birlikte de kullanılabilir.

(Yarın) İstanbul'a gidiyorum.

Ders (biraz sonra) başlıyor.

Yukarıdaki tümcelerın anlattığı anlamı Kırgızcadaki **Eylem – Á+ kişi eki yapısındaki biçim birimlerle verilebilir. Burada** uçur çak/şimdiki zaman ekleri ve sözcükleri *-p cat-*, *-p tur-*, *-p cür-* *-p kal-*, *-p sal-*, vb... ile gelecek zaman anlamı verilemez.

(erteñ) İstanbulga baram.

Sabak (birazdan kiyin) baştalat.

3.7.2. Şimdiki Zaman (Resmî)/ Uçur Çak

-mEktE/ -p cat- (-Ip cat-), -p tur-

1. *-mEktE*, daha çok makale, dilekçe, hitap ve duyuru gibi bilimsel, hukuki ve resmî içerikli yazılı metinlerde kullanılan şimdiki zaman ekidir.

Türkiye'de nüfus her yıl artmakta.

Davanın kapanmasını talep etmekteyim.

TÖMER'de kurs kayıtları devam etmekte.

Yarışmaya istanbul'dan katılmaktayım.

Kırgızcadaki şimdiki zamanda kullanılan *-p cat-*, *-p tur-*, *-p cür-* *-p kal-*, *-p sal-*, ek ve yardımcı eylemlerin yerine eylemin konuşulan anda devam ettiğini ifade eden –UUdA eki vardır. Bu ek çok yaygın kullanılsa da Türkçedeki *-mEktE* ekinin karşılığıdır. Ancak bu yapılarda **olumsuz** biçimi kullanılmamaktadır.

Okuucular üylörünö baruuda.

Öğrenciler evlerine gitmekte.

Bügün ölködö caan çaçım kütülüüdö.

Bugün yağış beklenmekte.

2. Resmî şimdiki zaman çekimlerinin özellikle **o(nlar)** kişisi çekimlerinde *-mEktE* ekinin üzerine, bu ekin aktardığı içeriği konuşucu açısından kesinleştirmek üzere *-dİr* eki eklenebilir:

Türkiye'de nüfus her yıl artmaktadır.

TÖMER'de kurs kayıtları devam etmektedir.

Öğrenciler sınavlarda çok başarılı olmaktadırlar.

Türkçedeki *-mEktEdİr* ekinin karşılığı olarak Kırgızcada bir yapı bulunmamaktadır.

3.8. Türkçede ve Kırgızcada Ad Durumları

Türkçede; Yönelme Durumu: *-DE*,

Kalma (Bulunma) Durumu: *-(y)E*,

Çıkma Durumu: *-DEn*

-(y)E, -DE, -Den

-(y)E, -DE, -DEn durum ekleri eylemlerin, sırasıyla hedefini, yerini ve kaynağını göstermek üzere ad-soyulu sözcüklere eklenir:

İstanbul'**a** gidiyorum.

Ankara'**da** oturuyorum.

Öğretmen sınıft**an** çıkıyor.

Kırgızcada Ad Durumları

Yönelme Durumu:-GA(-ge,-go, -gö -ka, -ke, -ko, -kö)

Kırgızca

Türkçesi

Saga kaç colu ayttım.

Sana kaç kez söyledim

Sizge bugün barbaybız.

Size bugün gitmiyoruz.

Baldar köçögö çıktı.

Çocuklar sokağa çıktı.

Çonđorgo sıy urmat körsötüşübüz kerek. Büyüklere saygı göstermemiz gerek.

Bişkekke barıp catam. Bişkek'e gidiyorum.

Talaska kaçan barasız? Talas'a ne zaman gideceksiniz?

Oşko konokko çakırıştı. Oş'a misafirlige çağırdılar.

Töşökkö catıp kaldı. Döşeğe yatıp kaldı.

Kalma Durumu: -DE((-da, -do, -dö,-ta,-te, -to, -tö)

Şaarda çaşoo abdan kıyın. Şehirde yaşamak çok zor.

El içinde ayılgan söz. Halk içinde söylenen söz.

Köçödö kimder cüröt? Sokakta kimler yürüyor?

Talasta çaşaymın. Talasta yaşıyorum.

Kitepte kaçna süröt bar? Kitapta kaç resim var?

Oşto kaçna mektep bar? Oş'ta kaç okul var?

Çıkma (Ayrılma) Durumu: -den(-dan, -don, -dön,-tan,-ten, -ton, -tön)

Okutuuçu darskanadan çıktı. Öğretmen sınıftan çıktı.

Al kişiler sizden çıkıp ketti. O adamlar sizden çıkıp gittiler.

Üydön kaçan kaytasız? Evden ne zaman dönersiniz?

Toydon toygo barıp keldik okşoyt. Düğünden düğüne gidip geldik galiba.

Bişkekten 20 km. alıska çıktık. Bişkekten 20 km. uzağa çıktık.

Tokmok, Kanttan çoñuraak şaarbı? Tokmak, Kant'tan daha büyük şehir mi?

Siz Tokmokton kiyin Balasagınga barasızbı? Siz Tokmak'tan sonra Balasagun'a gider misiniz?

Türkçede hedef, yer ve kaynak gösteren ad durum ekleri, zaman adlarına eklendiğinde zaman gösteren belirteçler yapar. Kırgızcada ve Türkçede zaman gösteren belirteçlere gelen durum ekleri benzer kökten ekler gelir. Aşağıdaki örnekler arasında “**sabah**” zaman belirtecine

Türkçede –a yönelme ve –tan çıkma durumu eki eklenirken Kırgızcada “erte menen” sözcüğü yönelme eki almıyor.

Türkçe	Kırgızca
Sabaha görüşürüz.	Erte menen körüşöbüz.(Sabahleyin görüşürüz)
Haftaya ders yok.	Kelerki aptada sabak cok.
Salıya sınav var.	Şeyşenbige sinoo bar.
İlkbaharda taşınıyorsunuz.	Cazında köçüp ketesiz.
2011 'de mezun oluyoruz.	2011 'de bütürüüçü bolobuz.
Bir kurs iki ayda bitiyor.	Bul kurs eki ayda bütöt.
Sabahtan yola çıkıyoruz.	Erte menen colgo çığabız.(Sabahleyin)
Erkenden yatıyoruz.	Erteden catabız.

Aslen hedef ve kaynak gösteren ad durum ekleri, bir hareket eylemi olmayan duygu eylemleri ile de kullanılır:

Türkçe	Kırgızca
Öğrenciler sınav dan korkuyor . Okuuçular sinoodon korkuşat .	
Buna kızıyor musun?	Buğa cindenesiñbi ?
Baklavaya bayılıyor rum.	Tattuularga maani berem .
Kim den hoşlanı yorsun.	Kimdi caktırasıñ? Bu örnekte olduğu gibi Türkçede çıkma durumu kullanılırken, Kırgızcada belirtme durumu kullanılmaktadır. Çünkü ada gelen eylem farklıdır.

3.9. Türkçe ve Kırgızcada Ulaçlar

-DİktEn sonra, -mEdEn önce / -GANdAn kiyin, -BAstAn murun

Türkçede *-DİktEn sonra* ve *-mEdEn önce* yapıları, Kırgızcada ise *-GANdAn kiyin*, *-BAstAn murun* eylemlerin zamanını ana eylemin zamanına göre sıralayan belirteç tümceleri kurar:

Ders **bittikten sonra** kütüphaneye gidiyorum.

(Önce ders bitiyor, sonra kütüphaneye gidiyorum)

Okula gel**meden önce** kahvaltı yapıyorum.

(Önce kahvaltı yapıyorum, sonra okula gidiyorum)

Sabak büt**köndön kiyin** kitepkanaga barıp catam.

Mektepke kel**besten murun** erte menenki tamaktı ceym.

Bu ulaçlarla kurulan tümcelerde özneler aynı da olabilir farklı da:

Ders bittikten sonra **biz** sinemaya gidiyoruz.

Ben spor yaptıktan sonra **ben** duş alıyorum.

Sabak büt**köndön kiyin biz** kinozalga barabız.

Men sport menen maşıkkandan kiyin **men** cuunam.

Ulaçlı tümcecikte özne açıkça söylenmiyorsa ana tümcenin öznesi ile özdeş olarak algılanır:

TT: Spor yaptıktan sonra duş alıyorum.

(Spor yapan da benim.)

KG: Sport menen maşıkkandan kiyin cuunam.

Özneler aynı ise ve vurgulama yoksa, açık özne kullanılmaz:

TT: Spor yaptıktan sonra ben/BEN duş alıyorum.

(Spor yaptıktan sonra yalnızca ben duş alıyorum)

KG: Sport menen maşıkkandan kiyin men/MEN cuunam.

3.10. Türkçede ve Kırgızcada İlgeçler

-(y)E kadar, -DEn önce, -DEn sonra/ -GA çeyin, Den murun: Türkçede *kadar, önce* ve *sonra* Kırgızcada *çeyin, murun, kiyin* ilgeçleri yer ve zaman bildiren sözcüklere eklenerek uzam ve süre gösteren belirteç öbekleri kurar:

Uzam çeyin

Ofise **kadar** yürüyorum. Ofiske **çeyin** basıp cüröm.

Otobüs Ankara'**dan önce** durmuyor. ObtoBUS Bişkekten **murun** toktoboyt.

Asansöre 1. kattan **sonra** biniyorum. Liftke 1-kabattan **kiyin** tüşöm.

Süre ubakıt

sabaha **kadar** erte menenge **çeyin**

saat ikiden **önce** saat ekiden **murun**

öğleden **sonra** tüştön **kiyin**

Türkçede *kadar*, *önce* ve *sonra*, Kırgızcada *çeyin*, *murun*, *kiyin* ilgeçleri zaman, dönem ve süre anlamlarını içeren sözcüklere de eklenir:

kahvaltıdan sonra **tamaktan kiyin**

dersten önce **işten murun**

habarlere kadar **cañılıktarga çeyin**

Türkçede *kadar*, Kırgızcada *çeyin* ilgeci başlangıç yerini veya başlangıç zamanını belirtmek üzere *-DEn* eki almış sözcüklerle tamamlanır:

saat **dokuzdan** on bire kadar saat on ikiden üçe kadar

saat **sekizden** on ekige çeyin saat **toguzdon** üçkö çeyin

ORTA DÜZEYDEKİ DİL (BİÇİM) YAPILARI

Aşağıda örneklerle açıklayacağımız Türkçeye Kırgızca biçimbilim yapılarının karşıtal çözümlenmeleri Orta düzeyTürkçe(Krg:Orto Kurs) öğretim programlarında yer almaktadır.

3.11. Türkçede ve Kırgızcada Ad Tamlamaları, İyelik Ekleri,

-(y)İm, -(İ)n, -(s)İ, -(İ)mİz, -(İ)nİz, -(İEr/s)İ

1. İyelik ilişkisi, ad tamlaması yapısıyla kurulur. Bu yapıda tamlayanlar iyelik adıllarıdır ve tamlananlara iyelik adıllarının yansıttığı kişiyi gösteren iyelik ekleri eklenir:

<u>Tamlayan</u>	<u>tamlanan</u>
<u>adıl+tamlayan eki</u>	<u>tamlanan+iyelik eki</u>
Benim	arabam
senin	evin
onun	odası
bizim	okulumuz
sizin	gözlüğünüz
onların	çocukları
Meniñ	maşınam
senin	üyüñ
anıñ	bölmösü
bizdiñ	mektebimiz
sizdiñ/silerdiñ	közaynegiñiz/közaynekteriñer
alardıñ	balapandarı

2. her iki dilde de iyelik ekleri kişiyi zaten yansıttığı için, iyelik adları vurgulama yapılmayacaksa kullanılmayabilir:

(benim) arabam	(meniñ) kitebim
(senin) evin	(seniñ) üyüñ
(onun) odası	(anıñ) bölmösü
(bizim) okulumuz	(bizdiñ) mektebimiz
(sizin) gözlüğünüz	(sizdiñ/silerdiñ) közaynegiñiz/közaynekteriñer
(onların) kardeşleri	(alardıñ) birtuugandarı

3. Türkçede iyelik adlı, tümcenin öznesi ile aynı kişiyi gösteriyorsa, vurgulama için bile olsa, kullanılmaz; vurgulama gerekiyorsa **kendi**, Kırgızcada ise “öz” adlı ile yapılır:

Onlar onların / kendi ödevlerini yapıyorlar.

Ben benim / kendi ödevimi yapıyorum.

Alar alardıñ / özdörünün üy tapşırmasın atkarat.

Men meniñ/ özümdüñ üy tapşırمامdı atkaram.

4. İyelik adlı kullanıldığında, (**onlar** kişisi hariç) iyelik ekleri özensiz konuşma dilinde atılabilir:

benim araba

meniñ depter

senin ev

seniñ kız

onun oda

anıñ bölmö

bizim okul

bizdiñ mektep

sizin gözlük

sizdiñ/silerdiñ şaarıñız/ şaarıñar

onların çocuk / çocuğu

alardıñ balası/ baldarı

5. Türkçede iyelik adlı kullanıldığında, **onlar**, Kırgızcada **alar** kişisini gösteren iyelik ekinin çoğulluk parçası (-lEr) atılabilir:

onların babaları > onların babası

alardıñ ataları > alandıñ atası

6. Türkçede **onlar**, Kırgızcada **alar** kişisini gösteren iyelik ekinin çoğulluk parçası (-lEr), anlatımda bulanıklık yaratabilir:

Türkçe

(onların) çocukları (Çocuk sayısı 1 de olabilir l'den çok da.)

(onların) gelinleri

(onların) oğulları

Kırgızca

(alardın) kızdarı (kızdın sanı 1ce, 1'den köp da boluşu ıktımal.)

(alardın) uuldarı

(alardın) kelinderi

7. Türkçede iyelik ilişkisi vurgulanmak üzere **kendi** adlı, Kırgızcada ise “**öz**” adlı kişi adlarıyla birlikte veya bu tür adılar olmaksızın kullanılabilir:

Burası **benim kendi** evim.

Bul **meniñ öz** üyüm.

Bu **senin kendi** araban mı?

Oşol **seniñ öz** maşınanı?

Herkes sınava **kendi** sınıfında giriyor. Baarı sınıogo **öz** ordunda kiret.

3.11.1. Ad Tamlaması (Belirtisiz)

AD AD –(s)İ

1. Belirtisiz ad tamlamasında tamlayan görevindeki ad varlık, nesne değil tipik olarak tür, sınıf gösterir; tamlanan görevindeki ikinci ad ise o kişisini gösteren iyelik eki alır:

Türkçe

<u>tamlayan</u>	<u>tamlanan</u>
<u>ad+tamlayan eki</u>	<u>ad+iyelik eki</u>
kadın	ayakkabısı
bekçi	köpeği
öğretmen	kitabı

Kırgızca

<u>tamlayan</u>	<u>Tamlanan</u>
<u>ad+tamlayan eki</u>	<u>ad+iyelik eki</u>
erkek	Kiyimi
küzötçü	fanarı
mugalim	kitebi

Kırgızcada belirtisiz ad tamlaması Türkçedeki kadar işlek değildir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Kırgızcadaki söylenişi belirtili ad tamlamasıyla “Türkiye Respublikasının Prezidenti”, Türkçedeki “**çocuk giyimi**” yerine belirtili ad tamlaması yapısıyla “**baldardın kiyimi**” biçiminde ifade edilir.

2. Belirtisiz ad tamlamasında özel adlar kullanılabilir:

Türkçe dersi

Türkçö sabagı

günümüz **Türkiyesi**

azırkı zamandın **Türkiyası**

Ankara Üniversitesi

Ankara Universiteti

3. Çoğu bileşik ad, ad tamlaması yapısındadır:

ayakkabı < ayak-kap-ı

butkiyim< but-kiyim-i

dilbilgisi < dil-bilgi-si

gökkuşağı < gök-kuşak-ı

buzdolabı < buz-dolap-ı

denizaltı < deniz-alt-ı

3.11.2. Türkçe ve Kırgızca Ad Tamlaması (Belirtili)

AD –(n)İn AD –(IEr/s)İ

1. Ad tamlamalarında tamlayan ad belirli bir varlığı kişiyi veya nesneyi gösteriyorsa, bu ada – (n)İn **tamlayan eki** eklenir. Bu yolla oluşan belirtili ad tamlamaları tür, sınıf değil, tamlayana ait olma, onunla ilgili olma anlatır. Kırgızcada **tamlayan eki** –(n)İn/-Din 'dır

polis in köpeği (polise ait köpek)	küzötçün ün iti
krş. polis köpeği (bir tür köpek)	
öğretmen in kitabı	mugalim din kitebi
Ankara' nın nüfusu	Bişkekt in sanı
çocuğ un ayakkabısı	balan ın butkiyimi
İstanbul' un trafiği	şaard ın köçölörü
Kitab ın sayfası	Kitept in beti

Kırgızcada eklendiği adın son sesi titremlili ünsüz olursa tamlayan eki –*dIn*, titremsizlerden sonra –*tIn*, ünlülerden sonra –*nIn* gelir.

2. Kişi adlarının ve iyelik adlarının **tamlayan** olduğu durumlarda, bu tür sözcükler kendiliğinden belirtili olduğu için, tamlayan ekini kullanmak zorunludur.

Ayşe'nin / Ayşe arabası	Aygüldün maşinası
Onun / o evi	Anıñ üyü
Senin / sen kitabın	Seniñ kitebiñ

Türkçede kişi adı bir tür, tarz olmuşsa tamlayan eki kullanılmayabilir.

Da Vinci Şifresi

John Wayne yürüyüşü

Kırgızcada oluşan bir tarz için –ça ekiyle kullanım söz konusudur ve belirtili ad tamlamasıyla kullanımı yoktur.

John Waynça cürüş John / Wayn gibi yürüyüş

3.11.3. Türkçe ve Kırgızcada Ad Tamlaması (Zincirleme)

AD –(n)İn AD –(lEr/s)İ(nİn) AD –(lEr/s)İ

1. Zincirleme tamlama, belirtili ve(ya) belirtisiz ad tamlamalarının en az 3 sözcükten oluşacak biçimde iç içe girerek kurulduğu tamlamalardır.

[Türkçe kitabı] ve [ders kitabı] > Türkçe ders kitabı

Türkçö kitebi cana okuu kitebi> Türkçö okuu kitebi

[Ayşe'nin annesi], [annesinin ofisi] ve [ofisinin kapısı] >

Ayşe'nin apası, apasının ofisi cana ofistin eşigi

Ayşe'nin annesinin ofisinin kapısı

Ayşenin apasının ofisinin eşigi

Zincirleme ad tamlamalarında yapılanma her zaman ikili ve hiyerarşiktir:

[Türkçe [ders kitabı]] Türkçö okuu kitebi

[[Türkçe dersi] kitabı] Türk tilininokuu kitebi

[[[Ayşe'nin annesi-nin ofisi]-nin kapısı] ayşenin enesinin ofisinin eşigi

2. Zincirleme tamlamalarda tamlayan ad iyelik adlı olduğu zaman –(s)İ eki yerine, adılın kişisine uygun iyelik eki gelir:

[**benim arabam**] ve [çocuk arabası] > benim çocuk arabam / arabası* / arabasım

Menin maşinem cana bala maşinesi

[**onun arabası**] ve [çocuk arabası] > onun çocuk arabası

Kırgızcada çocuk arabası için “baldardın maşinesi” biçiminde kullanım vardır, “Bala maşinesi” biçiminde kullanılmaz.

3.12. Geçmiş Zaman (Belirli)/Aykır Ötkön Çak

-Dİ

1. Belirli geçmiş zaman eki *-Dİ*, eylemin konuşma anından önceki bir zamanda gerçekleştiğini ve artık sürmediğini anlatır. Belirli geçmiş zamanın her türlü işlevi ve biçimsel özellikleri hem Kırgızcada hem de Türkçede aynı olup hiçbir fark yoktur.

Ali İstanbul'a gitti.

Aybek Talaska ketti.

Ben bu sınıfa daha önce geldim.

Men bul darskanaga muruntan keldim.

Koşaç Tümcesi (Hikaye Kipi)

-(y)Di (< i-di)

2. Hikaye kipi, koşaç tümcesindeki eşitliğin veya niteliğin geçmişte kaldığını, konuşma anında artık sürmediğini gösterir. Bu nedenle kipin anlattığı zaman, geçmiş zamandır:

Ben öğretmendim (ama şimdi değilim) Men mugalim bolçumun.

Ali hastaydı (ama şimdi değil) Ali oorup catkan.

3. Hikaye kipi çekimlerinde *i-* eylemi, üzerine gelen eklerle birlikte kendinden hemen önceki sözcükle çoğunlukla kaynaşır ve bir ek gibi, ünlü ve ünsüz uyumlarına uyar:

Ben öğretmen **i-di-m** > Ben öğretmendim

Ali hasta **i-di** > Ali hastaydı

O zamanlar çocuk **i-di-n** > O zamanlar çocuktun al uçurda bala eleŋ/ bolçusuŋ.

4. Hikaye kipi çekiminde koşaç eylemini kaynaşmamış olarak kullanmak, dilin eski tarzda kullanıldığını veya tümcede geçmiş zaman anlatımının vurgulanmak istendiğini anlatır.

3.13. Şimdiki Zaman (Hikaye Kipi) /Uçurçak

-(İ)yordu (< -(İ)yor i-di)/çŪ

Şimdiki zamanın hikaye kipi eki *-(İ)yordu*, eylemin gerçekleşmekte olmasının geçmiş zamanda kaldığını anlatır:

Üniversitedeyken sık sık kütüphaneye gidiyordum.

Universitette tez tez kitepkanaga barçumun.

Bu çocuğa eskiden herkes gülüyordu.

Bul balaga murda baarı külçü.

Şimdiki zamanın hikaye kipinde *i-* eylemi çoğunlukla kaynaşır:

gidiyor i-dim > gidiyordum

3.14. Ulaçlar

-(y)ken (< i-ken)

1. *-ken* ulacı, *i-* eylemine doğrudan eklenerek koşaç tümcesini ana eylemin zamanı veya dönemi ile eşler:

Ben öğrenci **i-ken** çok meraklıydım.

Men student kezimde köp nersege kızıkçumun.

İnsanlar genç **i-ken** çok enerjiktir.

Adamdar caşında abdan energiyaluu boluşat.

Sen hasta **i-ken** çok huysuz oluyorsun.

Sen oorup catkanda sabırırır suz bolot.

2. *-ken* ulacı *i-* eylemi üzerine eklenir ve eylem, kendinden önce gelen sözcüğe çoğunlukla kaynaşır ama ünlü uyumuna uymaz:

öğrenci **i-ken** > öğrenciyken student kezde

genç **i-ken** > gençken caş kezde

hasta **i-ken** > hastayken oorup catkanda

3.15. Bağlaçlar – İlgeçler

ile (> (y)lE)/ menen

1.. *ile* sözcüğü hem bir bağlaç, hem de bir ilgeç olarak birliktelik anlatan öbekler kurar:

bağlaç

Murat **ile** Oya sinemaya gidiyor.

Murat **menen** Oya kinogo bara catışat.

ilgeç

Murat Oya **ile** sinemaya gidiyor.

Murat Oya **menen** kinogo bara catışat.

2. Türkçede *ile*, kendisinden önceki sözcükle çoğunlukla kaynaşır. Kırgızcada herhangi bir kaynaşma söz konusu değildir.

Murat **ile** > Murat'**la**

Oya **ile** > Oya'**yla**

annem **ile** > annem**le**

Türkçe **ile** > Türkçe**yle**

3. *ile*'nin görevi bağlaç olarak *ve*'ye benzer ama birliktelik anlamı *ile* bağlacında daha baskınken *ve* bağlacında öyle değildir. Kırgızcada “*menen*” ve “*cana*” bağlaçları benzer anlamlarda kullanılabilmektedir.

Murat ile Oya sinemaya gidiyorlar.

Murat **menen** Oya kinogo bara catışat.

(Murat ile Oya sinemaya büyük ihtimalle birlikte gidiyorlar.)

Murat ve Oya sinemaya gidiyor.

Murat **cana** Oya kinogo bara catışat.

(Murat ve Oya sinemaya birlikte de gidiyor olabilir ayrı ayrı da.)

4. Birliktelik öbeği içinde kişi adlarını yer aldığı, bu adlara (*onlar* hariç) genellikle tamlayan eki eklenir ve *ile* normalden daha yüksek bir eğilimle kaynaşır; eksiz ve kaynaşmış biçimlere daha çok özensiz kullanımlarda rastlanır:

standart		Özensiz
<u>mümkün</u>	<u>çoğunlukla</u>	
benim ile	benimle	Benle
senin ile	seninle	Senle
onun ile	onunla	Onla
bizim ile	bizimle	Bizle
sizin ile	sizinle	Sizle

Kırgızcada standart olarak	
Meni menen	benimle
Seni menen/ siz menen	seninle
Anı menen	onunla
Biz menen	bizimle
Siler menen/ sizder menen	sizinle

5. Öbeğin birliktelik anlatımını pekiştirmek üzere ayrıca *birlikte* sözcüğü de kullanılabilir:

Murat Oya **ile birlikte** sinemaya gidiyor.

Murat Oya menen birge kinogo bara catışat.

Murat **ile** Oya **birlikte** sinemaya gidiyor.

Murat **menen** Oya **birge** kinogo bara catışat.

6. *ile* ilgeç olarak araç, gereç ve taşıt kullanmayı anlatmak için çok uygundur ama böylesi kullanımlarda *birlikte* sözcüğü yer almaz. Kırgızcada da birge sözü kullanılmaz.

İşe otobüsle **birlikte** gidiyorum.

Sınıfı çiçeklerle **birlikte** süsledik.

Ancak gözlükle **birlikte** okuyorum.

7. Yüklemdi eylem, *ile*'nin bağlaç olduğu özne öbeklerinde her zaman çoğuldur; *ile*'nin ilgeç olduğu özne öbeklerinde ise ancak ilk öge çoğulsa çoğul olur. Aynı kullanım biçimi Kırgızcada da vardır, ancak yaygın olarak kullanılmaz.

Babamla **ben** sinemaya gidiyorum / gidiyoruz.

Atam **menen men** kinogo bara catamın/ bara catabız.

8. *ile*'nin bağlaç olduğu öbeklerde kişi adılları ilk öge olmamalıdır:

Benimle babam sinemaya gidiyoruz.

Babamla ben sinemaya gidiyoruz.

3.16. Emir Kipi/Buyruk Ingay

-sın, -(y)ın(ız), -sın(ler)/ / sın, - ın(ız), -GİLA- ın(ız)DAR

1. Emir kipi, eylemin gerçekleşmesini kesin bir dille talep eden kiptir:

(Sen) yüksek sesle konuş! Katuu süylö!

(O) bir daha derse erken gelsin. Al mindan arı sabakka erte kelsin!

(Siz) sınıfta sigara içmeyin(iz)! Darskanada tameki çekpeñiz

Onlar orada beklemesin(ler). Alar ak cakta kütüşpösün!

2. Emir kipinde **ben** ve **bize** yönelik çekimler bulunmamaktadır. Kiple dile getirilen talep **sen** ve **siz** kişileri için doğrudan, **o** ve **onlar** kişileri için dolaylı olarak aktarılır:

(Hey sen) yüksek sesle konuş! (Ey sen) Katuu süylö!

(Söyleyin ona) bir daha derse erken gelsin. (Aytıp koyuñuz) Al mindan arı sabakka erte kelsin!

3. Emir kipinde yalnızca o ve onlar kişileri için soru biçimi vardır:

O yarın okula gelsin mi? Al erteñ mektepke kelsinbi?

Onlar burada beklemesinler mi? Alar bul cerde kütüşsünbü?

4. **siz** kişisi için eylem çekim ekinin biri uzun **-(y)ın(ız)** diğeri kısa **-(y)ın** iki biçimi bulunmaktadır. Uzun biçimi kullanmak resmîyet yansıtır:

resmî

Yüksek sesle konuşmayınız! Katuu süylöböñüz!

Sınıfta sigara içmeyiniz! Darskanada tameki çekpeñiz!

gayrı resmî

Yüksek sesle konuşmayın. Katuu sülöböñ.

Sınıfta sigara içmeyin! Darskanada tameki çekpeñ!

3.17. İstek Kipi/Kaaloo Ingay

-(y)E

1. İstek kipi, eylemin gerçekleşmesine dair isteği dile getirir. Kırgızcada sen ve o kişisi için istek yerine emir biçimi yer almaktadır.

Ben artık gideyim. Men emi keteyin.

Sakın geç kalmayasın. Keç kala körbö.

Bunu herkese söylemeye. Munu baarina aytpasın!

Simdi biraz ara verelim. Azır bir az tınıguu kılalı.

Bunu böyle bilirsiniz. Munu uşundayça biliñiz!

Ne istiyorsanız vereler. Emneni kaalasañız berişsin!

İstek kipindeki soru tümceleri, bir istekten çok öneride bulunma, izin isteme veya onay alma gibi amaçlarla kullanılabilir:

Sinemaya gidelim mi? (Sinemaya gitmeyi öneriyorum.) Kinogo baralıbı?

Dans edelim mi? Biyleylibi?

Bu soruya ben cevap vereyim mi? Bul suroogo men coop bereyinbi?

(Bu soruya cevap vermeme izin verir misiniz?.) Bul suroogo coop berütümö uruksat beresizbi?

Size yardım edeyim mi? (Size yardım etmemi ister misiniz?)

Sizge cardam bereyinbi?(Sizge cardam berüümdü kaalaysızbi?)

3.18. Sıfatlaştırma

–*İ* ve –*İz* ekleri, adları sıfata dönüştüren eklerdir. Bu eklerle oluşturulan sıfatlar, adın gösterdiği varlığı, durumu, niteliği içermeye ya da içermeme, belli bir özelliğe sahip olma ya da olmama anlatır:

sütlü (içinde süt olan) çikolata	sütlü şokolad
balkonlu (balkonu olan) ev	balkonduu üy
şekersiz (içinde şeker olmayan) çay	şekersiz çay
yağsız (içinde yağ olmayan) yiyecek	maysız tamak

İ ve –*İz* ekleri genellikle aynı ada eklenerek, karşıt anlamlı sıfatlar yapar:

şekerli ≠ şekersiz

yağlı ≠ yağsız

Ancak bu durum, tüm adlar için geçerli değildir. Bu eklerle yapılan bazı sıfatların karşıt anlamlıları farklı bir sözcük de olabilir:

evli ≠ bekar üy-bülöölü≠ boydok

sütlü (kahve) ≠ sade (kahve) sütlü(kofe) ≠ cönököy (kofe)

sözlü (sınav) ≠ yazılı (sınav) oozeki sınav≠ cazuu sınav

–*İ* ve –*İz* ekleri ile oluşturulan bileşik sıfatlarda karşıtlık ekler arasında değil, sıfatlar arasında kurulur:

uzun boylu ≠ kısa boylu uzun boyluu≠ kısa boyluu

≠ uzun boysuz

3.19. Karşılaştırma/Salıştırma

-Den daha/ ...A karaganda, -Den ...

Karşılaştırma yapıları kuran *-Den daha* iki varlığın, iki kişinin, iki yerin, iki durumun vb.'nin özellik, nitelik, hacim, boyut vb. açılardan birinin diğerine göre üstünlüğünü, çokluğunu, büyüklüğünü anlatır:

İstanbul, Ankara'**dan daha** büyük bir şehir.

Stambul Ankaraga karaganda çoñ şaar.

Karşılaştırmayı *daha* sözcüğü kullanılmadan da oluşturulabilir:

İstanbul Ankara'**dan** büyük bir şehir.

Stambul Ankaradan çoğ şaar.

3.20. Üstünlük/Üstömdük

en

Üstünlük yapıları kuran *en* sözcüğü varlık, kişi, yer, durum vb. türde gruplar içinde grubun bir üyesinin, diğerlerine göre özellik, nitelik, hacim, boyut vb. açılardan en üstün konumda olduğunu anlatır. Üstünlük anlatan yapılar iki ayrı yolla kurulur:

-daki ile

Bu sınıftaki **en** uzun boylu öğrenci, Murat'tır.

Bul darskanadaki **en** uzun boylu student, Murat.

Murat, bu sınıftaki **en** uzun boylu öğrencidir.

Murat bul darskanadaki **en** uzun boylu student.

tamlama ile

Bu sınıfın **en** uzun boylu öğrencisi Murat'tır.

Bul darskananın **en** uzun boylu studenti Murat.

Murat bu sınıfın **en** uzun boylu öğrencisidir.

Murat bul darskananın **en** uzun boylu studenti.

3.21. Durum (Belirtme)/Tabış Cöndömö

-(y)İ- Dİ

-(y)İ belirtme durumu eki, nesne görevindeki adsoylu sözcüğe veya sözcük grubunun son sözcüğüne belirtililik kazandırmak için eklenir.

Kırgızcada belirtme durumu(Tabış cöndömö) üçüncü tekil kişide adıl n'sinden sonra ek gelmez.

Anın balasın kördüm.

Onun çocuğunu gördüm.

Bütün gece **film** seyrettim.

Tünü boyu film kördüm.

(Dinleyicinin hangi film olduğunu bilmediği varsayılıyor.)

Bütün gece **filmi** seyrettim.

Tünü boyu **filmdi** kördüm.

(Dinleyicinin hangi film olduğunu bildiği varsayılıyor.)

Belirtme durumu ekini şu konumdaki nesnelere kullanmak çoğunlukla zorunludur:

Nesne konumundaki sözcük (dil adı ve tabiyet hariç) bir özel ad ise:

Murat Ayşe'yi / Ayşe tanıyor Murat Ayşeni / Ayşe taanıyt.

İstanbul'u / İstanbul özledim. Stambuldu / Stambul sagındım.

(Bu) Türkçe(yi) öğreneceğim. Türkçö / Türkçönü(başka dillerden) üyrönömün.

Nesne konumundaki sözcüğün üzerinde iyelik eki varsa:

Öğretmen, arkadaşımı görmedi. Mugalim dosum**du** körbödü.

Nesne konumundaki sözcükten önce *bu, şu, o, hangi, bazı, çünkü* gibi bir sıfat varsa:

Ben bu kitabı okudum. Men bul kitepti okudum.

Hangi yemekleri seviyorsun?

Kaysı tamaktardı cakşı körösün?

Sınavda, bazı soruları hiç anlamadım.

Sınakta kee bir suoolord**du** eç tüşüngön cokmun.

Nesne konumundaki sözcük ile eylem arasında başka bir sözcük varsa:

Gazeteyi marketten aldım. Jurnal**dı** düköndön aldım.

Nesne konumundaki sözcük (*ne* hariç) bir adılsa:

Siz kimi tanıyorsunuz? Siz kim**di** taanıysız?

Onlar beni bekliyor. Alar men**i** kütüp catışat.

O nereyi arıyor? Al kaysı cerdi izdep catat?

O neyi alıyor? Al emnen**i** satıp alıp catat?

3.22. İlgili Eki/ Anıktığıç Müçö

1. *-ki* eki, şu tür adlara gelir ve onları aitlik gösteren niteleme sözcüklerine dönüştürür:

zaman adları:

Türkçe	Kırgızca
dünkü (toplantı),	keçeeeki
bugünkü (konuşma)	bügünkü
yarınki (sınav)	erteŋki
önceki (müşteri)	murunku
sonraki (ders)	kiyinki

-DE kalma durumu eki almış adlar:

Sınıftaki öğrenciler	Darskanadağı okuuçular
odadaki eşyalar	bölmödögü buyumdar
televizyondaki film	televizordogu film

iyelik adları:

benim kitabım>	benimki	menin kitebim>	meniki
senin evin >	seninki	senin kitebiŋ>	seniki
onun arabası >	onunki	anın kitebi >	aniki

Türkçede *-ki* eki yalnızca *dün*, *gün* ve *öbür* sözcükleri ile ünlü uyumuna girer. Diğer bütün sözcüklerden sonra yalnızca ve daima *-ki* biçimi kullanılır. Kırgızcada ise yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi – *ki* eki tüm sözcüklerde büyük ünlü uyumuna uyar.

Türkçe	Kırgızca	Türkçe anlamı
dünkü / dünki	tünkü	(geceleyin)
(o) güünkü / günki	bügünkü	(bugünkü)
öbürkü / öbürki	bürsü güünkü	(öbür güünkü)

-ki ekini *gün, hafta, ay, yıl, sene* ve *gece* sözcükleriyle kullanmak için bu sözcüklerin sıfatlarla nitelenmesi gerekir. -ki ekinin bu işlevi her iki dilde de aynıdır.

bu ayki / ayki toplantı	bul aykılı cıynalış
o günkü tartışma	oşo künkü talaş tartış
geçen seneki diploma töreni	ötkön cılkı diplom tapşıruru azemi
gelecek yılki törenler	keler cılkı azemder
bu haftaki maç	bul aptadagı maç
dün geceki tartışma	köçee tünkü talaş tartış

3.23. Bağlaçlar/ Baylamtalar

de/da: Herhangi bir tümce ögesi, sonuna *de/da* bağlacı getirilerek önceki anlatımda geçen öğelere bağlanabilir:

-Ben öğretmenim. -Ben **de** öğretmenim. Men okutuuçumun. –Men **da** okutuuçumun

Sizi tanıyorum. Onları **da** tanıyorum. Sizdi taanyımın. Alardı **da** taanyımın.

- (Ben) Memnun oldum. -Ben **de**.

Abdan kubanıçtamın.- Men dagı.

İstanbul'a gitmedim, İzmir'e **de** gitmedim.

Stambulga bargan cokmun, İzmirge **da** bargan cokmun.

Yarınki partiye Ali **de** gelmiyor.

Erteñki kuttuktoogo Ali **da** kelbeyt.

de/da bağlacı arka arkaya kullanılarak birbiri ile bağlantılı olan öğeler aynı tümcede dile getirilebilir:

Yarınki partiye **Ali** de **Murat** da gelmiyor.

Erteñki keçege **Ali** da **Murat** da kelbeyt.

Ben henüz **İstanbul'a** da **İzmir'e** de gitmedim.

Men **Stambulga** da **İzmirge** da bara elekmin.

Çayı da **kahveyi** de kolayı da sevmem.

Çaydı da, **kofeni** da, **kolanı** da cakşı körböymün.

Türkçede *ol-* eyleminin koşaç tümcelerindeki görevi ile *traş ol-*, *muayene ol-*, *tedavi olmak*, *ameliyat ol-* gibi iş anlatan bileşik eylemler kurmadaki yardımcı eylem görevi farklıdır. Kırgızcdaki **bol-** eyleminin Türkçedeki gibi iş anlatan görevi vardır.

Bir hafta sonra devlet memuru olacağım; (şimdi devlet memuru değilim.)

Bir hafta sonra ameliyat olacağım;

Bir aptadan kiyin operatsiya bolom.

3.25. Gelecek Zaman (Hikaye Kipi) Keler Çak

-(y)EcEktİ (-(y)EcEk idi)/ -mAk+kişi eki

Gelecek zamanın hikaye kipi eki *-(y)AcAktI*, Kırgızcada **eylem+mAk** + **kişi** eylemin konuşma anından önceki bir zamandan sonra gerçekleşmesinin sözkonusu olduğunu veya planlandığını anlatır:

Bu kursa 3 ay önce katıl**acaktım**. Bul kurksa 3 murda katış**makmın**.

Ah... Az daha düş**ecektim**! Bir az bolgondo cıgıl**makmın**!

Bilmiyorum, bu işi Erol takip ed**ecekti**. Bilbeym, bul işti Erol izild**emek**. Önümüzdeki haftasonu pikniğe gide**cektik**. Kelerki cumanıñ ayağında toogo barm**akpız**.

Gelecek zamanın hikaye kipinde *i-* eylemi çoğunlukla kaynaşır:

katılacak i-dim > **katılacaktım**

Bu kipte eylem konuşma anından önce gerçekleşmiş de olabilir gerçekleşmemiş de.

Bu kursa 3 ay önce katılacaktım; vazgeçtim.

Bul kurska 3 ay murun katışmakmın; birok katışpay kaldım.

Geçen haftasonu Ankara'ya gidecektik; çok istedikleri için Ayşe'leri de götürdük.

Ötkön cumanın ayağında Ankaraga barmakpız, ayabay kaalagandarı üçün Ayşa cana dostorun da alıp bardık.

-(y)AcAktI ekinin gerçekleşmemiş bir eylem anlattığı tümceler, çoğunlukla, eylemlerin neden gerçekleşmediğini anlatan tümcelerle birlikte kullanılır:

Bu kursa 3 ay önce katılacaktım ama o zaman vize alamadım.

Bul kurska 3 murun katışmakmın, birok oşol ubakıtta viza ala albay kaldım.

Geçen haftasonu pikniğe gidecektik ama yağmur yağdı.

Ötkön cumanın ayagında toogo barmakpız, birok camgır caap kaldı.

3.26. Eşitlik/

-CE/-rAAk: Türkçede **-CE** eki bazı sıfat ve belirteçlere eklenerek söz konusu niteliğe veya özelliğe yakın olmayı anlatan başka sıfat ve belirteçler kurar:

büyükçe (büyüğe yakın) bir ev çoņuraak üy

zorca (zora yakın) bir sınav kıyınıraak sınav

Kırgızcada bu ekin görevini **-rAAk** eki bazı sıfat ve belirteçlere eklenerek yakın olmayı anlatan sıfat ve belirteçler kurar:

Biyigireek(büyükçe, büyüğe yakın) bir üy.(ev)

Kiçireek(küçükçe, küçüğe yakın) bir kız.

Kıyınıraak (zorca, zora yakın) üy tapşırması.(ev ödevi)

Bazı sıfat ve belirteçlerle ekin yakınlık anlatma işlevi ayırt edilemezdir:

sessiz / sessizce oturmak

yavaş / yavaşça doğrulmak

tınç oturuu /unçukpay oturuu

akırın turuu / akırındap turuu

Türkçede **-CE** eki, Kırgızcada ise **-dOgOn** ekiyle *on, yüz, bin, milyon* ve *milyar* sayı adlarına **-IEr** çoğul eki ile birlikte eklenerek, bu grup sayılarla anlatılabilecek kadar çokluğu gösteren nitelermeler yapar:

onlarca (soru) ondogon (suroo)

yüzlerce (öğrenci) cüzdögön (okuuçu)

binlerce (mektup) miñdegen (kat)

Türkçede *-CE* eki *o*, *bu* ve *şu* adlarına, Kırgızcada *-çA* eki *al*, *bul*, *oşo*, *şu* adlarına gelerek miktar, sayı veya ölçüde çoğulluk anlatır:

Bunca emek boşa gitti. Mınça emgek tekke ketti.

Onca parayı böyle bir ev için mi harcadın!

Oşonço akçanı uşunday bir üygö cumşadıñbı!

Şunca insan boşyere mi bekliyor!

Uşunça kişi bekerge kütüp turuşabı.

3.27. Görelilik/ Candooçtor

-(y)E göre/ ad + İ boyunça, -A karaganda

-(y)E göre ilgeci, genellikle canlı ve insansal olan adları tümleç olarak alıp **ben**, **sen**, **biz** ve **siz** kişilerine ait bakış açısı veya kendine görelilik anlatır:

Bu öğrenci öğretmenine **göre** başarısız.

Bul student mugalimdin oyu boyunça cakşı okubayt.

Maçı Ali'**ye göre** kırmızılar kazanacak.

Alinin pikiri **boyunça** maçı kızıldar utup alat.

-(y)E göre ilgecinin görevi **ben**, **sen**, **biz** ye **siz** kişi adlarına gelerek *-CE* eşitlik eki ile de yerine getirilebilir.

Kırgızcada farklı olarak *men*, *sen*, *al*, *biz*, *siz* adlarının köküne *iyelik+çA* eki kişi adlarına eklenir ancak *alar* adlı ise başka bir eylem yardımıyla (*alardın köz karaşınça; onlara göre*)kullanılır.

Bence bu çocuk hasta.

Menimçe bul bala ooruyt.

Sence/Onca Türkçe zor mu?

Senin pikiriñçe Türkçö üyrönüü kıyınbı?

Bizce bu öğretmen başarılı.

Bizimçe bul mugalim iygiliktüü.

Sizce/Onlarca öyle mi?

Siziñçe oşondoybu?

Onlarca öyle mi?

Alardıñ közkaraşı boyunça oşondoybu?

-(y)E göre yapısı ile kurulmuş anlatımlar koşaç tümcelerinde ‘uygun veya istenildiği gibi olmak’ anlamlarını vermek üzere de kullanılabilir.

O iş tam **bana göre**.

Bu palto **sana göre** mi?

Siz **bize göre** değilsiniz.

Kırgızcada bu anlatım biçimi maga **ılayıktuu**, saga **caraşa** sözcükleriyle yukarıdaki –e göre anlamı verir.

Al iş tak maga **ılayıktuu**.

Bul kiyim **saga ılayıkpı?**

Siz **bizge ılayıktuu** emessiz.

3.28. İlgeçler/ Candooçtor

gibi, kadar/ siyaktuu, +DAy, +çAlık

gibi ilgeci benzetme; *kadar* ilgeci karşılaştırma ilişkisi kurar.

Ali Murat **gibi** çalışkan değil. Ali, Murat**ay** emge emekçil emes.

Ali Murat **kadar** çalışkan değil. Ali Murat**çalık** emgekçil emes.

gibi ve *kadar* ilgeçleri yaklaşıklık anlatmak için de kullanılır.

Yarın saat **altı gibi** buluşalım. Erteñ saat 6ga **cakın** coluşalı.

Ankara'nın nüfusu **4 milyon kadar**. Ankarada çaşagandardın sanı **4 milliongo cakın**.

gibi ve *kadar* ilgeçleri adılarla (*onlar* hariç) birlikte kullandığımda, ilgili adıla tamlayan eki eklenir: benim/ben kadar

mendey /mençelik/ men sıyaktuu

senin gibi

sendey/ sen sıyaktuu

onun gibi

anday/ al sıyaktuu

bizim kadar

bizçelik/ bizdey/ biz sıyaktuu/

sizin gibi

sizdey/ siz sıyaktuu

senin kadar

sençelik/ sendey/

onların / onlar gibi

alarday/ alar sıyaktuu

3.29. Geçmiş Zaman (Belirsiz /-mİş)/ Kapıskı Ötkön Çak

1. Belirsiz geçmiş zaman eki *-mİş*, konuşanın, eylemin gerçekleştiğini başkasından duyduğunu, sonradan öğrendiğini veya kendisinin sonradan fark ettiğini anlatır. Başkasından duyulduğu veya sonradan fark edildiği için bu ekin anlattığı zaman, geçmiş zamandır. Kırgızcada inandırıcılığı olmayan ifadelerde “i-miş” kullanılmaktadır. Türkçedeki belirsiz geçmiş zamanın işlevini eylemlerden sonra *-ptIr* ve adlardan sonra ise *eken* kullanılır.

(Telefonda Murat'ın annesinden bilgi aldıktan sonra)

Murat İstanbul'a gitmiş. Murat Stambulga ketip kalıptır.

(Evin önünde babasının arabasını görünce)

Aaa babam gelmiş!

(Bir arkadaşının şikayeti üzerine)

Bu sözlerimle onu çok üzmüşüm.

3.30. Koşaç Tümcesi (Rivayet Kipi)

-(y)mİş (< i-miş)/ Krg: eken, -imiş

Rivayet kipi, konuşanın, koşaç tümcesindeki bilgiyi başkasından duyduğunu, sonradan öğrendiğini veya kendisinin sonradan fark ettiğini anlatır:

(öğrenci işlerinden söylediler)

Öğretmenimiz Murat Bey'miş. Mugalimibiz Murat mırza eken.

(Sınıfa bakarak)

Aaa, sınıf boşmuş. Apey, darskana boş eken.

Rivayet kipi, belirsiz geçmiş zamana benzer ama ondan farkı, aksi belirtilmiyorsa, başkasından duyulan, sonradan öğrenilen bilgi geçmiş zamana ait olabileceği gibi konuşma anına da ait olabilir:

Öğretmenimiz Murat Bey'miş. Mugalimibiz Murat mırza eken.

(Öğretmenimiz şimdi Murat Bey.) Mugalimibiz azır Murat mırza.

Öğretmenimiz Murat Bey'miş ama değişmiş. Mugalimibiz Murat mırza eken ele, birok almaşıptır.

(Öğretmenimiz şimdi Murat Bey değil.) Mugalimibiz azır Murat mırza emes.

Tıpkı hikaye kipinde olduğu gibi rivayet kipinde de *i-* eylemi, üzerine gelen eklerle birlikte kendinden hemen önceki sözcükle çoğunlukla kaynaşır ve bir ek gibi, ünlü ve ünsüz uyumlarına uyar:

Öğretmenimiz Murat Bey **i-miş** >

Öğretmenimiz Murat Bey'**miş**.

Mugalimimiz Murat mırza **eken**.

Sınıf boş **i-miş** > Sınıf boş**muş**.

Darskana boş **eken**.

Kırgızcada **eken** ayrı yazıldığı için kendinden önceki seslerle kaynaşmaz.

3.31. Şimdiki Zaman (Rivayet Kipi)/Uçur Çak

-(İ)yormuş (< **-(İ)yor i-miş**)/ **(-I)p catat eken, (-I)p catkan eken, -Iptır**

Kırgız dilciliğinde rivayet kipi karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır.

Şimdiki zamanın rivayet kipi eki **-(İ)yormuş**, konuşanın, eylemin konuşma anında gerçekleşmekte olduğunu başkasından duyduğunu, sonradan öğrendiğini veya kendisinin sonradan fark ettiğini aktaran kip ekidir.

Orhan bir fabrikada çalış**ıyormuş**. Orhan bir fabrikada iş**tep catat eken**.

Adam saatlerdir bekli**yormuş**. Adam bir kaç saattan beri **kütüp catıptır**.

Her gün süt iç**iyormuş**. Kün sayın süt iç**et eken**.

Şimdiki zamanın rivayet kipinde *i-* eylemi çoğunlukla kaynaşır:

çalış**ıyor i-miş** > çalış**ıyormuş**

Şimdiki zamanın rivayetinde, aksi belirtilmiyorsa, başkasından duyulan, sonradan öğrenilen bilgi konuşma anında da geçerli olabilir:

Orhan bir fabrikada çalış**ıyormuş**; ne mutlu ona bir işi var!

Orhan bir fabrikada iş**tep catat eken**; kaday baktıluu işi bar!

Orhan bir fabrikada çalış**ıyormuş**; ama şimdi işsizmiş.

Orhan bir fabrikada iş**tep catkan eken**, birok azır cumuşsuz eken.

3.32. Gelecek Zaman (Rivayet Kipi)

-(y)EcEkmİş (< -(y)EcEk i-miş) : Gelecek zamanın hikaye kipi eki **-(y)EcEkmİş**, konuşanın eylemin konuşma zamanından sonra gerçekleşeceğini başkasından duyduğunu, sonradan öğrendiğini veya kendisinin sonradan fark ettiğini anlatır:

(Kendisi söyledi) (Özü ayttı)

Ali yarın İstanbul'a **gidecekmış**. Ali ertey İstanbul'a **ketet eken**.

(öğretmen söyledi) (okutuuçu ayttı)

Murat artık derslere katılmayacakmış. Murat mından arı sabaktarga katışpayt **eken**.

Gelecek zamanın rivayet kipinde *i-* eylemi çoğunlukla kaynaşır:

gidecek i-miş > gidecekmış

Gelecek zamanın rivayetinde, aksi belirtilmiyorsa, eylemin konuşma anından sonra gerçekleşeceği anlaşılır:

Murat sizinle konuşacakmış; içeri gelsin mi?

Murat siz menen süylöşöt eken, kirsinbi?

Murat sizinle konuşacakmış; ama vazgeçip gitmiş.

Murat siz menen süylöşmök eken, birok baş tartıp ketip kalıptır.

3.33. Pekiştirme/

-DİR eki, daha çok, haber kipi ve gereklilik kipi ile şimdiki zaman, belirsiz geçmiş zaman ve gelecek zaman çekimlerine eklenerek tümcedeki yargıyı pekiştirmek üzere konuşucunun da bu yargıya katıldığını anlatan bir kip ekidir. Bu görevdeki ek Kırgızcada yoktur.

Bu çabaların bir gün karşılığını bulacaktır.

Bu iş areketteriñ bir künü üzürün beret.

Başvururken 2 adet fotoğraf getirilmelidir.

Dokumentterdi tapşırıp catkanda eki daana süröt alıp kelüü zarıl.

Bugünün küçükleri, yarının büyükleridir.

Bügünkü caştar, ertenkinin uluuları.

Burada sigara içenler cezalandırılacaktır.

Bul cerde tameki çekkenderge caza berilet.

Kırgızcada bu ekin verdiği anlamı ifade eden ek yoktur, ancak vurgu ve tonlama yoluyla konuşma dilinde bu yapı anlaşılabilir. DİR ekinin kesinleştirme ya da pekiştirme anlamını “zarıl” sözcüğü ya da “Kırgızcada geniş zaman eki görevindeki “-at” eki ile cezalandırılacaktır yerine “ceza verilir” biçiminde karşılığı vardır.

–DİR eki yazılı dilde, özellikle yasa, yönetmelik, duyuru gibi resmî metinler ile ders kitabı, ansiklopedi gibi bilgi verme amaçlı metinlerde gerçekleşmesi güçlü olasılıkları, kesinleşmiş yargıları, değişmez doğruları anlatma amacıyla sıkça kullanılır.

–DİR eki ile pekiştirilen yargı, uygun bağlamda konuşucuya ait bir tahmin, bir beklenti de anlatıyor olabilir:

- Ahmet derse neden gelmedi sence? Seniñçe Ahmet sabakka emne üçün katışgan cok?

- Nereden bileyim! (Belki) Hasta(dır). – Kaydan bileyin! (Balkim) oorup catkandır.

- Şoför nereye gittiğimizi biliyor mu? – Aydooçu kayakka ketkenebizdi bilebi?

- (Umarım) Biliyor(dur)... –(Buyursa) Bilse kerek.

–DİR eki niteleme amaçlı koşaç tümcesi haber kipi **o(nlar)** kişisi çekimlerine eklenerek nitelemeye türsel içerik kazandırabilir:

Deniz mavi(dir). Deñiz kök.

krş. Şu denize bak nasıl da mavi / mavidir! Deñizdi karasañız, kaday köpkök.

Bu mağazada elbiseler çok ucuz(dur). Bul düköndö kiyimder abdan arzan boluşu mümkün.

3.34. Geniş Zaman/Uçur Kelerçak

-(E/İ)r -A(e,o, ö) -y

Türkçedeki gelecek zaman ile geniş zaman, Kırgızcada ortak özelliklerde kullanılmaktadır.

1. Geniş zaman eki -(E/İ)r eylemin düzenli olarak veya sıklıkla gerçekleşmekte olduğunu veya gerçekleşme potansiyeli taşıdığını anlatır:

Her sabah 25 dakika egzersiz yaparım. Kün sayın 25 münöt sport menen maşıgamın.

Bu sınıfları hademeler temizler. Bul darskanalardı tazalık kızmetkerleri tazalayt.

2. Geniş zaman, eylemlerin düzenli olarak veya sıklıkla gerçekleştiğini anlattığı için doğa olaylarını, matematik işlemleri, genellemeleri ve alışkanlıkları anlatmaya elverişlidir:

Güneş doğudan doğar. Kün çığıştan çıgat.

İki kere iki dört eder. Eki cerde eki tört.

Disiplin başarıyı getirir. Tartip iygilik caratat.

3. Geniş zaman, potansiyellik aktarabildiği için tahmin de anlatabilir:

- Öğretmen duymasın, yoksa çok **kızır**. - Mugalim ukpasın, bolboso açuulanat.

- Sanmam, **kızmaz**. - Menimçe açuulanbayt.

- Bu masayı sen bile **kaldırırısın**.-Bul üstöldü sen dele kötörö alasıñ.

- **Kaldırırım** tabii. – Kötörö alam, albette.

4. Geniş zaman, tahmin anlatmasına bağlı olarak gelecek zaman aktaran belirteçlerle de kullanılabilir:

Bence yarın yağmur yağmaz. Menimçe erteñ camgır caabayt.

İki gün sonra bu işten vazgeçersin. Eki kündön kiyin bul işten baş tartasız.

5. Geniş zaman emir, rica, istek, öneri gibi edimsel anlatımlar kurmak üzere soru tümcelerinde de kullanılır:

Adınızı söyler misiniz? (Lütfen adınızı söyleyiniz.)

Atınızdı aytıp koyosuzbu? (Suranıç, atınızdı aytıp koyuñuzçu)

Şurayı imzalar mısınız? Bul cerge kol koyup koyosuzbu?

Bir çay verir misiniz? Bir çay berip koyosuzbu?

Oturmaz mısınız? Oturbaysızbi?

Bir çay daha almaz mısınız? Dağı bir çay içpeysizbi?

3.35. Yeterlik/ Mümkünlüktü Bildirüçü Analitik Formalar

-(y)Ebil- / -(y)EmE-

1. Türkçede **-(y)Ebil-**, Kırgızcada yeterlik eylemi –A al-, eylemin gerçekleştirilmesi için gerekli olan güç, bilgi, zaman, kaynak, yetenek, olanak vb. yeterliliğe sahip olup olmamayı anlatır:

Halil Mutlu halterde 320 kg. kaldı**abili**yorm ama ben kaldı**ramı**yorum.

Sınavda tarih sorularını cevaplay**abil**dim ama diğerlerini cevaplay**amad**ım.

Seni en çok 15 dk. bekley**ebile**ceğim.

Metro ile hangi semtlere gide**bil**iriz?

2. Türkçede **-(y)Ebil-**, Kırgızcada yeterlik eylemi –A al-, yeterlilik yerine izin verme veya isteme anlatıyor olabilir:

Bu kadar yeter, çıkabilirsiniz. (Çıkmanıza izin veriyorum.)

Uşunçası cetet, çıga beseñiz bolot.

Bu filme 18 yaşından küçükler de girebiliyor mu?

Bul filmge 18caşka çıga elekter kire alabı?

Meşgul müsünüz, girebilir miyim?

Boş emessizbi, kirsem bolobu?

3. Türkçede **-(y)Ebil-**, geniş zaman çekimlerinde yeterlilik yerine tahmin anlatıyor olabilir:

Bugün yağmur yağabilir. Bugün camgır caaşı mümkün.

(Yağmurun bugün yağma ihtimali var)

Yarınkı sınav zor olabilir. Erteñki sınak kıyın boluşu mümkün.

Kırgızcada tahmin anlatımı için “**mümkün**”, “**ıktımal**” sözcüklerinin kullanımıyla olmaktadır.

Bügün camgır caaşı mümkün.

Bugün yağmur yağabilir.

Ertenki sınıonun kıyın boluşu ıktımal.

Yarınki sınav zor olabilir.

Alardın kelböösü ıktımal.

Onlar gelemeyebilir.

4. *-(y)Ebil-* emir, rica, istek, öneri gibi edimsel anlatımlar kurmak üzere, genellikle de geniş zaman çekimli olumlu soru tümceleriyle kullanılır:

Adınızı söyleyebilir misiniz? (Lütfen adınızı söyleyiniz.)

Atıңызdı aytıp koyosuzbu? (Suranıç, atıңызdı aytıp koyuñuzçu)

Şurayı imzalayabilir misiniz? Bul cerge kol koyup koyosuzbu?

5. İlki olumsuz, ikincisi olumlu olan iki yeterlilik yapısı aynı eylem kökünde önce yetersizlik *-(y)EmE-*, sonra tahmin *-(y)Ebil-* anlatmak üzere birlikte kullanılabilir:

Ben toplantıya katıl**ama-yabilirim**. Men bul cıynalışka katışpay kalışım mümkün.

Bazı soruları anlay**ama-yabilirsiniz**. Kee bir suroolordu tüşünö albay kalışınız mümkün.

6. Gerçekleşmesi öznenin kendi isteğine bağlı olmayan, genellikle de belirli bir beceri kazanmış olmayı gerektiren eylemler, olumsuzluk bildirdiği durumlarda yeterlilik yapısıyla görünmek zorundadır:

Çok çalıştı ama sınavı kazanamadı.

Köp dayardandı, birook sınıktan ötü albadı.

Cüzdanımı kaybettim, her yerde aradım ama bulamadım.

Kapçığımdı cogottum, bardık cerdi izdedim, birook taba albadım.

Bu soruyu hiç kimse bilemedi. Bul suroonu eç kim bile albadı.

3.36. Geniş Zaman (Hikaye Kipi)/ Uçur Keler Çak

-(E/İ)rdİ (< -(E/İ)r idi)

Gelecek zaman hikaye kipi eki **-(E/İ)rdİ**, eylemin düzenli olarak veya sıklıkla gerçekleşmekte olduğunu ama bunun geçmişte kaldığını aktaran kip ekidir:

Çocukken karanlıktan kork**ardım**. Bala kezimde karangıdan korkçumun.

Geniş zamanın hikaye kipinde *i*- eylemi çoğunlukla kaynaşır:

korkar **i-dim** > kork**ardım**

3.37. Geniş Zaman (Rivayet Kipi) :-(E/İ)rmİş (< -(E/İ)r imiş)

1. Geniş zamanın rivayet kipi eki **-(E/İ)rmİş** eylemin düzenli olarak veya sıklıkla gerçekleşmekte olduğunu ama konuşanın bunu başkasından duyduğunu, sonradan öğrendiğini veya kendisinin sonradan fark ettiğini aktaran kip ekidir:

Orhan her sabah 10 km koş**armış**.

Orhan kündö ertēn menen 10 km çurkayt eken.

İki iki daha her zaman dört et**mezmiş**.

Ekige ekini koşkondo dayıma tört bolboyt eken.

Geniş zamanın rivayetinde, aksi belirtilmiyorsa, eylemin geniş zamanda gerçekleşeceği anlaşılır:

Orhan her sabah 10 km. koş**armış**; ama bu alışkanlığını bırakmış.

Orhan kündö ertēn menen 10 km çurkaçu eken, birok bul adatın taştaptır.

Geniş zamanın rivayet kipinde *i*- eylemi çoğunlukla kaynaşır:

koşar **i-miş** > koş**armış**

3.38. Adlaştırma/ Kıymıl Atooç

-mE, -mEk, -(y)İş , -(I)ř+iyelik, -Iş OO(öö, uu, üü)

1. **-mE, -mEk** ve **-(y)İş** ekleri, adlaşmış tümcelerde eylem köklerine zaman ve kip ekleri yerine gelen eklerdir:

Sen (bu yolda! araba kullan-

> Senin bu yolda arabayı hızlı kullan**man** (tehlikeli.)

Senin bul coldo maşınanı tez aydaşış kooptuu.

> Bu yolda araba kullan**mak** (çok keyifli.)

Bul coldo maşınanı aydaşış köñüldüü.

Senin arabayı kullanışın (çok farklı.)

Senin maşına aydoon**ñ** (özgöçö.)

2. **-mEk** eki kullanıldığı zaman böylesi ekler kullanılmaz, çünkü bu ekin eklendiği tümcede özne bulunmaz.

-mE ve **-mEk** ekleri eylemin anlatığı durumu, işi, hareketi veya oluşu adlaştırırken **-(y)İş** eki, daha çok, eylemin yapılış biçimini ve tarzını öne çıkarır:

(Senin) arabayı hızlı kullanman/kullanmak (kullanma işi)

Senin arabayı kullanışın (kullanma tarzı)

Senin maşına aydoon**ñ** (koldonuu ıkması)

3. Tümcede özne belirtmek istenmiyorsa **-mEk** eki kullanılır ve bu durumda özne, herkesi kapsayacak biçimde soyut olarak algılanır:

Kendini bilmek erdemdir. (herkes için)

Özün özü bilüü çoñ artıkcılık.

Dalgalı denizde yüzmek tehlikelidir. (herkes için)

Deñizde süzüü kooptuu.

4. -mE, -mEk ve -(y)İş ekleri, tümceleri adlaştırma görevi dışında doğrudan sözcük türetme görevinde de kullanılır: -İş ekiyle oluşan adlar Kırgızca ile büyük benzerlik taşır.

giriş, çıkış, bakış, yürüyüş, satış, alışveriş

kirüü/ giriş, çıguu/ çıkış, karo/ karaş, cöö cürüü/ cöö cürüş, satuu/ satış,

sooda kıluu/ sooda kılış,

danışma, dondurma, yazma, okuma,

keleşme/ keleşüü, cazma/ cazuu, okuu/okuş,

ekmek, çakmak, kaymak, yemek

*Baş kesmek bar, til kesmek çok.(Atasözü) – mAk eki bu atasözünde yaşamaktadır.

3.39. Adlaştırma (+İyelik)+Durum / Kıymıl Atooc

-mE, -mEk, -(y)İş (+iyelik)+durum

1. Adlaştırma ekleri ile kurulan tümceciklerde, ekin üzerine önce tümceciğin (eğer varsa) öznesine göre kişi eki, sonra adlaşmış tümceciğin tümcedeki görevine uygun ad durum eki getirilir:

Türkçedeki –mE, Kırgızcada bu ekin sözcüğe kattığı anlamı / İş+ iyelik vermektedir.

Senin burada yüzmen tehlikeli. Senin bul cerde süzüşüñ kooptuu.

O benim burada yüzmemi istemiyor.

Al menin bul cerde süzüşümdü kaalagan çok.

Ben onun burada yüzmesine izin vermem.

Men anın bul cerde süzüşünö uruksat berbeym.

Biz sizin burada yüzmenizde bir sakınca görmüyoruz.

Biz sizdin bul cerde süzüşüñüzgö karşı emespiz.

Biz onların burada yüzmelerinden rahatsız oluyoruz.

Biz alardın bul cerde süzüşünön rahatsız bolup catabız.

Türkçe Kırgızca

-mEk **OO/ UU**

Burada yüzmek tehlikeli. Bul cerde süzüü korkunuçtuu.

Burada yüzmeyi* tehlikeli buluyoruz. Bul cerde süzüünü kooptuu dep oyloybuz.

Burada yüzmeye* cesaret edemem. Bul cerde süzüügö erkim cetpeyt.

Burada yüzmekten korkmamak lazım. Bul cerde süzüüdön korkpoo kerek.

(*-mEk ekinin son sesi, ek ünlü ile başlayan ek aldığınday/ye dönüşür.)

Türkçede -(y)İş / Kırgızcada -İş

Ben sizin yüzüşünüzü Mark Spitz'e benzetiyorum. Men sizdin süzüşünüzdü Mark Spitzdin süzüşünü okşotup catam.

O benim yüzüşümü beğenmiyor. Al menin süzüşümdü caktırbayt.

2. -mE ile kurulan tümceciğin öznesi ile ana tümcenin öznesi çoğunlukla ayrıdır; aynı olacağı durumlarda -mEk'li yapı tercih edilir:

Ben [(senin) şarkı söylemen]-den hoşlanıyorum.

Men senin ırdaganıñdı caktıram.

Ben [şarkı söylemek]-ten hoşlanmıyorum.

Men ırdagandı caman köröm/ caktırbaym.

3. -mEk ile kurulan tümceciğin öznesi ile ana tümcenin öznesi, eğer tümcecik tümcedeki tek tümleç ise aynıdır; tümcede birden fazla tümleç varsa aynı da olabilir ayrı da.

Ben [pikniğe gitmey]-e ikna oldum. Men piknikke baruunu çeçtim.

(Pikniğe gidecek olan benim.)

Ali beni [pikniğe gitmey]-e ikna etti. Ali meni piknikke baruuga köndürdü.

(Pikniğe gidecek olan benim.)

3.40. Dolaylı Anlatım (Emir Kipi)/ Töl Cana Bötön Söz (Buyruk İñgay)

"..."/-mE

1. Emir kipi ile kurulan tümceleri ya doğrudan ya da -mE adlaştırma eki kullanarak dolaylı anlatıma çevirebilir:

Öğretmen: - Bir kompozisyon yazınız!

"..."

> Öğretmen öğrencilere "Bir kompozisyon yazınız!" diyor.

Mugalim studentterge: "Dilbayan cazgıla!"- dep ayttı.

-mE

Öğretmen öğrencilere (onların) bir kompozisyon yazmalarını söylüyor.

Mugalim studentterge dilbayan cazuusun talap kıldı.

Öğretmen bize (bizim) bir kompozisyon yazmamızı söylüyor.

Mugalim bizden dilbayan cazuunu **talap kıldı**.

2. -mE adlaştırma eki kullanarak yapılan dolaylı anlatımlarda *lütfen, sakın, hadi* v.b. sözcükler aktarılmaz:

Erol Bey oğluna "Sakın geç kalma" dedi.

Erol mırza balasına "Eç kaçan keç kalba"- dedi.

> Erol bey oğluna sakın geç kalmamasını söyledi.

Erol mırza uluna keç kalboo kerek ekendigin ayttı.

3 -mE adlaştırma eki kullanarak yapılan dolaylı anlatımlarda *söyle-* eylemi yerine *iste-, rica et-, emret-* eylemleri de kullanabilir: Kırgızcada **ayt-** sözü yerine *suran-* , *buyur-* eylemi kullanılmaktadır.

Mustafa Yeşim'e "Biraz bekle" dedi. Mustafa Yeşimge:" Biraz küt",- dedi.

> Mustafa Yeşim'e biraz beklemesini söyledi.

Mustafa Yeşimge bir az kütüşün ayttı.

> Mustafa Yeşim'den biraz beklemesini istedi.

Mustafa Yeşimden biraz kütüşün kaaladı.

> Mustafa Yeşim'den biraz beklemesini rica etti.

Mustafa Yeşimden bir az kütüşün surandı.

> Mustafa Yeşim'e biraz beklemesini emretti.

Mustafa Yeşimge biraz kütüşün buyurdu.

YÜKSEK DÜZEY DİL (BİÇİM) YAPILARI

3.41. Ulaçlar/ Çakçıldar

-(y)İp / -mEdEn

1. -(y)İp / -mEdEn ulaçları, eylemlerin ana eylemden önce gerçekleşip -(y)İp gerçekleşmediğini -mEdEn belirtir:

Dün akşam televizyonu kapatıp uyudum. Keçee keçinde televizordu öçürüp, cattım.

(Televizyonu kapattım ve sonrasında uyudum.)

Dün akşam televizyonu kapatmadan uyudum.

Keçee keçinde televizordu öçürböstön cattım.

(Uyudum ama öncesinde televizyonu kapatmadım.)

2. Eğer -mEdEn ekini taşıyan bir tümceciğin öznesi ile ana tümcenin öznesi ayrı ise, bu yapı -mEdEn ulacı değil -mEdEn (öncel ulacının kısa biçimidir:

Dün akşam **annem** televizyonu kapatmadan (önce) (**ben**) uyudum.

Apam keçee keçinde televizordu öçürö elekte uktap kaldım.

(Uyudum ama annem televizyonu henüz kapatmamıştı.)

3. -(y)İp / -mEdEn ulaçları ana eylemin yapılış tarzını doğrudan etkiliyorsa, ardışıklıktan ziyade tarz, neden, gerekçe anlatma işi ön plana çıkar:

Kimseyi dinlemeden konuşuyorsun. Eç kimdi ukpastan süylöp catasın.

(Konuşmanın karşılıklı yapılmadığı, karşımızdaki kişilerin görüşlerine dikkat, önem ve değer verilmediği vb. anlamlara vurgu yapılmaktadır.)

Çocuk kapıyı çalmadan içeri girdi. Bala eşikti takıldıtpastan içeri kirdi.

(İçeri girmeden önce kapıyı çalmanın beklendiğine ama bunun gerçekleşmediğine vurgu yapılmaktadır.)

İşçiler yemekten zehirlenip hastalandılar. Cumuşçular tamaktan uulanıp, oorup kalıştı.

Gemi fırtınaya yakalanıp battı. Keme katuu şamaldan ulam çögüp ketti.

5. *-(y)İp* ulacı, bir tür ikileme kurarak aynı anda gerçekleşme de anlatabilir:

Çocuklar bahçede koşup oynuyorlar.

Baldar bakçada çurkap, oynop cürüşöt.

Arkadaşlarla gülüp eğlendik.

Dostor menen külüşüp, cakşı es aldık.

6. *-mEdEn* ulacı ana tümcenin olumsuz olduğu yapılarda ana eyleminin gerçekleşmesinin ön koşulu olarak algılanır:

Kahvaltı yapmadan işe gitmem.

Erte menenki tamaktı içpey cumuşka barbaym.

(İşe gitmek için önce kahvaltı yaparım.)

Soruları iyice anlamadan cevaplamayınız.

Suroolordu cakşılup tüşünböy turup, coop cazbagıla!

(Cevaplamak için önce soruları iyice anlamanız gerekir.)

7. Ana tümcenin olumsuz olduğu yapılarda *-(y)İp* 'in eklendiği eylem de olumsuz algılanır:

Bugüne kadar yalan söyleyip kimseyi kandırmadım.

Bügüngö çeyin kalp süylöp eç kimdi aldagan cokmun.

(Yalan söylemedim ve kimseyi kandırmadım.)

8. *-(y)İp / -mEdEn* ekinin olumlu versiyonu olmakla birlikte, eklendiği eylem de olumsuz olabilir. Bu durumda *-(y)İp* ile ana eylem arasında salt ardışıklık veya niteleme değil, daha çok birini diğerine tercih etme ilişkisi kurulur:

Dün akşam sinemaya gitmeyip evde kaldık.

Keçee keçinde kino tiyatrga barbay üydö oturduk.

Yemeklerde fazla yağ kullanmayıp formunuzu koruyabilirsiniz.

Tamak aşka aşıkça may koldonboy formaңызdı saktay alasız.

-(y)ErEk

9. *-(y)ErEk* ulacı tümceciğin eyleminin ana eylemle aynı esnada gerçekleşmekte olduğunu anlatır:

Bütün gün müzik dinleyerek çalıştım. Erteden kekçe muzika uguu menen iştedim.

(Hem ders çalışıyordum hem de müzik dinliyordum.)

Kadın kazayı ağlayarak anlattı. Ayal kırsıktı ıylap bayandap berdi.

(Kadın bir taraftan ağlıyor, bir taraftan da kazayı anlatıyordu.)

Problemlerimizi konuşarak çözelim!

Maselebizdi süylöşüü menen çeçeli.

10. *-(y)ErEk* ulacı, tümcecik ile ana tümcenin öznesi aynı ise kullanılabilir:

Dün akşam eşim televizyon seyrederek uyudu.

Keçee keçinde ayalım/küyööm televizor körüp catıp uktap kaldı.

11. *-(y)ErEk* ulacı ana eylemin yapılış tarzını doğrudan etkiliyorsa, aynı esnada gerçekleşmekten çok tarz, neden, gerekçe anlatma işi ön plana çıkar:

Ev sahibi konukları gülererek karşıladı.

Üy eesi konoktordu cılmayuu menen tosüp aldı.

Spor yaparak zayıfladım.

Sport menen maşıkkanımdan ulam arıktadım

12. -(y)ErEk eki aralarında tarz, neden, gerekçe ilişkisi kurulması zor olan eylemlerle, tıpkı – (y)İp gibi daha çok ardışıklık anlatabilir:

Bütün eşyalarımızı toplayarak kutulara yerleştirdik.

Bardık buyumdarıbizdi toptop paketterge salıp koyduk.

13. -(y)ErEk eki ol- eylemi ile kalıplaşmış olarak açıklama anlatımı kurar:

Ben, öğretmeniniz olarak, size düzenli çalışma öneririm.

Men mugalim katari silerge planduu işteşinjerdi sunuş kılam.

Türkiye'ye daha önce turist olarak mı gelmiştiniz?

Türkiyaga buga çeyin turist **katari** keldiniz bele?

-(y)E... -(y)E

14 -(y)E... -(y)E ulacı tümceciğin eyleminin ana eylemle aynı esnada ama arka arkaya tekrarlanarak gerçekleşmekte olduğunu anlatır:

Bu adresi ancak sora sora bulabildik.

Yol boyunca konuşa konuşa yürüdük.

Kırgızcada bu ulacın kullanım biçimi yalnızca kalıp söz ya da atasözlerinde kalmış olup işlek değildir.

Köç cürö-cürö tüzülöt. Göç yolda düzülür.

Eskinin kaldıkları bara- bara oñolot. Eskinin kalıntıları git gide düzelir.

15 -(y)E... -(y)E ulacı, olumsuz eylemlere eklendiğinde, tekrarlanarak gerçekleşmeyi değil, hiç gerçekleşmemeyi anlatır:

Spor yapmaya yapmaya kilo aldım.

Sport menen maçıkpay cürüp tolup kettim.

Konuşmaya konuşmaya Türkçeyi unutabilirsiniz.

Süylöşpöy cürö bersenş Türkçönü unutup kalışın mümkün.

16. -(y)E... -(y)E ulacı tümcecik ile ana tümcenin öznesi aynı ise kullanılabilir:

Dün akşam eşim televizyon seyrede seyrede uyudum.

Keçee keçinde televizor körüp oturup uktadım.

17. -(y)E... -(y)E ulacı, iki farklı ama yakın veya karşıt anlamlı eyleme de eklenebilir:

Çocuklar **düş**e **kalk**a büyür. Baldar cıgılıp turup cürüp çoņoyuşat.

Merdivenleri **ine çıka** yoruldum. Cogoru çıgıp tüşö berip çarçadım.

18. -(y)E... -(y)E ulacı ana eylemin yapılış tarzını doğrudan etkiliyorsa, aynı esnada arka arkaya tekrarlanarak gerçekleşmekten çok tarz, neden-sonuç, gerekçe anlatmak ön plana çıkar:

Kadın kazayı ağlaya ağlaya anlattı.

Ayal kırsıktı ıylap oturup aytıp berdi.

Öğretmen her gün ödev vere vere bizleri perişan etti.

Mugalim kün sayın tapşırma berip oturup bizdi kıynap ciberdi.

3.42. Ulaçlar/ Çakçıldar

-mE (+iyelik) için / -mEk için/

1. **-mE (+iyelik ekleri) için** ve **-mEk için** ulaçları, eylemin gerçekleşme amacını gösteren tümcecikler kurar:

Kilo almamak **için** spor yapıyorum.

Tolup ketpeş için sport menen maşıgıp cüröm.

Doktor bu ilaçları sana iyileş**men için** verdi.

Doktur bul darıladı ayagıp ketişin için berdi.

Daha sağlıklı yaşa**mak için** gayret edelim.

Den-soolgubuz mından da çın boluşu için araket casaylı.

Bir Türk üniversitesinde oku**mam için** Türkçe öğrenmem gerek.

Türk universitetinde okuşum için Türkçö üyrönüşüm gerek.

3.43. Ulaçlar/ Çakçıldar

-mEk üzere/ - UU için, -OO için

Türkçedeki –mAk için ile Kırgızcadaki -UU için, -OO için aynı anlamı vermektedir.

. -mEk üzere ulacı, eylemin gerçekleşme hedefini koşullu olarak gösteren tümcecikler kurar:

Doktora yap**mak üzere** Amerika'ya gitti. Doktoranturada okuu için Amerikaga ketti.

Arkadaşlarıyla buluş**mak üzere** evden çıktı.

Dostoru menen coluşuu için üydön çıktı.

4. -mEk üzere yapısı ile kurulmuş anlatımlar, koşaç tümcelerinde ‘gerçekleşmeye çok yakın olma’ anlamını vermek üzere kullanılabilir:

Uçak kalkmak üzere. Uçak uçkanı turat.

Yorgunluktan ölmek üzereyim. Çarçagandan ölgönü turam.

Türkçede *çünkü*, *bu nedenle*, *bu yüzden* Kırgızcada *antkeni*, *sebebi*, *bu sebepten*, *oşonduktan*

5. Türkçede *çünkü* bağlacı kendisinden sonra, *bu nedenle* bağlacı ise kendisinden önce gelen tümcenin diğer tümcenin nedeni olduğunu gösterir:

Türkçe öğreniyorum. Çünkü/Bu nedenle Türkiye'de yaşıyorum.

Türkiye'de yaşıyorum. Çünkü/Bu nedenle Türkçe öğreniyorum.

Kırgızcada *antkeni* bağlacı kendisinden sonra, *sebebi* bağlacı ise kendisinden önce gelen tümcenin diğer tümcenin nedeni olduğunu gösterir:

Kırgızça üyrönöm. Antkeni/Sebebi Kırgızstanda çaşaym.

Kırgızstanda çaşaym. Antkeni/Sebebi Kırgızça üyrönöm.

6. *bu yüzden* bağlacı kendisinden önce gelen tümce ile bu tümcenin olumsuz sonuçlarını gösteren tümceyi birbirine bağlar:

Düzenli çalışmadım. Bu yüzden başarısız oldum.

Sistemaluu iştegen coksun. Oşundan ulam iygilikke cetken coksun.

Düzenli çalıştım. Bu yüzden başarılı oldum.

Sistemaluu iştediñ. Oşundan ulam iygiliktüü bolduñ.

Cakşı iştediñiz. Anıñ sebebi menen iygiliktüü bolduñuz dep oyloymun.

3.44. Gereklilik Kipi

-mElİ / -İş gerek, UU gerek, oo gerek, uu zarıl/ oo zarıl

1. Türkçede gereklilik kipi eki **-mElİ**'dir. Kırgızcada bu ekin görevini **-İş gerek** yapar.

(Sen) daha çok çalış**malıs**ın. Sen köbürök işteşin gerek.

(Siz) burada yüksek sesle konuş**malıs**ınız. Bul cerde katuu süylöşpöşünüzdör gerek.

Ben de sizinle gel**meli** miyim? Men dagı siler menen barışım kerekpi?

2. Gereklilik kipi eki, **ol-** eylemi ile birlikte tahmin de aktarabilir.

- Ali nerede? - Evde olmalı. Ali kayda? –Üydö boluşu gerek.

Şu an parti başlamış olmalı. Azır keçe baştalıp kalgan boluşu gerek.

Telefonu açmıyor; uyuyor olmalı. Telefonda albay catat. Uktap catkan boluşu gerek.

3.45. Gereklilik (Hikaye) Kipi

-mElİydİ (<mElİ i-di)

3. Gereklilik (hikaye) kipi eki **-mElİydİ**, eylemin geçmiş zamanda gerçekleşmesine dair sonradan beliren, fark edilen, anlaşılan bir gereklilik anlatır:

(Biz) oraya hiç gitmem**eliydik**. Biz al cerge takır barbaşımız gerek bolçu.

(Sen) onu aramam**alıydın**. Sen anı izbeşin gerek bolçu.

3.46. Gereklilik (Rivayet) Kipi

-mElİymİş (<mElİ i-miş)

4. Gereklilik (rivayet) kipi eki **-mElİymİş**, konuşanın, eylemin gerçekleşmesi gerektiğini başkasından duyduğunu, sonradan öğrendiği veya bunu kendisinin sonradan fark ettiğini aktarır.

Biz oraya hiç gitmem**eliymişiz**. Şimdi anladım.

Biz al cerge eç kaçan barbaşımız gerek eken. Emi tüşündüm.

Onu sen aram**alıymışsın**. Bana öyle dedi.

Anı sen izdeşin gerek bolçu eken. Maga oşentip ayttı.

3.47. Gereklilik

-mEk/-mE + iyelik gerek (-) / lazım

5. Gereklilik anlatımı, adlaşmış tümcelerle birlikte *gerek*, *lazım* ve *gerek-* sözcükleri kullanılarak da kurulabilir:

Sıcak havalarda bol su içmek **gerek/lazım/gerek**iyor.

Aba ısıklı bolğon uçurlarda suudan köp içüü kerek.

Benim sigara içmemem **gerek/lazım/gerek**iyor.

Men tameki çekpeşim kerek.

Çocukların günde iki saatten çok TV izlememesi **gerek**iyor.

Baldar kündö eki saattan aşık televizor körböşü kerek.

6. Gerekliliğin olumsuzu, daha çok *gerek-* eylemi ile kurulur, *gerek* ve *lazım* sözcükleri *değil* ile genellikle kullanılmaz:

Yarın okula gitmem gerek**mi**yor.

Erteğ mektepke baruunun kaceti çok.

Yarın okula gitmem gerek/lazım **değil**.

3.48. Zorunluluk/Macbur

-mEk zorunda/meburiyetinde, -mEyE mecbur/ -ooga, -aaga macbur, -ışka macbur, aaga tiyiş

7. Zorunluluk, koşaç tümcesi olarak kurulur ve yalnızca *-mE* ve *-mEk* ekleri ile adlaşmış tümcelerle birlikte *zorunda*, *meburiyetinde* veya *mecbur* sözcükleri kullanılarak anlatılır:

Cumartesi günleri de öğleye kadar çalış**mak zorunda**yım/**meburiyetinde**yim.

İşembi kündörü da tüşkö çeyin iştöögö tiyişmin.

Çevre konusunda hepimiz daha duyarlı **olmaya* mecburuz**.

Aylana-çöyrönü korgoo iş-çarasına baaribiz köñül buruuga tiyişpiz.

(*-mEk ekinin son sesi /k/, bu ek ünlü ile başlayan ek aldığıında /y/'ye dönüşür.)

8. Zorunluluk, adıllarının *zorunlu* ve *mecbur* sözcükleriyle birlikte doğrudan kullanıldığı kısa anlatımlarla da dile getirilebilir:

Buna zorunluyum. Munu casoogo tiyişmin.

Ona mecbursun. Anı casoogo tiyişşiñ.

kal-

9. Zorunluluk anlatımlarında koşaç eylemi yerine *kal*-eylemi de kullanılabilir:

Otobüs arızalanınca yolcular **inmek zorunda kaldılar**.

Avtobus buzulğanda cürgünçüler tüşüügö macbur boluştu.

Herkes vaktinde gelsin, kimseyi beklemek **zorunda kalmalayalım**.

Baarıñar öz ubagında kelgile, biröö carımdı kütüügö macbur bolboyłu.

3.49. İşteşlik // Koş Mamile

birbiri // biri-biri

1. birbiri adılı, tümcede çeşitli tümleç görevlerini yüklenerek çoğul öznenin eylemi karşılıklı gerçekleştirdiğini anlatır ve bu görevdeki işteşlik adılı, üzerine, çoğul özne ile uyumlu iyelik ekini alır:

Sizler hatayı **birbiri-niz**-de aramayınız.

Siler katanı biri-biriñerden izdebegile.

Onlar **birbir-leri-ni*** tanımıyorlar.

Alar biri-birin taanışpayt.

(**birbiri* adılının son sesi /i/, bu adıla 3. kişi-çoğul eki eklendiğinde düşer.)

3.50. Dönüslülük // Özdük Mamile

kendi // öz

1. *kendi* adılı, çeşitli tümleç görevlerini yüklenerek anlamca tümcenin öznesi ile özdeşleşir ve bu görevdeki dönüslülük adılı, üzerine, özne ile uyumlu iyelik ekini alır*:

Ben size **yeni öğretmeninizi** tanıtayım >

Men silerge cañı mugalımıñerdi taanıştırayın.

Ben size **kendi-m-i** tanıtayım.

Men silerge özümdü taanıştırayın.

Onlar **bizi** öğrenci sanıyorlar >

Alar bizdi student dep oylop catışat.

Onlar **kendi-leri-ni** öğrenci sanıyorlar.

Alar özdörün student oylop catışat.

(O) her sohbette sürekli **kendinden** söz eder.

Al ar bir sözündö dayıma özü conündö ayta beret.

**kendi* adılı 3. tekil-kişi için iyelik eki almaz ama üzerine gelen eklerle arasına yine de /n/ gelir:

Çocuklara dikkat et! > Baldardı cakşılup kara!

Kendi-n-e dikkat etsin! Özün cakşı karasın!

2. *kendi* adılı, üzerine 3. tekil-kişi iyelik eki alarak (*kendi-si*) dönüslü adıl olmaktan çıkar ve tümce dışındaki öğelere gönderimde bulunan anafirik adıla dönüslür:

Yeni öğretmenimiz-i tanıyorum. **Kendisi-ni/Kendini** daha önce görmüştüm.

3. *kendi* adılının dönüslü ve anafirik biçimleri 3. çoğul-kişide aynıdır:

Onlar kendileri-ni ne sanıyorlar?

Alar özdörün kim oylop catışat?

İşte bunu bana söyleyen kişiler... İsterseniz **kendileri-ne** sorun.

Mına, maga uşunu aytışkan alar... Kaalasañar özdörünön suragıla.

4. Özensiz konuşmalarda *kendi* adının dönüşlülük biçimi (*kendi*) yerine anaforik biçimin (*kendisi*) kullanıldığı da görülür:

Ahmet **kendini/kendisini** müdür sanıyor.

Ahmet özün müdür oylop catat.

Anaforik biçim kullanıldığında tümce iki ayrı anlamı da yansıtır.

(**Ali Bey** müdür değil ama)

Ahmet **kendisini** müdür sanıyor. (kendisi = Ali Beyi)

(**Ali Bey** müdür ama)

Ahmet **kendisini** müdür sanıyor. (kendisi = Ahmet Bey.)

Kendi/özü

5. Türkçede *kendi*, Kırgızcada “öz” adlı çeşitli konumlarda seçimlik olarak anlatımı pekiştirme amaçlı kullanılır:

özne ile aynı konumda kullanılarak öznenin eylemi doğrudan ve yalnızca kendisinin gerçekleştirdiğini anlatır:

O geldi > O **kendi** geldi.

Al keldi > Al özü keldi.

Ödevlerinizi (siz) yapınız >

Üy tapşırımların (siz) atkarıңыз.

Ödevlerinizi (siz) **kendiniz** yapınız. Üy tapşırımların (siz) **özünüz** atkarıңыз.

Bırak çocuklar yemeklerini **kendileri** yesinler. Koyuñuzçu, baldar tamaktarın **özdörü** ceyişsin.

tamlanan görevindeki adların önüne bir sıfat gibi gelerek iyelik anlatımını pekiştirir:

Bu benim **kendi** evim!

Bul menin **öz üyüm**.

Herkesin **kendi** çocuğu önemli tabii ki. Ar kimge öz balası kımbat, albette.

belirtme eki almış dönüşlü adıyla (kendini) ikileme kurarak dönüşlülük anlatımını kuvvetlendirir:

O gerçekleri görmeyerek (**kendi**) **kendini** kandırıyor.

Al çındıktı körböstön **özün-özü** aldap cüröt.

6. Türkçede yönelme durumu eki almış dönüşlü adıyla ikileme kurarak, öznenin eylemi yardım almadan veya kendiliğinden gerçekleştirdiğini anlatan belirteçler kurar:

Öğretmen gelmedi, öğrenciler dersi **kendi kendilerine** yaptılar.

Mugalim sabakka kelgen çok. Okuucular sabaktı **öz aldınça** ötüştü.

Türkçeyi sen **kendi kendine** mi öğrendin?

Türkçönü sen **öz aldınça** üyröndünbü?

Hiç doktora gitmedi. **Kendi kendine** iyileşti.

Dokturga takır bargan emes. **Öz aldınça** ayıktı.

Murat sabahtan beri odasında **kendi kendine** konuşuyor.

Murat erteden beri bölmösündö **özü menen özü** süylöşüp catat.

Kırgızcada yönelme durumu (barış cöndömö) eki almış dönüşlü adıyla ikileme kurarak değil yalnızca “öz” adlı eylemde onlar kişisi işteş biçimde olur. İkileme biçiminde kullanım işlek değildir.

3.51. Dönüşlü Çatı / Özdük Mamile/ -(İ)n-, -n-

7. Dönüşlü çatı eki $-(İ)n^*$, genellikle iş anlatan geçişli eylemlere eklenerek öznenin, aynı zamanda bir nesne veya tümleç gibi eylemin gerçekleşme sürecinden veya sonucundan etkilendiğini anlatır:

Kadın çamaşırları yıka-dı > Kadın yıka-**n**-dı

Ayal kir cuudu > Ayal cuu-**nd**u.

Öğretmen öğrencileri sınava hazırlıyor > Öğrenciler sınava hazırlanıyorlar.

Mugalim studentterin sınaakka dayardap catat. > Studentter sınaakka dayardanışuuda.

(*Son sesi /l/ veya /n/ olan eylemlerle çatı eki $-(İ)l$ biçimine dönüşür.)

8. DönüŖlü çatıdaki eylemlerin bulunduğu tümcelerde, ayrıca, kendi dönüŖlü adlı kullanılmaz.

Öğrenciler kendilerini sınava hazırlıyorlar.

Studentter özdörün sınağa dayardap çatıŖat.

Öğrenciler kendilerini sınava hazırla-**n**-ıyorlar.

Studentter özdörün sınağa dayarda-**n**-ıŖuuda.

9. İŖ anlatan geçiŖli eylem, anlamsal uygunluk olmadığında dönüŖlü çatı eki almaz: **oku-n* ('kendini okumak'), **it-in-* ('kendini itmek'). Aynı nedenle, bazı eylemler dönüŖlü çatı eki taşımasına karŖın anlamca dönüŖlölük anlatmaktan uzaklaŖmış olabilir: *giy-in-mek*, *sür-ün-mek*, *tak-in-mak*; *gör-ün-*, *bak-in-*; *al-in-*, *gez-in-* gibi.

Kırgızcada da aynı durum söz konusudur. *kiy-in-üü*, *sür-ün-üü*, *tag-in-uu*, *kör-ün-üü*, *kara-n-uu*, *al-in-uu*,

3.52. İŖteŖ Çatı/ KoŖ Mamile

-(*İ*)Ŗ-

10. İŖteŖ çatı eki -(*İ*)Ŗ-, genellikle iş ve hareket anlatan eylemlere eklenerek çoğul öznelerin eylemi karŖılıklı veya birlikte gerçekteŖtirdiklerini anlatır:

Cumhurbaşkanı ve başbakan yarın gör-**üŖ**-ecek.

Prezident menen Premierministr erteŖ coluğuŖat.

Havalar ısınınca kuŖlar ötüŖüyordu.

Caz kelip baktağı kuŖtar sayray baştaŖtı.

11. İŖteŖ çatıdaki tümcelerde paralel çoğul özneler birbirine *ve/ile* bağlacı veya *ile* ilgeci ile bağlanmış olabilir:

Erol ve/ile kardeŖi yarın okulda buluŖacak.

Erol menen/cana tuuganı erteŖ mektepte coluğuŖat.

12. İşteş çatıda *birbiri* adlı ancak *ile* ilgeciyle birlikte kullanılır:

Onlar **birbirlerini** tanıyor > Alar biri-birin taanıyt.

Onlar birbirlerini/birbirleriyle tanışıyor. Alar biri-birin/ biri-biri menen taanışışat.

13. İşteş çatı eki, addan türeme* bazı eylemlere iş ve oluş anlatan *-IE* eki ile kalıplaşmış olarak eklenmiştir:

-la -le eki gibi aynı görevde olan -da, -de, -ta,-te

veda>*vedala-> vedalaş- makul> makuldaş-

haber>*haberle-> haberleş- kabar>kabarlaş-e

mayekteş-

angemeleş-

uşaktaş-

Öğrenciler birbirleriyle vedalaştı.

İnternet sayesinde haberleşmek çok kolaylaştı.

(**-IEş* eki sıfatlara eklendiğinde işteşlik anlatmaz: *taş-laş-*, *iyi-leş-*, *morlaş-*)

3.53. Dilek Kipi/ Şarttuu Ingay

-sE

1. Dilek kipi, eylemin gerçekleşmesine dair dileği aktaran kiptir.

Şimdi evde olsam! Azır üydö bolsom.

Yarın hava güzel olsa. Erteñ kün açık bolso.

2. Bu kiple kurulan tümcelerde, dilek olduğunu vurgulamak üzere *keşke* sözcüğü kullanılır:

Keşke şimdi evde olsam. Azır üydö bolsom kana!

Keşke yarın hava güzel olsa. Erteñ kün açık bolso kana.

3. Dilek kipindeki soru tümceleri, bir dilekle birlikte konuşucunun yapmayı veya yapmamayı arzu ettiği bir iş hakkında karşısındakinin görüşünü almak amacıyla kullanılır ve bu tür tümcelerde artık *keşke* sözcüğü kullanılmaz.

(Keşke) Yarınki partiye ben de gelsem **mi**? Ertenki kuttuktoogo men da kelsembi kana.

(Keşke) Bu akşam yemeği evde yemesek **mi**? Ne dersin? Keçki tamaktı üydö cesekpi?

4. Dilek kipinde olan tümceler, dileğin gerçekleşmesine bağlı olarak söz konusu edilebilecek tahmin, iddia, söz verme vb. anlatımlar sergileyen geniş zaman çekimli tümcelerle bir koşul kipiymiş gibi yan yana kullanılır.

Ben senin yerinde **olsam**, böyle yapmam.

Eğer men senin ordunda bolsom, mınday iş kılmak emesmin.

Zamanım **olsa**, tabi ki seninle gelirim.

Ubakit tapsam, seni menen sözsüz baramın.

5. Dilek kipi eki, hem doğrudan ikileme kurarak tek seçeneğin bulunduğunu anlatan tümcelerle, hem de eylemin bir olumlu bir olumsuz biçiminden oluşan ikilemeye *dE* bağlacı da katılarak her durumda gerçekleşecek eylemleri anlatan tümcelerle yan yana kullanılır:

Bu sorunu **çözse çözse** (yalnızca) Murat çözer.

Bul maseleni **çeçse, çeçse** (bir gana) Murat çeçet.

Sınav **sürse sürse** (en çok) 2 saat sürer.

Sınak **uzasa, uzasa** 2 saatka uzayt.

Biz **istesek de istemesek** de, anlaşılan, sen bunu yapacaksın.

Biz kaalasak da, kaalabasak da sen bul işti casaysıñ.

Sen gelsen de gelmesen de biz gidiyoruz.

Sen kelseñ da, kelbeseñ da, biz ketip catabız.

3.54. Dilek (Hikaye) Kipi (*Keşke*) Maksat Ingay

-sEydĭ (<sE i-di) / -sA ele, -sA eken,- GAy ele, -GAy eken

6. Dilek (hikaye) kipi eki *-sEydĭ*, gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiş eylemler hakkında tam aksi yönde bir dileği anlatır:

(Kursa geç başladım)

Keşke kursa geç başlamasaydım.

Kurska ertereek baştasam cakşy bolgoy ele.

Keşke yarın sınav olsaydı. Erteñ sinak bolso eken.

Keşke insanlar da kuşlar gibi uçabilseydi. İnsandar kuştar siyaktuu uçkay ele

7. Dilek (hikâye) kipi, eylemlerin aksi yönünde anlatımlara olanak sağladığı için, geçmişte gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiş olaylara yönelik pişmanlık anlatmaya da uygundur:

Keşke kursa geç başlamasaydım. (Şimdi çok pişmanım.)

Kurska ertereek baştagay elem. (Azır abdan öknüp catam.)

8. Dilek (hikâye) kipindeki soru tümceleri, bir dilekle birlikte konuşucunun geçmişte yaptığı ve yapmadığı veya gelecekte yapacağı ve yapmayacağı bir iş, bir hareket hakkında karşısındakinin görüşünü almak amacıyla kullanılır:

Keşke ben de onlarla birlikte gitse miydim?

Men da alar menen birge barsam cakşy bolmok bele?

Sence saçlarımı bu renge boyatmasa mıydım?

Seniñ pikiriñ boyunça çaçtarımdı oşul tüşkö boyotpoy ele koysom kanday bolmok?

Hiç hazırlanamadım. Acaba keşke bu sınava hiç girmese miydim?

Eç dayardıgım cok. Bul sinakka kelbey ele koysom bolmok.

3.55. Kimi Ulaçların İşlevleri/ Çakçıldar

-(y)ken (<i-ken)/ Ip catkanda, Ip catkan uçurda

9. *-(y)ken* ulacı, şimdiki ve geniş zaman çekimli eylemlerden sonra koşaç eylemine eklenerek kullanılır ve bu konumdaki görevi, eklendiği tümceyi ana eylemin zamanı veya dönemi ile eşlemektir:

Okula gelirken bir arkadaşım ile karşılaştım.

Mektepke kele catkanda bir dosuma coluktum.

Lütfen ben ders çalışırken odama girme.

Suranıç, men sabakka dayardanıp catkan uçurda bölmömö kirbe.

10 *-(y)ken* ulacı, gelecek zaman çekimli eylemlerle birlikte kullanıldığında ana eylemin gerçekleşme anının daha önce olduğunu, genellikle de hemen önce olduğunu anlatabilir.

Tam evden çıkacakken telefon çaldı.

Üydön çıgayın dep catkan uçurda telefon çaldı.

Tam yemeğe oturacakken elektrik kesildi.

Dastorkongo oturup catkan uçurda carık öçüp kaldı.

11. *-(y)ken* ulacı, gelecek zaman çekimli eylemlerle birlikte kullanıldığında, eylemin gerçekleşmesinden vazgeçildiğini, karar değiştirildiğini, bunun da genellikle son anda olduğunu anlatabilir:

Tatilde Marmaris'e gidecekken karar değiştirip Bodrum'a gittik.

Marmariste es aluudan baş tartıp, Bodrumga kettik.

Bu evi satın alacakken son anda vazgeçtik.

Men üydü satıp alarda andan baş tarttık.

12. *-(y)ken* ulacı, belirsiz geçmiş zaman çekimli eylemlerle birlikte kullanıldığında ana eylemlerin gerçekleşmesinin, diğer eylemlerin yanı sıra olduğunu anlatır:

Türkiye'ye gelmişken Konya'yı görmeden dönme.

Türkiyaga keliptirsinç anda Konyanı da körö ket.

Markete git-**miş-ken** senin için de gazete alayım mı?

Azır düköngö baram saga da gezit alayınbı?

Aslında İstanbul'a bir toplantı için geldim. Ama gel-**miş-ken** buradaki tüm arkadaşlarımı da ziyaret edeyim dedim.

Negizi Stambulga cıynalışka keldim. Kelgenge caraşa bul cerdegi bardık dostoruma coluguunu çeçtim.

3.56. İlgeçler

Türkçede -DEn beri / -DİR/ Kırgızca da-DAn beri

Kırgızcada *-Den beri* edebi dilde tamamen Türkçedeki gibi kullanılmakta ancak *-Dir* biçimbirimi konuşma dilinde seyrek rastlanılmaktadır.

1. Zaman adlarına eklenen *-DEn beri / -DİR* yapıları, eylemin belirli bir geçmişten bu yana veya belirli bir süre boyunca gerçekleşmekte olduğunu anlatır.

Dört ay**dan beri** Türkçe öğreniyorum.

Tört aydan beri Türk tilin üyrönüp catam.

Bir saatt**ir** burada seni bekliyorum.

Bir saatten beri bul cerde seni kütüp catam.

2. *haziran, akşam, saat iki, 2008* gibi bir aralığı değil de belirli bir zamanı, süreyi, anı gösteren adlardan sonra sadece *-DEn beri* kullanılır.

Haziran'dan beri / **Haziran'dır** Türkçe öğreniyorum.

Saat birden beri / Saat **birdir** burada seni bekliyorum.

Iyundan beri/ **Iyundur** Türk tilin üyrönömün.

3. *-DEn beri / -DİR* yapılarıyla eylemlerin olumlu geçmiş zaman biçimi kullanılmaz:

Üç yıldan beri Türkçe öğreniyorum/**öğrendim**.

Onu üç yıldır **gördüm**/görmedim.

Anı üç cıldan beri **kördüm**/ körgön cokmun.

4. *-DİR* eki *epey*, *bayağı*, *çoktan* gibi bazı ölçü anlatan sözcüklerle de kullanılır:

Türkçe: epeydir, bayağıdır, çoktandır, ikidir, üçtür

Kırgızca: köptön beri,

-DİK+iyelik+-(n)dEn beri

5. *-DEn beri* yapısı, *-DİK* ekiyle adlaşmış tümcelerle birlikte belirli bir geçmişten bu yana veya belirli bir süre boyunca gerçekleşmekte oluş anlatır.

Çalışmaya **başladığımdan beri** sabahlan daha erken kalkıyorum.

İştey baştaganımdan **beri** erteñ menen ertereek turamın.

Onunla mezun olduğumuzdan beri görüşmedim/*görüştüm*.

Anı menen okuunu bütökönümüzdön beri körüşkön cokmun.

-(Dİ)...-(y)Eİİ

6. *-(Dİ)...-(y)Eİİ* yapısı, belirli bir geçmişten bu yana veya belirli bir süre boyunca gerçekleşmekte oluş anlatır:

Ulaçların bu tür kullanımını Kırgızcada yoktur.

Çocuk (doğdu) **doğalı** hiç hasta olmadı.

Balal tuulgandan beri eç sirkoologon cok.

Çalışmaya (başladım) **başlayalı** sabahları erken kalkıyorum.

İştey baştagandan tarta erte tura baştadım.

7. *-(Dİ)...-(y)Eİİ* yapısında yalnızca 2. eylem ve yalnızca eksik yapıda olumsuzlanabilir:

Onunla **görüšmeyeli** yıllar oldu.

Anı menen körüşböğönübüzgö köp cıl boldu.

8. *-(Dİ)...-(y)Eİİ* ulacı tam yapıda kullanıldığında ana tümce genellikle olumsuz olan saptamalar, yargılar, tanımlar aktarır:

Kursa başladık **başlayalı** öğretmen hiç yoklama yapmadı.

Kurska baştgandan beri mugalim bir da colu cektogon cok.

Kursa (başladım) **başlayalı** daha iyi Türkçe konuşuyorum.

Kurska baştgandan beri Türk tilinde cakşıraak süylöy baştadım.

9. Ana tmcenin zamana dair yansız bir saptama aktardığı anlatımlarda *-(Dİ)...-(y)Eİİ* ulacı, tam yapıda kullanılmaz:

Film (başladı) başlayalı on dakika oldu.

Film baştağan beri on mnt oldu.

Üniversiteyi (bitirdim) bitireli beş yıl geçti.

niversitetti btkndn beri beş cıl tp ketti.

Üniversiteyi bitirdim bitireli topu topu beş yıl geçti.

niversitetti btkndn beri bardığı bolup beş cıl tt.

3.57. Koşul Kipi/ Şarttuu İňgay

zaman + *-(y)sE* (< ise)

1. Koşul kipi eki *-sE*, zaman çekimli tmcelere eklenerek ana eyleme yönelik koşul bildirir:

alış-ır-**sa**-n mutlaka başarısın.

İştesen, sözsüz iygilikke cetişesin.

Sınav için yeterince alış-tı-**ysa**-n mutlak iyi bir not alırsın.

Sınak in cetişine dayardansağ, sözsüz cakşı baa alasın.

alış-ıyor-**sa**-n rahatsız etmeyeyim.

Sen iştep catsağ, saga toskool bolboyun.

alış-acak-**sa**-n ben gideyim.

İşin bar bolso, men keteyin.

alış-mış-**sa**-n sınavda belli olur.

Eger sınavka dayardansağ, sınavta bilinet.

Koşul Kipi (Koşaç Tümceleri)/ Koşul Kipi/ Şarttuu İñgay

-(y)sE (<i-se)

2. Koşul kipi eki -sE, koşaç tümcelerine eklenerek ana eyleme yönelik koşul bildirir:

Hastay-sa-n bugün okula gitme.

Oorusañ, bugün sabakka barba.

Şimdi meşgul-se-n sonra arayayım.

Azır boş emes bolsoñ, bir azdan kiyin telefon çalayın.

Hazır değıl-se biraz daha bekleyelim.

Dayar emes bolsoñ, dağı biraz kütöyün.

3. Koşul kipi eki *ne, nasıl, öyle, o, gerek, yok* gibi sözcüklere eklenerek tümceleri çeşitli anlam ilişkileri kurarak birbirine bağlayan kalıplaşmış bağlaçlar türetmiştir.

Televizyonda güzel bir program yok, **öyleyse** bu akşam dışarı çıkıyoruz.

Televizordo kızıkttuu körsötüü cok, andıktan keçinde sırtka çıgalı.

Neyse seni bu seferlik affediyorum.

Boluptur, seni bul colu da keçireyin.

Mehmet hala uyuyor. **Oysa** iki saat sonra havaalanında olması gerek.

Mehmet dağı ele uktap catat. Eki saattan kiyin ayeraportto boluşu gerek.

Bence yetişmek için acele etmeyelim. **Nasılsa** ders başlamıştırba .

Menimçe şaşılıunun kaceti cok. **Kantse da** sabak baştaldı.

Filiz bugün de okula gelmedi. **Yoksa** hasta mı?

Filiz bugün sabakka kelgen cok. Ce oorup kaldı beken?

Dilek (Hikaye) Kipi (Eğer)/ Şarttu Ingay

-sE(ydĪ) (<-sE i-di) Krg: eger, egerde

4. Dilek (hikaye) kipinde olan tümceler, artık değişmesi söz konusu olmayan durumları, sonuçları, gelişmeleri anlatan tümcelerle yan yana geldiğinde, artık bir dileği değil, diğer tümceye yönelik bir koşulu aktarır hale gelir:

Keşke insanlar da kuşlar gibi uçabilseydi >

Kana emi, adamdar da kuş sıyaktuu uça alsa.

Eğer insanlar da kuşlar gibi uçabilseydi ‘havacılık’ diye bir sektör oluşmazdı

Eger adamdar da kuş sıyaktuu uça alsa, “uçak menen sayakatto” degen sektor bolboyt ele.

Keşke bu kursa hiç başlamasaydım >

Bul kurska barbay ele koysom bolmok.

Eğer bu kursa başlamasaydım seni tanıyamayacaktım.

Eger bul kurska katışpaganda seni taanıbayt elem.

5. Dilek (hikaye) kipi koşul anlattığında, diğer tümce genellikle *geniş zaman (hikaye) (-E/Ī)rdĪ* ve *gelecek zaman (hikaye) (-(y)EcEkti)* çekiminde olur:

Doktor olmasaydım öğretmen olurdu/olacaktım.

Doktur bolbogondo mugalim bolot elem./ bolmokmun.

3.58. Ettirgen Çatı/ Arkıluu Mamile (Ī)t-/-DĪr-/-Er-/-Īr-

1. Ettirgen çatı, eylem köklerine (Ī)t-/-DĪr-/-Er-/-Īr- eklerini ekleyerek, özneler ile diğer tümce öğeleri arasında eylemlerin başkalarına ‘talep, zorlama, emir, izin, yardım, destek, neden olma, yol açma vb.’ yollarla yaptırılması gibi tümcedeki rolleri belirlemeyi sağlayan çatıdır. Ettirgen çatılı tümcelerde ettirilen özne, kök eylem geçişsiz ise belirtme durumu (- (y)Ī) eki, kök eylem geçişli ise yönelme durumu (- (y)E) eki alır:

kız-: geçişsiz eylem

Öğretmen kızdı. > Mugalim açuulan-dı

Öğrenciler **öğretmen-i** kızdırdı. Studentter mugalim-di açuulandırdı.

yaz- : geçişli eylem

Öğrenciler kompozisyonu yazdılar > Studentter dilbayan cazıştı.

Öğretmen **öğrenciler-e** kompozisyonu yazdırdı.

Mugalim studentterge dilbayan cazdırdı.

talep:/ talap

Ali Ahmet'e arabayı yıkattı. Ali ahmetke maşineni cuudurdu.

(Ali istedi, Ahmet arabayı yıkadı)

emir:/buyruk

Komutan askerlere silahlarını temizletti. Kapitan askerlerge kuraldarın tazalattı.

(Komutan askerlere silahlarını temizlerini emretti)

zorlama:/ macburloo

Polis suçluyu konuşturdu. Militsiya kızmatkeri kılmışkerdi süylöttü.

(Polis sorguda suçluyu konuşmaya zorladı)

neden olma:/ sebep boluu

Öğrenciler öğretmeni kızdırdı. Studentter mugalim-di açuulanttı.

(Öğrenciler öğretmenin kızmasına neden oldu)

destek:/koldoo, kömök körsötüü

(Bana) bu sınavı Ali kazandırdı > Meni bul sınıktan Ali ötközdü.

(Bu sınavı kazanmamda bana Ali destek oldu)

izin:/uruksat

Müdür bey toplantıda beni konuşurmadı. Müdür cıynalıştta meni süylötpödü.

(Müdür bey toplantıda benim konuşmama **izin vermedi**.)

yardım:/ cardam

Hastaya yemeğini hemşire yedirdi. Sırkooluu adamga tamagın meerman ece **cedirdi**.

(Hastanın yemeğini yemesine hemşire **yardım etti**.)

yol açma:/sebeb boluu

Son ekonomik kriz enflasyonu yükseltti. Akırkı ekonomikalık krizis inflatsyanı cogorulattı.

(Son ekonomik kriz enflasyonun yükselmesine yol açtı)

sağlama:kamsız kılıuu

Aspirin hastanın ateşini normale düşürdü. Aspirin sırkooluunun temperaturasını tömön tüşürdü.

(Aspirin hastanın ateşinin normale düşmesini sağladı)

2. Ettirgenlik eki çok işlevli olmasına karşın ettirgenliğin tümcede hangi yolla kurulduğu, tümcenin bütüncül anlamından ve/ya bağlamdan anlaşılır:

Polis suçluyu **zorla** konuşurdu. Militsya kızmatkeri kılmışkerdi **zorduk menen** süylöttü.

izin:/uruksat

Öğretmen derste öğrencilere fıkra anlattırıyor. Sizin öğretmeniniz ise böyle şeylere hiç izin vermiyormuş.

Mugalim studentterine anekdot **ayttırat**. Al emi silerdin mugalimiñer bolso, minday nerslerge uruksat berbeyt eken.

talep/ talap

Öğretmen derste öğrencilere fıkra anlatıyor. Fıkra anlatmanın sözlü anlatım için çok iyi bir alıştırma yolu olduğunu düşünüyor.

Mugalim studentlerine sabakta anekdot aytırat. Anekdot aytunun oozeki sülööşüü için abdan paydaluu ekendigin basa belgileyt.

3. Gerçekleşmesi öznenin iradesi, kontrolü veya gücü dahilinde olmadığı *öl-, piş-, düş-, bit-* gibi istemsiz eylemlere de ettirgenlik eki gelebilir ama tümcedeki ettirgenlikte çoğunlukla ‘neden olma, yol açma’ yolları söz konusu olur.

ÇOKLU ETTİRGEN ÇATI/ARKILUU MAMİLE

(İ)t-/DİR-/Er-/İR- + -t-/tİR

Geçişsiz eylemlerin üzerine en çok 3, geçişli eylemlerin üzerine ise en çok 2 ettirgenlik eki gelebilir.

öl-dür-t-tür-

Adamın karısı öldü. Çooçun kişinin ayalı öldü.

Katil, adamın karısını öl-dür-dü. Kişi öltürgüç ayaldı öl-tür-dü.

Adam katile karısını öl-dür-t-tü. Çooçun kişi, kişil öltürgüçkö ayalın öl-tür-t-tü

Sevgilisi adama (kiralık katil yoluyla) karısını öl-dür-t-tür-dü.

İŞTEŞ ÇATI + ETTİRGEN ÇATI

KOŞ MAMİLE+ ARKILUU MAMİLE

-(İ)ş- + -tİR-

İki farklı çatı eki olarak işteş çatı eki *-(İ)ş-* ile *-tİR-* ettirgen çatı eki, aynı eylem kökünde yan yana gelebilir*:

Öğrenciler birbirleriyle ilk derste tanı-ş-ır.

Studentter biri-biri menen birinçi sabakta tanı-ş-at.

Öğretmen öğrencileri birbirleriyle ilk derste tanı-ş-tır-ır.

Mugalim studentterdi biri-biri menen birinçi sabakta tanı-ş-tır-dı.

(*iki farklı çatı ekinin yan yana geldiği (*yapıştır-*, *geliştir-*, *araştır* gibi) sözlükselleşmiş eylemlerin çoğu, ya işteşlikten, ya ettirgenlik ya da her ikisinden birden anlamca uzaklaşmış eylemlerdir.)

3.59. Edilgen Çatı/ Tuyuk Mamile -İl-

1. Edilgen çatı eki -İl, eyleme eklenerek öznesiz tümce kurulmasını olmasını sağlar:

Öğretmen yoklama yaptı. krş. Yoklama yap-ıl-dı.

Mugalim studenttedi cektodu. Cektomo casa-l-dı.

Öğrenciler teneffüse çıktılar krş. Teneffüse çık-ıl-dı

Studentter tanapiske çığıştı. Tanapiske çığıldı. **(Dilbilgisel bakımdan doğru olmasına karşın, bu tümcenin edilgeni Kırgızcada kullanılmamaktadır.)**

2. Tümcede eylem geçişli ise etken nesne, edilgen (sözde) özne olur; eylem geçişsiz ise tümcede edilgen özne de olmaz:

Yoklama yap-ıl-dı. Cektomo casa-l-dı.

Ø Teneffüse çık-ıl-dı. (Kırgızcada karşılığı yok)

3. Edilgen özne ile eylem kişi-sayı uyumu içindedir; edilgen özne yoksa eylem daima 3. kişi-tekil çekimindedir:

Ben sınıfa başkan seçil-di-m. Men gruppaga başçı bolup tanda-l-dım.

4. Edilgen eylem ünlü ile bitiyorsa, edilgen çatı eki -İl- değil -n- olur:

Öğrenciler ödevleri hazırlamışlar >

Ödevler hazırla-n-mış.

Kırgızcada ünlüyle biten eylemden sonra da -l- edilgen eki gelir.

Men gruppaga başçı bolup **tanda-l**-dım.

5. Eylemin gerçekleşmesinin öznenin iradesinde, kontrolünde veya isteğinde olmadığı *düş-, öl-, yaşlan-, -bat-, eri-* gibi eylemlerle edilgen tümceler genellikle kurulmaz.

tarafından/ -CE ÖBEĞİ

Kırgızcada tarabınan sözcüğü ile edilgen kullanılırken –CE ile kullanılmaz.

6. Edilgen tümcelerde özne, ancak *tarafından* sözcüğüyle veya *-CE* ekiyle öbek kurarak yer alabilir:

Sınavlar bir komisyon **tarafından** / bir komisyon-**ca** yapılacak.

Sınaktar kommissya **tarabınan** ötkörülöt.

7. Eylemi geçişsiz olan edilgen tümcelerde ‘gerçek’ özne ancak bir grup, bir kurum kimliği taşıyorsa ve genellikle de, *tarafından* sözcüğü ile değil *-CE* eki anlatılır:

On dakika sonra öğretmen tarafından / öğretmence teneffüs verilecek.

On münöttön kiyin muglim **tarabınan** tanapis berilet.

(İşteş) + (Ettirgen) + (Edilgen) Çatı -(İ)ş-/tİR/-(İ)l- /Koş Mamile+ Arkıluu Mamile+ Tuyuk Mamile

İşteş çatı eki -(İ)ş, ettirgen çatı eki -tİR ve edilgen çatı eki -İl, aynı eylem kökünde bu sırayla yan yana gelebilir:

Öğrenciler birbirleriyle ilk derste tan-**ış-tır-ıl**-ır.

Studentter birinçi sabakta biri-biri menen tanı-**ş-tır-ıl**-at.

Bu üç çatı ekinden herhangi ikisi aynı sırada olmak koşuluyla yan yana gelebilir.

3.60. Ortaçlar (Öznesel)/ Atooçtuk *-(y)En , -(y)EcEk/-mEktE/-mİş olan*

1. Öznesel ortaç eki, adsoylu sözcükleri birtümcesel anlatımla, bu tümcesel anlatımın öznesi olarak anlaşılacak biçimde nitelemek için kullanılır:

Ben [[sınıfa gir-en] öğretmen]-i tanıyorum.

Men darskanaga kir-gen mugalimdi taanıym.

[(TÖMER'de Türkçe öğren-en] öğrenciler, dünyanın farklı ülkelerinden geliyor.

TÖMERde türk tilin üyrön-gön studentter düynönün ar kaysı ölkölörünön kelet.

2. Tümcesel anlatım koşaç tümcesi ise, koşaç (*i-*) eylemi yerine *ol-* yardımcı eylemi kullanılır:

[[Uzun boylu ol-an] çocuk nerede? Uzun boyluu **bol-gon** bala kayda?

(‘Çocuk uzun boylu/boylu-ydu.’)

Kırgızcada *ol-* yardımcı eyleminin karşılığı olan *bol-* eylemi ortaçlarda koşaç tümcesi yapılmada kullanılmaz.

3. Ana öznesel ortaç eki *-(y)En*, genelde, ‘bitmiş’ veya ‘süren’ eylemleri aktarır. Eğer ‘gelecek’, ‘geçmişte bitmişlik’ veya ‘sürmekte oluş’ özellikle vurgulanmak isteniyorsa, diğer öznesel ortaç ekleri kullanılır:

Yarın beni ziyaret ed-**ecek** arkadaşımın adı Emre.

Erteñ maga kele turgan dosumdun atı Emre.

Eski-**miş** eşyaları yakında değiştireceğiz.

Eskir-gen buyumdardı cakında almaştırabız.

Şu anda kürsüde konuş-**makta olan** adamı tanıyor musun?

Tribunada süylöp cat-kan adamdı taanıysıñbı?

4. ‘gelecek’ ve ‘geçmişte bitmişlik’ anlatan ortaç ekleriyle kurulan tümcelerde, nitelenen adların bu tümcelerin öznesi olduğu vurgulanmak istenirse, bu yapılara ayrıca *ol-an* sözcüğü eklenebilir:

Yarın beni ziyaret ed-**ecek olan** arkadaşımın adı Emre.

Erteñ maga kele turgan dosumdun atı Emre.

Eski-**miş olan** eşyalarımızı yakında değiştireceğiz.

Eskir-**gen** buyumdardı cakında almaştırabız.

5. Öznesel ortaç yapılarında nitelenen ad kullanılmayabilir. Bu durumda, eğer varsa, nitelenen ad üzerindeki çekim ekleri ortaca eklenir:

Kırgızcada nitelenen ad kullanılmak zorundadır.

Ben sınıfa gir-en-i tanıyorum.

Men darskanaga kirgendi taanıym.(Böyle bir kullanım yoktur. Bu tümcenin doğrusu “Men darskanaga **kir-gen kişini** taanıym” biçimindedir.

6. Diğer ortaç ekleriyle *olan* kullanma seçeneği, nitelenen ad tekilse zorunlu, çoğul ise baskın hale gelir.

Yarın beni ziyaret ed-ecek olan-ın adı Emre. (Karşılığı yok)

Yarın beni ziyaret ed-eceğ-in adı Emre.

Erteñ maga kele turgandın atı Emre. (Kullanımı yaygın değildir)

Eski-miş olan-ları yakında değiştireceğiz. (Karşılığı yok)

Eski-mişleri yakında değiştireceğiz.

Eskir-genderdi cakında almaştırabız. (Kullanımı yaygın değildir)

*Eskirip kalgandardı cakında almaştırabız. Farklı olarak -ıp kalgan biçimi vardır.

Ortaçlar (Tümleşel)/ Atoçtuk

-DİK/-(y)EcEk + iyelik

-(y)EcEk/-mEktE/-mİş ol + -duk + iyelik

7. Tümleşel ortaç ekleri, adsoylu sözcükleri bir tümcesel anlatımla, bu tümcesel anlatımın tümleci olarak anlaşılacak biçimde nitelemek için kullanılır:

([(Dün gir-**diğ-imiz**] sınav) ne zaman açıklanıyor?

Keçee biz tapşır-**gan** sınavtın cıyıntığı kaçan çıgat?

("Dün sınava girdik.*)

[[Şu an izle-**diğ-im**] film] çok ilginç.

Azır men körüp jat**kan** film abdan kızıkttuu.

("Şu an film izliyorum.)

[[Yarın gir-**eceğ-imiz**] sınav] saat kaçta?

("Yarın sınava gireceğiz")

Erteñ biz kire **turgan** sınav saat kaçada?

-DİK ortacı Kırgızcada bulunmadığından yukarıdaki örneklerde olduğu gibi –GAN ekiyle anlam verilmektedir.

8. İki ana tümleşsel ortaç ekinden *-DİK* hem ‘bitmiş’ hem de ‘sürmekte olan’ eylemleri aktarır. Eğer bu yapılarda ‘bitme” veya ‘sürmekte oluş’ özellikle vurgulanacaksa eylemlere diğer tümleşsel ortaç ekleri ayrı ayrı eklenir, ana ortaç eki de *ol-* yardımcı eylemiyle diğerlerinin yanı sıra kullanılır:

Dün gir-**miş ol**-duğ-umuz sınav ne zaman açıklanıyor?

Keçee biz tapşır-**gan** sınavtın cıyıntığı kaçan çıgat?

Şu an izle-**mekte ol**-duğum film çok ilginç.

Azır men körüp jat**kan** film abdan kızıkttuu.

9. Tümleşsel ortaç yapılarında nitelenen ad kullanılmayabilir. Bu durumda, eğer varsa, nitelenen ad üzerindeki çekim ekleri ortaca eklenir:

[Dün gir-**diğ-imiz**] neydi öyle?

Keçee kirgenibiz emne bolçu?

[Şu an izle-**diğ-im**]-i tahmin et!

Azır emne körüp catkanımdı bilip alçı!

[Yarın gir-**eceğ-imiz**] zor bir sınav mı?

Erteñ biz kire **turgan** sınav kıyınbı?

[Dün gir-**miş ol-duğ-umuz**] ne zaman açıklanıyor?

Keçee biz kirgen sınavtın cıyıntığı kaçan çıgat?

Kırgızcada yukarıdaki örneklerdeki –gAn ekine iyelik ekleri eklenmez. Ancak aşağıdaki örneklerde olduğu gibi kullanımı söz konusudur.

Senin ayt**kanı**ı tuura.

Senin söyled**ğin** doğru.

Senden çaşırbagan**ı**mdı bilesiñ.

Senden gizlemedi**ğ**imi biliyorsun.

Ortaçlar (Sözlüksel) /Atooçtuk, -(E/İ)r/-mEz/-DİK/-(y)EcEk/-mİŞ

10. -(E/İ)r/-mEz/-DİK/-(y)EcEk/-mİŞ ekleri, tümcesel bağlantıları kaybolmuş ortaç yapıları kurarak bazı eylemlerle birlikte sıfat, ad, bileşik ad olarak sözlükselleşmiştir:

çıkma**z** sokak, yanma**z** kumaş, tükenme**z** kalem

tanıdık ki**şi**, bildik hikaye, beklenmedik olay

yiyecek ekme**k**, giyecek elbise, yakacak odun

akarsu, yazarkasa, bilirki**şi**

kızarmış patates, haşlanmış sebze

Kırgızcada bunun karşılığı –BAs ve –GIs ekidir.

öçpös ot, ölbös baatır, soolubas gül, kol tiygis, kol cetkis, acıragıs dostuk

3.61. Ulaçlar/Çakıldar, -DİK/-(y)EcEk + iyelik + -(n)dE , -Dik/-(y)EcEk + iyelik zaman

1. -DİK/-(y)EcEk + iyelik + -(n)dE, -Dik/-(y)EcEk + iyelik zaman ulaçları, eklendikleri tümcedeki işin, hareketin, durumun, olayın vb.'nin gerçekleştiği zamanı, anı, dönemi veya süreyi gösterir ve ana tümceyi bu kavramlar çerçevesinde 'aynı zamanda olma' açısından niteler:

İlkbahar gel-**diğ-i-nde**/gel-diğ-i zaman çiçekler açar.

Caz kelgende // kelgen maalda // kelgen uçurda // kelgen mezigilde güldör açilat.

2. Bu ulaçlar genellikle ‘aynı zamanda olma’ anlatsa da geniş ve gelecek zaman çekimleriyle ana tümce ulacın gösterdiği zamanın öncesine veya sonrasına gönderimde bulunulabilir:

Kitap okumaya tatile çıktığımda **başlayacağım**.

Kitep okugandı kanikulga çıkıkanda **baştaym**.

Tatile çıkacağım zaman önceden hazırlık **yapmam**.

Kanikulga çıkarda murdatan **dayardanbaym**.

3. ‘Aynı zamanda olma’ anlatmalarına karşın, eylemin tekçil oluşu durumlarda yalnızca - *Dİk+iyelik+(n)dE* ulacı kullanılır:

Buraya **ilk** geldiğimde/geldiğim zaman her şey çok farklıydı.

Bul algaç kelgende barı başkaça bolçu.

Onu **son** gördüğümde/gördüğüm zaman hastaydı.

Anı **akırkı colu** körgöndö oorup catkan.

4. *-Dİk+iyelik+(n)dE* ve *-Dİk+iyelik zaman* ulaçları, ana tümcenin tekrarlanma anlattığı şimdiki zaman çekimli yapıları için de uygundur ama tekrar belirteci *her* yalnızca eylem *Dİk+iyelik+(n)dE* ulacı aldığıında kullanılır:

Seni (her) gördüğümde mutlu oluyorum.

Seni (ar bir colu) körgönümdö özümdü baktıluu sezem.

Seni her gördüğüm zaman mutlu oluyorum.

Seni ar bir colu körgönümdö özümdü baktıluu sezem.

-Dİk/-(y)EcEk + iyelik sırada, -(y)İncE, -(E/İ)r... -mEz

5. *-Dİk/-(y)cEğİ sırada* ulacı, eklendiği tümcedeki işin, hareketin, durumun, olayın vb.'nin gerçekleştiği anı gösterir ve ana tümceyi ‘aynı anda olma’ açısından niteler:

Sen ara-**dığın sırada** ben evden çıkmak üzereydim.

Sen çalganda men üydön çıkkanı turganmın.

Evden çık-acağım sırada sen aradın.

Üydön çıgayın dep catkanda sen çalıp kaldın.

6. *-DİK/(y)EcEĞİ sırada* ulacı, ‘aynı anda olma’ açısından ana eylemle *-DİK+iyelik+(n)dE* ve *-DİK+iyelik zaman* ulaçlarına göre anlİK ilişki daha sıklıdır:

İlkbahar gel-diğ-i-nde / gel-diğ-i zaman / geldiğ-i sırada çiçekler açar.

Caz kelgende / kelgen maalda / kelgen uçurda güldör açılAt.

7. *-(y)İncE* ulacı, ana tümceyi, eklendiğ-i tümcedeki işin, hareketin, durumun, olayın vb.'nin gerçekleşmesine bağılı olarak hemen veya sonrasında ortaya çıkacak sonucu anlatması açısından sınırlar:

Öğretmen sınıfa girince bütün öğrenciler sustu.

Mugalim darskanaga kirer zamat bardık studentter unçukpay kalıştı.

Kitaplarınız kurs başlayınca verilecek.

Kitepteriñer kurs baştalar zamat berilet.

8. *-(y)İncE* ulacı, ana tümceyi zamandan çok sonuçlan açısından etkilediğinden, ana tümcenin tekrarlanma anlattığı şimdiki zaman çekimli yapıları için de uygundur ama her belirteci kullanılmaz:

Seni her görünce mutlu oluyorum.

Seni ar bir colu körgön sayın baktıluu bolo berem.

9. *-(E/İ)r... -mEz* ulacı, ana tümceyi, eklendiğ-i tümcedeki işin, hareketin, durumun, olayın vb.'nin hemen sonrasında gerçekleşme açısından sınırlar:

Eve gider gitmez uyuyacağım.

Üygör bararım menen uktaym.

10. *-(E/İ)r... -mEz* ulacı, belirli eylemlerle kalıplaşmış olarak çok farklı anlamlarda da kullanılır:

Olur olmaz konuşma.

Bolor bolbostu süylöy berbe.

-(y)EnE/-(y)ncEyE kadar/dek

11. *-(y)Ene/-(y)İncEyE* kadar/dek ulaçları ana eylemin gerçekleşmesinin sona erme noktasını gösterir:

Diploma al-**ana/alıncaya kadar/dek** kursa devam ettim / edeceğim.

Diplom algança / algıça / alganga çeyin / algıçaktı / algançaktı kurska barıp cürdüm / bara berem.

12. Ulacın *-(y)EnE/-(y)İncEyE* kadar yapısı, dilek (hikaye) kipi çekimli ana tümcelerin başka bir iş, oluş veya durumun yerini almasına yönelik anlatımlarla bağlantı kurar.

Mektup yazana/yazıncaya kadar keşke hemen telefon etseydi.

Kat cazıp cürgönçöktü telefon çalsañ bolmok.

3.62. Dolaylı Aktarım (Bütün Zamanlar)

-Dİk/-(y)EcEk + iyelik + -(n)İ söyle

1. Zaman çekimli doğrudan aktarım tümceleri dolaylı aktarıma *-Dİk/-(y)EcEk+iyelik+-(n)İ* yapısıyla adlaştırılarak çevrilir. Ana tümce eylemi tipik olarak *söyle-* 'tir:

Erol Seda'ya 'Seni seviyorum' dedi >

Erol Sedaga: 'Men seni süyöm,' – dedi.

Erol Seda'ya [onu sevdiğini] söyledi.

Erol Sedaga [süyörün] ayttı.

Öğrenci öğretmene 'Bu konuyu anlamadım' dedi >

Student mugalimge 'Bul temanı tüşüngön cokmun' – dedi.

Öğrenci öğretmene [bu konuyu anlamadığını] söyledi.

Student mugalimge [temanı tüşünböğöndüğün] ayttı.

Ahmet ‘Ben hiç yalan söylemem’ diyor >

Ahmet: ‘Men eç kaçan kalp aytpaym,’ – dep catat.

Ahmet [hiç yalan söylemediğini] söylüyor.

Ahmet [eç kaçan kalp aytpagandığın] aytıp catat.

Babam ‘Yakında başka eve taşınacağız.’ diyor >

Atam: ‘Cakında başka üygö köçöbüz,’ – dep catat.

Babam [yakında başka eve taşınacağımızı] söylüyor.

Atam [cakında başka üygö köçörübüzdü] aytıp catat.

Lale ‘Yarın İstanbul'a gidiyorum’ demiş >

Lale: ‘Erteş Stambulga ketem,’ – deştir.

Lale [yarın İstanbul'a gideceğini] söylemiş.

Lale [erteş Stambulga keterin] aytıptır.

DOLAYLI AKTARIM (evet/hayır soruları)

-(y)İp... -mE + -dİk/-(y)EcEk + iyelik + -(n)İ sor-/ Krg:(dep suroo)

2. Zaman çekimli ve *evet/hayır* sorusu olan doğrudan aktarım tümceleri, *-Dİk/-(y)EcEk+iyelik+-(n)İ* yapısıyla adlaştırlarak ve eylemin *-(y)İp* ulacı ile yinelenmesiyle çevrilir. Ana tümce eylemi tipik olarak *sor*-‘tır.:

Seda Erol'a ‘Beni seviyor musun?’ diye sordu >

Seda Erolgo ‘Meni süyösünbü?’ – dep suradı.

Seda Erol'a [onu sevip sevmediğini] sordu.

Seda Eroldon [süyüp süybösün] suradı.

DOLAYLI AKTARIM (koşaç tümcesi)/KIYIR SÖZDÖR

(olup) ...ol (-ma) + -dİk + iyelik + -(n)İ/ ekendigin, ekenin

3. Koşaçlı doğrudan aktarım tümceleri dolaylı aktarıma, yalnızca haber kipi çekimi için, *ol-* yardımcı eylemine *-Dİk+iyelik+(n)İ* yapısı eklenip adlaştırlarak çevrilir.

Hasta doktora ‘Bugün daha iyiyim’ dedi >

Ooruluu dokturga: ‘Bügün bir az tüzükmün’ – dedi.

Hasta doktora [bugün daha iyi olduğunu] söyledi.

Ooruluu dokturga [bügün bir az tüzük ekendigin] ayttı.

Öğrenciler öğretmene ‘Türkçe zor değil’ dediler >

Studentter mugalimge: ‘Türkçö ança oor emes’ – dep aytıştı.

Öğrenciler öğretmene [Türkçenin zor olmadığını] söylediler.

Studentter mugalimge [türkçönün ança oor emes ekendigin] aytıştı.

DOLAYLI AKTARIM (kipler) KIYIR SÖZDÖR

-mEk/-mE + iyelik gerek-/iste-

4. Kip çekimli doğrudan aktarım tümceleri, yalnızca gereklilik ve istek kipi için, *-mEk / -mE* + *iyelik* yapısıyla adlaştırlarak çevrilir. Ana tümcenin eylemi tipik olarak *gerek-* ve *iste-*‘tir:

Öğretmenim bana ‘Daha çok çalışmalısın.’ diyor >

Mugalim maga: ‘Köbüröök işteşin kerek’ – dep catat.

Öğretmenim bana [daha çok çalışmam gerektiğini] söylüyor.

Mugalim maga [köbüröök işteşim kerek ekendigin] aytıp catat.

Uzmanlar ‘Çocuklar günde iki saatten çok TV izlememeliler.’ diyor >

Adister: ‘Baldar kündö eki saattan aşık televizor körböşü kerek,’ – deşet.

Uzmanlar [çocukların günde iki saatten çok TV izlememeleri gerektiğini] söylüyor.

Adister [baldardın kündö eki saattan aşık televizor körböşü kerek ekendigin] aytıştat.

3.63. Ulaçlar/Çakıldar, *-Dİk/-(y)EcEk + iyelik için, -Dİk/-(y)EcEk + -(n)dEn*

1. *-Dİk/-(y)EcEk + iyelik için* ve *-Dİk/-(y)EcEk + -(n)dEn* ulaçları, ana tümceyi, eklendikleri tümcedeki iş, hareket, durum, olay vb. nedeniyle, gerekçesiyle yapılmış olma açısından niteler:

[Türkiye'de yaşa-**dığım için**] Türkçe öğreniyorum.

[Türkiyada çaşaganım **üçün**] türkçö üyrönüp cüröm.

[Türkiye'de yaşa-**yacağım için**] Türkçe öğreniyorum.

[Türkiyada çaşay **turganım üçün**] türkçö üyrönüp cüröm.

Nedenleştirme/Sebep Bışıktooç

dolayı/nedeniyle/yüzünden Krg.: ulam, dın kesepetinen

2. *nedeniyle /yüzünden/dolayı* ilgeçleri, çeşitli ad ve ad gruplarıyla birlikte öbek kurarak eylemin gerçekleşmesinin nedenini anlatmak için kullanılır:

Yol çalışmaları **nedeniyle** birçok yol trafiğe kapalı.

Coldoğu işlerden **ulam** bir kança col cabık turat.

Şiddetli yağmur **yüzünden** birçok araç yollarda mahsur kaldı.

Katuu caagan camgırdın **kesepetinen** köptögön unaalar coldo kaldı.

3. *nedeniyle* ve *yüzünden* ilgeçleri yalın durumundaki, dolayı ilgeci ise çıkma durumundaki tümleçlerle kullanılırken *yüzünden* ilgeci, ayrıca, yalnızca adılların tamlayan durumu ekini almasını ister:

Senin/sen yüzünden işe geç kaldım.

Senin ayıñan işten keçigip kaldım.

Nedenleştirme / Sebep Bışıktooç *TT: diye Krg. : dep*

4. *diye* ulacı, tam çekimli tümceleri neden, gerekçe anlatmak üzere ana tümcelere bağlar:

[Sen geleceksin] **diye** günlerdir hazırlık yapıyorum.

Seni kelet **dep** bir kança kündön beri dayardıık körüp jatamın

[Biz yiyelim] **diye** bak neler almış!

Bizdi cesin **dep** kara emnelerdi alıptır!

5. *diye* ulacı, zaman çekimli tümcelerde öznenin belirtme durumunda olduğu, eylemin ise her zaman 3. tekil-kişi çekiminde olduğu yapılanmalarla da kullanılır:

[Sen-i gelecek] **diye** günlerdir hazırlık yapıyorum.

Seni kelet **dep** bir kaçın kündön beri dayardık körüp jatamın

[Bu iş-i bitti] **diye** görüyordum.

Bul iş büttü **dep** oylogonmun.

Adlaştırma (Genel) /Kıymıl Atooc -mE/-Dİk/-(y)EcEk + iyelik + -(n)E/-(n)DE/-(n)DEN/-(n)İ

6. *-mE/-Dİk/-(y)EcEk* ekleri, tümceleri adlaştırmak için kullanılır. Adlaşan tümcenin öznesi tamlayan eki, adlaştırma ekleri de bu özne ile uyumlu kişi-sayı eki alır. Adlaşmış tümceler ana tümcede bir adın aldığı bütün görevleri (özne ve tümleç) üstlenebilir, bu görevlerde gereken durum eklerini de alır:

TT özne* Krg. ee

[Senin böyle konuşman] herkesi üzdü.

Seni η minday süyloşün baarın kapalanntı.

[Senin böyle konuş-acağ-n] belliydi.

Senin minday süylörün belgilü ele.

[Senin böyle konuş-tuğun] hiç olmadı.

Seni minday süylogönün tuura bolbodu.

TT tümleç Krg. Toluktooc

Ben [senin bunu yaptığ-ı]-nı biliyorum.

Men senin munu casaganıñdı bilemin.

Ben [senin bunu yapacağ-ı]-nı biliyorum.

Men senin munu casarığdı bilemin.

Ben [senin bunu yaptığ-ı]-na inanmıyorum.

Men senin munu casaganığa işenbeym.

Ben [senin bunu yapma-n]-dan korkuyorum.

Men senin munu casaşığdan korkomun.

7. -*DİK* ve -(y)*EcEk* ekleri ile kurulan adlaştırmalar tümcede özne olduğunda yalnızca koşaç tümceleri ana tümce olabilir.

[Senin böyle konuşman] çok üzücü.

Senin mınday süylöşüğ kaygılıuu.

[Senin böyle konuş-acağ-ın] bizi yanılttı.

Senin mınday süylörüğ bizdi çağılttı.

[Senin böyle konuş-tuğ-un] herkesi üzdü.

Senin mınday süylöşüğ baarın kapalanttı.

3.64. 1.Ulaçlar -*DİK*/(y)*EcEk* + iyelik halde

1. -*DİK*+iyelik halde ulacı, ana tümceyi, eklendikleri tümcedeki işin, hareketin, durumun, olayın vb.'nin gerçekleşmesine karşı yapılma açısından niteler:

Hiç çalışma-**dığı halde** sınavda başarılı oldu.

Eç dayardanbay **turup** sınıktan cakşı baa aldı.

Çok çalış-**tığı halde** sınavda başarılı olamadı.

Abdan dayardansa **da** sınıktan cakşı baa ala albadı.

2. *-DİK+iyelik halde* ulacı, herhangi bir karşıtlık kurmaksızın yalnızca ‘yanında var olma, beraberinde olma’ anlatmak üzere ‘*beraberinde/yanında... olduğu halde*’ biçimde kalıplaşmış olarak da kullanılır:

Yanında Ahmet **olduğu halde** içeri girdi.

Ahmet **bolup**, içeri kirdi.

Beraberinde gerekli evraklar **olduğu halde** toplantıya katıldı.

Özü menen kerektüü dokumentterdi **alıp alıp**, çoğuluşka katıştı.

-mEsİnE rağmen/karşın

3. *-mEsİnE rağmen* ulacı, ana tümceyi, eklendiği tümcedeki işin, hareketin, durumun, olayın vb.'nin gerçekleşmesine karşın yapılması açısından niteler:

Hiç çalışma-**masına rağmen/karşın** sınavda başarılı oldu.

Eç dayardanbaganına **karabastan** sınahtı iygiliktüü tapşırdı.

Çok çalış-**masına rağmen/karşın** sınavda başarılı olamadı.

Köp dayardangandığına **karabastan**, sınahtı iygiliktüü tapşıra alğan cok.

Karşıtlık

-(y)E rağmen/karşın, -sE dE / bile

4. *rağmen/karşın* ilgeçleri, adsoylu sözcükleri doğrudan tümleç olarak alıp ana eylemin yapılışını karşıtlık kurarak niteler:

Hakem [olumsuz hava koşulların-**a rağmen/karşın**] maçı oynattı.

Kalis [aba ırayının naçar boluşuna **karabastan**] matçtı ulanttı.

5. *-sE dE/bile* yapısı, eklendiği tümcenin gerçekleşmesinin ana tümce için bir koşul oluşturmadığını anlatır, ana eylemin her şeye rağmen gerçekleşmesine dair nitelendirme yapar:

O beni arama-**sa da/bile** ben onu aramaya devam edeceğim.

Al maga telefon çalbasa **da / dele**, men aga telefon çala berem.

O beni ara-**sa da/bile** ben onu aramayacağım.

Al maga çalsa **da / dele**, men aga çalbaym.

3.65. Bileşik Zamanlar (Hikaye)

zaman/kip + -(y)dİ (< i-di)/ Krg. – ele, -çü+mün (adat ötkön çak)

1. Bileşik zaman hikaye, zaman veya kip çekimli eylemin anlattığı iş, oluş veya durumun geçmişte kaldığını anlatır. Bu işleviyle -(y)dİ eki şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kipinde, temelde, öyküleme tarzı anlatımlar kurar:

(O gün hava çok soğuktu) Yağmur yağ**ıyordu**.

(Al künü kün suuk bolçu) Camgır caap **catkan**.

O yıllarda Türkiye'deki nüfus bu kadar hızlı art**mamaktaydı**.

Al cıdarı Türkiyadağı kalktın sanı mınçalık tez ö**skön emes**.

(O akşam eve yorgun geldim) Hemen yata**caktım**.

(Oşol tünü üygö çarçap keldim) Daroo cat**makmın**.

(Evim yakındı) işe hep yürüyerek gider gel**irdim**.

(Üyüm cakın bolçu) İşke dayıma cöo barıp kel**çümün**.

2. -(y)dİ eki, dilek ve istek kipinin hikayesi yapılarında öyküleme anlatmaz; geçmişte gerçekleşen ve gerçekleşecek olan iş, oluş ve durumlara yönelik 'pişmanlık, yakınma' içerebilen dilek ve istekleri anlatır.-

(Keşke) insanlar da kuşlar gibi uçabil**seydi**.

Adamdar da kuşarday uça alı**şsa!**

Bunu bana son anda söylemes**eydin**.

Munu maga eñ ayagında aytpasa**ñ...**

Düşünüyorum da keşke başka bir semtte otur**aydım**.

Başka bir rayondo caşasam dep oylop koyom.

3. Belirsiz geçmiş zaman hikaye yapısında *-mİş* eki rivayet anlatmaz; *-mİştİ*, *-Dİydİ* ekiyle aynı işlevde ancak daha yaygın olarak kullanılır:

Bu filmi üniversitedeyken de izlediydim/izlemiştim.

Bul filmi üniversitede da körgön elem.

Bileşik Zamanlar (Rivayet), (Kapıski Ötkön Çak)

zaman/kip + -mİş (< i-miş) Krg: eken+iyelik

4. Bileşik zaman rivayet, zaman veya kip çekimli eylemin anlattığı iş, oluş ve durumun başkasından duyulduğunu, sonradan öğrenildiğini veya sonradan fark edildiğini anlatır:

Emre her gün süt içiyormuş.

Emre künde süt içip catıptır.

Ali yarın İstanbul'a gidecekmiş.

Ali erter Stambulga ketet eken.

İki iki daha her zaman dört etmezmiş.

Eki cerde eki dayıma ele tört bolboyt eken.

öğretmen dün ödev vermişmiş.

Mugalim keçee tapşırma bergen imiş.

5. Belirsiz geçmiş zaman rivayet (*-mİşmİş*) yapısında, rivayetten çok 'inanmama, ciddiye almama' içeren duygu ve tutumlar aktarılır:

Böyle olsun istememişmiş.

Mınday boluşun kaalagan emes eken.

İstemeyerek olmuşmuş.

Aylasızdan bolup ketiptir.

6. Belirli geçmiş zamanın rivayeti (**-Tİymİş*) bulunmamaktadır.

Bileşik Zamanlar (Koşul)/ Şarttu Ingay

zaman/kip + *-(y)sE* (< *i-se*)

7. Bileşik zaman koşul, zaman veya kip çekimli eylemin anlattığı iş, oluş veya durumu başka (ana) tümceler için koşula dönüştürür:

Çalışıyorsanız rahatsız etmeyeyim.

İştepat catkan bolsoņuz tınçınızdı albayın.

Çalışırsan mutlaka başarısın.

İşteseņ sözsüz iygilikke cetesiņ.

Sınav için yeterince çalıştıysan mutlak iyi bir not alırsın.

Sınak üçün cetişince dayardangan bolsoņ sözsüz cakşı baa alasıņ.

8. Gereklilik kipi koşul (*-mElİysE*) yapısı nadiren kullanılırken bu tür anlatım için daha çok *gerek-* eyleminden yararlanır:

Eğer ben de gelmeliyse... >

Eğer benim de gelmem gerekiyorsa...

9. Dilek ve istek kipi koşul yapıları (**-sEysE*, **-EysE*) bulunmamaktadır

3.66. Ulaçlar *-DİkçE*, *-Dİk* + iyelik *sürece süresince*, *boyunça*, *sayın*,

1. *-DİkçE* ulacı, eklendiği eylemin gerçekleşmesine veya gerçekleşme süresine bağlı olma anlatan yan tümceler kurar.

Onu gördükçe sinirleniyorum.

Anı körgön sayın cinim kelet.

(= ‘Onu her gördüğümde sinirleniyorum’)

Yaşlandıkça güzelleşiyorsun.

Karıgan sayın suluu bolup baratasıņ.

(= ‘Yaşlandığım sürece güzelleşiyorsun’)

2. -*Dikçe* ulacı olumsuz yapılarda yalnızca gerçekleşmeme süresine bağlı olma anlatır:

Özür dile**medikçe** onu affetmeyeceğim.

Keçirim sura**mayınça**, anı keçirbeym.

(='Özür dilemediği sürece onu affetmeyeceğim.')

3. -*Dik+iyelik sürece* yapısı, eklendiği eylemin yalnızca gerçekleşme süresine bağlı olma anlatır.

Bu ilacı kulland**ığınız sürece** alkol kullanmayınız.

Bul darını içip büt**möyünçö** içkilik içpeñiz.

4. *süresince* ve *boyunca* ilgeçleri ile kurulan öbekler de gerçekleşme süresine bağlı olma anlatır.

Ben öğrenciliğim **boyunca/süresince** hiç kopya çekmedim.

Men studenttik **kezimde** takır köçürgön emesmin.

O hastalığı **boyunca/süresince** evden çıkmadı.

Al ooru **kezinde** üydön çıkkan cok.

-*Dik*/(y)*EcEk* kadar + *iyelik* kadar , -(y)*EcEk* kadar

5. Bu ulaç yapıları 'süre, miktar, büyüklük, zorluk, yoğunluk' vb. açılardan eylemin üst sınırdaki gerçekleştiğini ölçü olarak anlatan yan tümceler kurar:

Sınav bekledi**ğimiz kadar** zordu.

Sınak biz kütkön**çölük** oor boldu.

Bu sizin çözebilece**ğiniz kadar** basit bir sorun değil.

Bul siz çeçe ala **turgançalık** cönököy masele emes.

Of patlayacak **kadar** yedik.

Oh! Carıl**gıça** cedik.

6. Yan ve ana tümce eylemleri aynı olduğunda, yalnızca iyelikli ulaç kullanılır.

Bekleyeceğimiz / Bekleyecek kadar bekledik artık gidelim.

Kütüşünçö küttük. Emi keteli.

Yiyeceğiniz / Yiyecek kadar yediniz.

Ceşinçerçe cedişer.

7. İyelikli ulaç *iste-* eylemi ile ‘umursamazlık’ anlatan kalıplaşmış bir anlatımlar kurar.

İstediği kadar pişman olsun (onu affetmeyeceğimi).

Kaalaşınça ökünsün. (anı keçirbeym)

Sen **istediğin kadar** kız (ben fikirlerimi söylemeye devam edeceğim).

Kaalaşınça açuulan. (men öz oyumdu ayta berem)

-Dik/(y)EcEk + iyelik gibi

8. Bu ulaç yapısında ana tümcelere benzerlik nitelemesi yapan veya ana tümcenin yanı sıra veya hemen öncesinde (art arda) gerçekleşme anlatan yan tümceler kurulur.

benzerlik

Burası tam düşündüğüm **gibi** sessiz sakin bir yer.

Bul cer men oylogondoy tınç cer eken.

Bu olay bizim hiç de istemediğimiz **gibi** gelişmedi.

Bul okuya biz kaalaganday natıyca bergen çok.

yanısralık

Sınavda sözlük kullanabileceğiniz **gibi** gözetmene soru da sorabilirsiniz.

Sınakta sözdüktü kanday koldono **alganday ele**, baykooçudan da oşondoy ele suray alasınar.

Barış uzun zamandır ziyaretime gelmediği **gibi** telefon da etmiyor.

Barış köptön beri menden kabar **albaganday ele**, telefon da çalbay catat.

art ardalık

Öğretmen çantasını **aldığı gibi** sınıftan çıktı.

Mugalim baştığın **alğan boydon** darskanadan çıgıp ketti.

Ben başımı yastığa **koyduğum gibi** uyurum.

Men başımdı cazdıkka **koygon boydon** uktap kalam.

3.67. Birleşik Zamanlar/Tataal Çaktar

zaman + ol-

1. Birleşik zaman, (belirli geçmiş zaman hariç) zaman eklerinin ana eylemin, bütün zaman/kip eklerinin ise *ol-* yardımcı eyleminin üzerine gelmesiyle oluşan zaman yapılarıdır. Birleşik zaman yapılarında aynı zaman ekleri yanyana bulunmaz; bazı birleşimler de nadiren kullanılır.

-İvor	oldu olmuş olur olacak olmalı olsa ola ol	-(A/I)r	oluyor oldu olmuş olacak olmalı olsa ola ol
-mîş	oluyor oldu olur olacak olmalı olsa ola ol	-(y)EcEk	oluyor oldu olmuş olur olmalı olsa ola ol

2. Birleşik zaman yapılarında (*ölmek, bayılmak, üşüme, düşmek* gibi) öznenin kontrolünde olmayan eylemler ana eylem olarak kullanılamaz; yerine *gibi ol-* genişlemiş birleşik zaman yapısı kullanılır:

Bir ara bayılacak oldu.

Bir maalda esi oop kala turgan boldu.

Bir ara bayılacak gibi oldu.

Bir maalda esi oop kala turganday boldu.

Birleşik Zamanlar (Genişlemiş) / Tataal Çaktar(Calpilangan), Zaman + *Gibi ol-*

3. Genişlemiş birleşik zaman yapısında *gibi* ilgeci kullanılarak anlatıma ‘gerçekleşmeye yakın olma’ anlamı katılır.

Hafızasını kaybeden hasta bazen geçmişiyile ilgili bir şeyler hatırlar **gibi** oluyor.

Esin cogotkon ooruluu keede ötkönü tuuraluu bir nerselerdi esteg**endey** bolup koyot.

Filiz sınavda başarısız olduğunu öğrenince ağlayacak **gibi** oldu.

Filiz sınıktan ötpöy kalganın biler zamat ıylap ciber**çüdöy** boldu.

4. Genişlemiş birleşik zaman yapısından *ol-* yerine *yap-* eylemi de kullanılabilir; bu durumda yapı ‘yakın olma’ dan çok ‘taklit’ anlatır:

Hiçbir şey anlamadığım halde anlıyor **gibi** yaptım.

Eç nersenı tüşünbösöm da tüşü**ngönsüp** koydum.

Çocuk elindeki kitabı okur **gibi** yapıyor.

Bala kolundagı kitepti oku**gansıp** catat.

ULAÇLAR, -cEsİnE, -(y)mİş gibi

5. Bu ulaç yapıları, basit ve bileşik zaman çekimli eylemlerle (koşaç eylemi dahil) ‘benzeme, taklit etme’ anlatan yan tümceler kurar:

Yanımdan koş**arcasına** geçip gitti.

Canımdan cügö**rgöndöy** bolup ötüp ketti.

Sanki ölesiye sevi**yormuşcasına** davranma.

Kudum ölorçö süy**göndöy** mamile kılbaçı.

Bir daha dönmeyecek**mişcesine** hazırlık yapıyor.

Kayra artka kaytpay **turgansıp** dayardanıp catat.

3. 68. Tezlik, Sürme Eylemleri/ Tataal Etişter

Tezlik/ Tataal Etişter *-(y)İver-*

1. Eylem köklerine eklenen *-(y)İver-* ile kurulan tezlik yapısı, eylemin ‘çabukça, hızlıca, kolayca’ veya ‘beklenmedik biçimde, aniden, birden’ gerçekleşmesine yönelik anlatımlar kurar.

Mutfaktan bana bir kola getiriversen.

Aşkanadan maga bir kola alıp kele kalçı.

Gece yarısı kapı çalıverdi.

Tün ortosunda eşik şıngırıp kaldı.

Bu akşam da çalışmayıver.

Bügün keçinde da iştebey ele koy.

Sürme / Tataal Etişter

-(y)Edur-, -(y)Ekal-, -(y)Egel-

2. Eylem köklerine eklenen *-(y)Edur-*, *-(y)Ekal-* ve *-(y)Egel-* ile kurulan sürme yapıları, eylemin gerçekleşmesinde bir ‘sürme, devam etme’ olduğunu anlatır.

Siz gidedurun, ben size yetişirim.

Siz kete beriñiz, men sizdi kuup cetem.

Yıllardır görmediği babasını karşısında bulunca donakaldı.

Köp cıldardan beri körbögön atasının bet mañdayında turganın körüp katıp kaldı.

3. *-(y)Edur-* ile kurulan sürme yapılarında eylem daha çok emir, dilek ve istek kipleriyle çekimlenir:

Sen çalışadur, ben yemeği hazırlayacağım.

Sen iştey tur, men tamaktı dayardap kele kalayın.

Hadi sen sonra gelirsın, ben gidedurayım.

Meyli, sen kiyin kellersiñ. Men bara bereyin.

4. Sürme yapıları *-(y)İp* ulacı ile de kurulabilir, *kal-* eylemiyle kurulan bu tür yapılarda *bak-*, *don-*, *şaş-*, *şasıır*, *uyu-* gibi sınırlı sayıda eylem yer alabilirken *dur-* ile kurulanlarda ise daha çok, aktarılan iş, oluş veya duruma karşı konuşucuya ait bir tür ‘hoşnut olmama, şikayet etme’ tutumu yansıtılır.

Arkamızdan öyle bakıp **kaldı**.

Arkabızdan tiktegen boydon katıp **kaldı**.

Eyvah, uyuyup **kalmışım**!

Kokuy, uktap **kalıptır**mın go!

Yeterlik/ Mümküncülüktü Bildirgen Analitik Forma, *-(y)Ebil-*, *-(y)EmE-*

5. *-(y)Ebil-*, eylemin gerçekleştirilmesi için gerekli olan güç, bilgi, zaman, kaynak, yetenek, olanak vb. yeterliliğe sahip olup olmamayı anlatır:

Halil Mutlu halterde 320kg. kaldı**abili**yorum ama ben kaldıra**ma**yorum.

Halil Mutlu ştangadan 320 kg kötörö **alat**, birok men kötörö **al**baym..

Sınavda tarih sorularını cevaplay**abil**dim ama diğerlerini cevaplay**ama**dım.

Sınakta tarih boyunca suroolorgo coop bere **aldım**, birok başka predmetterge coop bere **al**gan **co**kmun.

6. *-(y)Ebil-*, yeterlilik yerine izin verme veya isteme anlatıyor olabilir:

Bugün kar yağabilir.

Bugün kar caaşı mümkün.

(Karın bugün yağma ihtimali var)

Yarınki sınav zor olabilir.

Erteñki sınavtın kıyın boluşu mümkün.

7. *-(y)Ebil-* emir, rica, istek, öneri gibi edimsel anlatımlar kurmak üzere, genellikle de geniş zaman çekimli olumlu soru tümceleriyile kullanılır:

Adınızı söyleyebilir misiniz? (Lütfen adınızı söyleyiniz.)

Atıñızdı aytıp koyuñuzçu?

Şurayı imzalayabilir misiniz?

Uşol cerge kol koyup koya alasızbzı?

Bir çay verebilir misiniz?

Bir çay berip koyosuzbu?

8. İlki olumsuz, ikincisi olumlu olan iki yeterlilik yapısı aynı eylem kökünde önce yetersizlik (-EmE-), sonra tahmin *-(y)Ebil-* anlatmak üzere birlikte kullanılabilir:

Ben toplantıya katıl**ama-yabilirim**.

Menin cıynalışka katışa albayşım mümkün.

Bazı soruları anlay**ama-yabilirsiniz**.

Kee bir suoolordu tüşünö albay kalışınız mümkün.

9. Gerçekleşmesi öznenin kendi isteğine bağlı olmayan, genellikle de belirli bir beceri kazanmış olmayı gerektiren eylemler, olumsuzluk bildirdiği durumlarda yeterlilik yapısıyla görünmek zorundadır:

Çok çalıştı ama sınavı kazanmadı / kazanamadı.

Sınakka abdan dayardandı, birok ötpöy kaldı.

Cüzdanımı kaybettim, her yerde aradım ama bulmadım / bulamadım.

Kapçığımdı cogotup alıp, bardık cerdi izdedim, birok taba albay koydum.

3.69. Ulaçlar, -mektense, -mek varken, -mek yerine

-*(y)EcEk* + iyelik + *-(n}E*, *-(y)EcEk* + iyelik *yerde*

1. Bu ulaçlar yan tümce ile ana tümce arasında anlatımın içeriği açısından genel anlamda bir ‘tercih’ yapılmasına dayalı anlatımlar kurar.

Başkalarının kurallarına göre akıllı ol**maktansa** kendi kurallarına göre deli olurum.

Başka biröölördün meesi menen akıldıu bol**gonço**, özümdün meem menen akmak bolom.

(= ‘Başkalarının kurallarına göre akıllı olmayı değil, kendi kurallarına göre deli olmayı tercih ederim’)

Bu haftasonu evde oturmak yerine sinemaya falan gitmek istiyorum.

Uşul cumanın ayagında üydö oturgandın orduna kino-pinogo bargım kelip turat.

(= ‘Bu haftasonu evde oturmak değil sinemaya falan gitmek istiyorum’)

3.70. Sıfatlar/ Sın Atooc, -sEl

1. Bu türetim eki, adları ‘ait ve (ya) ilgili olma’ açılarından niteleme yapan sıfatlara dönüştüren ve işlek olarak kullanılma potansiyeline sahip olan bir ektir.

bölge-sel (= bölgeyle ilgili, bölgeye ait) Krg: oblus-tuk

bilim-sel (= bilimle ilgili, bilime ait) Krg: ilim-iy

2. -sEl türetim eki, Arapçadan Türkçeye geçen bazı sözcüklerde aynı görevi gören -î ekinin yerine de kullanılır olmuştur. Kırgızcada -sEl eki yoktur. Arapçadan Türkçeye geçen -î eki Kırgızcada -iy biçiminde yazılmaktadır.

ruhî > ruhsal (bunalımlar) ruhiy (problemalar)

tarihî > tarihsel (gerçekler) tarihiy (akıykattar)

ilmî > (bilimsel kaynaklar) ilimiy (bulaktar)

3 Arapçadan geçen sıfatların bazılarında ya sözcüğün ses yapısında değişim olduğundan ya da sözcüğün ad kökü Türkçede bulunmadığından bu tür sözcüklerde -i eki yerine -sel eki çoğunlukla kullanılmaz. Kırgızcada aşağıdaki sözcüklerin karşılıkları şöyledir:

dünyevî düynölük

ticarî soodoluk

maddî materyaldık

manevî ruhanıy

3.71. Bağlaçlar/Baylamtalar, *ki*'liler

5. *ki* ile birlikte kalıplaşmış olarak kullanılan aşağıdaki bağlaçlar, tümceler arasında çeşitli kavramsal bağlantılar kurar:

karşıtlık kurma: *halbuki/oysa ki*

Beni suçluyorsun **halbuki/oysa ki** durum sandığım gibi değil.

Meni künöölöp catasıñ, **çındığında** abal sen oylogondoy emes.

açıklama: *öyle ki*

Hafta sonları çok geç kalkarım, **öyle ki** bazen akşamı ettiğim olur.

Dem alış kündörü keç turam, **kala berse** keçinde turgan uçurlarım da boldu.

bağlantı kurma: *madem ki, nasıl ki*

Madem ki toplantıya katılmayacaktın önceden haber vereydin.

Çoguluşka katışpayt **ekensiñ**, erterek kabar berip koyuşuñ kerek ele.

Nasıl ki kimse suçu kendisinde aramaz o da suçu başkasında arıyor.

Eç kim künöönü özünön izdebegendey **ele**, al da künöönü başkadan köröt.

benzerlik kurma: *sankias*

Bu otel gerçekten çok güzel, **sanki** evimizde gibiyiz.

Bul meymankana çındığında ele mıktı eken, **kudum** üydögüdüybüz.

zaman belirtme: *ne zaman ki*

Ne zaman ki yapman gereken işleri bitirirsin o zaman tatile çıkabilirsin.

Casaşuñ kerek bolgon işterdi **kaçan** bütürsöñ, oşondo es aluuga çıga alasuñ.

varsayma: *diyelim ki*

Diyelim ki ıssız bir adadasınız, yanınızda olmasını isteyeceğiniz üç şey ne olurdu?

Elestetip körölü... Een bir araldasız. Kaysı üç nerseni alat eleñiz?

çıkarım: *demek ki*

Tüm deneme sınavlarından kötü puanlar aldın, **demek ki** çalışmıyorsun.

Bardık sınavlardan tömön ball alıp kele catasıñ. **Demek**, dayardanbaysıñ.

avunma: *neyse ki*

Oşentse da

Dün bizim sokakta bir trafik kazası odu **neyse ki** kimseye bir şey olmadı.

Keçee bizdin köçödö col kırsığı boldu. Oşentse da, eç kim cabırlangan cok.

koşul: *yeter ki*

Başarılı olmamanız için hiçbir neden yok, **yeter ki** başarmayı isteyin.

İygilikke cetpey kaluu üçün eç kanday sebep cok. Kaalasañ ele boldu.

hedef: *ta ki*

Kursa devam edeceğim, **ta ki** diploma alıncaya kadar.

Diplom alganga çeyin kurska barganım bargan.

3.72. Ulaçlar, **-Dİk /-(y)EcEk + iyelik + -(n)E göre, -Dİk + iyelik kadarıyla**

1. Bu ulaçlar, içeriğe dayalı bakış açıları anlatan yan tümceler kurar.

Murat'ın söylediğine göre yarınki gezi iptal edilmiş.

Murattın aytımına **karaganda** ertenki sayakat başka küngö cıldırılıptır.

Sınavdan iyi bir puan alamadığına göre yeterince hazırlanmamışsın demektir.

Sınavtan cakşı baa ala albaganına **karaganda** cetişinçe dayardangan emes degendi bildiret.

Bugün de okula gelmediğine göre sanırım hasta.

Bügün da mektepke kelbegenine **karaganda** oorup catsa kerek dep oyloym.

-DİK + iyelik takdirde

-mE + iyelik durumunda

2. Bu ulaçlar ana eylemin gerçekleştirme koşulunu anlatan yan tümceler kurar.

Böyle davranmaya devam ettiğin takdirde / etmen durumunda seni cezalandırmak zorunda kalacağım.

Mamileñdi uşundayça ulanta bere turgan bolsoñ, saga caza berüügö macbur bolom.

Herhangi bir sorunla karşılaştığımız takdirde / karşılaşmanız durumunda beni bu numaradan arayabilirisiniz.

Kandaydır bir mesele çıkkan uçurda maga bul nomer boyunca telefon çal.

Olumsuzluk/ Ters Forma

Değil/ emes

3. Koşaç tümcelerinde *i-* eyleminin olumsuzlanmasında kullanılan *değil*, eylemdi tümcelerde de çeşitli olumsuzluk yapıları kurmak üzere kullanılır:

4. *değil*, zaman çekimli eylemin anlatımına vurgu yapmak üzere kullanılır.

Burada saatlerce onu **bekleyecek değilim**.

Bul cerde anı köp saat boyu **kütçüdöy emesmin**.

Aslında ben de ondan **hoşlanmıyor değilim**.

Çındığında men da anı **caktırbaganday emesmin**.

5. *değil* belirli geçmiş zaman çekimli eylemlerin ancak olumsuz biçimlerinde kullanılır:

Aslında beni zaman zaman **aramadı** / aradı değil.

Çınında maga kez-kezde telefon çalgan emes.

6. *değil*, tümce öğelerini karşıtlık ilişkisi içinde vurgulayarak olumsuzlamak için kullanılır.

Ben müdüre **bu dosyayı değil şu dosyayı** hazırladım.

Men müdürgö bul dokumentti emes, tıgil dokumentti dayardaganmın.

Ben bu dosyayı **müdüre değil öğrencilere** hazırladım.

Men bul dokumentti müdürgö emes, studentterge dayardaganmın.

3.73. Ulaçlar ...-(y)E ...-(y)E

1. Bu ayırık ulaç yapısı, 'beğenmeme, azımsama' tutumunu yansıtan yinelemeler kurar.

Yemek için bula bula bu lokantayı mı buldunuz? (Beğenmedim.)

Tamaktanuu için izdep cürüp uşul restorandı araş taptıñarbí?

Bir bu romandan okuya okuya yirmi sayfa okumuşum. (Ne kadar az değil mi?!)

Bir cumadan beri bul romandı okup-okup oturup cıyıрма bet araş okupturmun.

Yinelemeler/ Küçötmö Sın Atooç, ... mi...

2. *mi* soru sözcüğü ad, sıfat, çekimli eylem veya belirteçlerden anlamca pekiştirilmiş yinelemeler kurar.

Seni **hiç mi hiç** anlamıyorum.

Seni **taptakır** düşünböym.

Kolunda **beyaz mı beyaz** bir çanta vardı.

Kolunda **apappak** bir başlık bar bolçu.

Baktığında **araba mı araba**, ama kesinlikle uzun yola çıkılmaz onunla.

Karasañ **maşinanın maşinası**, birok alıs colgo anı menen çıga albasıñ anık.

3.74. Belirteçler/ Taktooç , hiç yoktan, hiç değilse

hiç ile kurulan bu kalıplaşmış belirteçlerden *hiç yoktan* 'gereksizce yapılan', *hiç değilse* ise 'en az düzeyde elde edilen' sonuçları nitelemek üzere kullanılır.

Çoğu zaman küçücük sorunlardan dolayı **hiç yoktan** birbirimizin kalbini kırıyoruz.

Köpçülük uçurlarda kımınday maselelerden ulam **cok cerden ele** biri-biribizdin köñülübüzdü oorumup alıp cüröbüz.

Bu akşam için yemek hazırlayamadım, **hiç değilse** bir salata yapayım.

Bul kekçe tamak casay algan cokmun. **Eç bolboso**, bir salat casap bereyin.

3.75. Edilgen, *İl+-mEktEdİR*.

1. Resmî anlatımlarda, duyurularda kullanılan veya ansiklopedik bilgi aktaran edilgen tümcelerin şimdiki zaman anlatımları genellikle *-mEktE(dİR)* ekiyle kullanılır.

Merkezimizde yirmiye aşkın dil, yabancı dil olarak öğretilmektedir.

Borborubuzda cıyırmadan aşık til çet til katarı üyrötülüüdü.

Bu konuyla ilgili tüm çalışmalar bakanlığımız tarafından yürütülmektedir.

Bul maselege tiyeşelüü bardık iş-çaralar bizdin ministrlik tarabınan cürgüzülüüdü.

3.76. Ulaçlar, *-mEksİzİN*

2. Bu ulaç eki, ana eylemin gerçekleşme sürecinde yer almayan veya gerçekleşmesine etkisi olmayan anlatımlar içeren yan tümceler kurar.

Depremın ardından arama kurtarma ekipleri çalışmalarını ara vermeksizin sürdürüyor.

Cer titiröönün arkasınan izdöö-kutkaruu toptoru iş-araketterin toktotposton cürgüzüp catışat.

(= ‘Arama kurtarma çalışmalarında ara verme yok’)

İki gündür hiç uyumaksızın çalışıyor.

Eki kündön beri takır uktabastan iştep catam.

(= ‘İki gündür uyumadı, hep çalışıyor’)

3. *-mEksİzİN* ulacı, varoluş anlatan *ol-* eylemiyle koşul anlatabilir.

Kimliğiniz olmaksızın işlem yaptırmanız mümkün değil.

Kübölügünör bolboston iş cürgüzüünör mümkün emes.

(= ‘Kimliğiniz yoksa işlem yaptırmanız’)

3.77. Belirteçler / Taktooç, henüz, daha artık, zaten, şimdilik

4. *henüz* ve *daha* bağlaçları olumsuz tümcelerde, eylemin konuşma anında gerçekleşmemiş veya tamamlanmamış olduğunu aktarır.

Yemek **henüz** hazır değil.

Tamak **azırınça** dayar emes.

Kafile **daha** yola çıkmadı.

Cürgünçülör **ali** colgo çığışa **elek**.

5. Olumlu tümcelerde *henüz* bağlacı, eylemin konuşma anında bittiğini, tamamlandığını, daha ise eylemin konuşma anında gerçekleşmekte olduğunu, tamamlanmadığı, devam ettiğini aktarır.

Yemek **henüz** bitti.

Tamak tügönüp kaldı.

Çalışmalar **daha** ilerliyor.

İşter ali ulanıp catat.

Film **daha** sürüyor.

6. *artık* belirteci eylemin gerçekleşmesini konuşma anından sonraya bağlayan anlatımlar kurar.

Artık sana hiç inanmayacağım.

Olan olmuş **artık** yapacak bir şey yok.

7. *zaten* belirteci tümce içeriğinin bir ‘gerekçe, bahane’ olmasını sağlayan nitelemeler yapar.

Filmi kaçırdığına hiç üzülme. **Zaten** hiç güzel değildi.

8. *şimdilik* belirteci, tümce içeriğinin konuşma anına ait bir saptama olmasını sağlayan nitelemeler yapar.

Yeni işim **şimdilik** çok keyifli ama sonra nasıl olur bilmem.

3.78. Ulaçlar, TT:- mEkIE, -mEkIE beraber/birlikte

Krg: -UU menen/ -UU menen birge

TT: -mEkIE kalma-, -DİK + iyelik + -(y)IE kal-/

Kırgızcada -UU menen kalbay-, -Dik+ iyelik + menen kal-

1. Bu ulaç ekleri ve yapıları, ana tümceyle çeşitli ‘yanı sıralık’ ilişkileri kuran yan tümceler oluşturur:

2. Türkçede -mEkIE ulacı, Kırgızcada -UU menen eylemin gerçekleşme nedenini gösteren anlatımlar kurar.

Bu kursa katılmakla doğru bir karar verdiğimi düşünüyorum.

Sigara içmekle hem kendine hem çevrene zarar veriyorsun.

Bu kursta katışuu menen tuura çëçimge cettim dep oyloymun.

Çılım çegüü menen özünüzgö da aylanamızga da ziyan taratasız.

3. Kırgızcada -mEkIE beraber/birlikte, Kırgızcada -UU menen/ -UU menen birge ulaç yapısı, ana tümcenin gerçekleşmesine bir ‘açıklama, gerekçe’ olma potansiyelliği taşıdığı halde konuşucu açısından etkisi olmayan bir içeriğe sahip yan tümceler kurar.

Seni çok iyi anlamakla beraber haklı olduğunu düşünmüyorum.

Satışlar iyi gitmekle birlikte şirketin kârlılığında bir artış olmadı.

Seni abdan cakşı tüşünüü menen birge kılğan işinizdin tuura bolgonun oyloboymun.

Alıp satuu işteri cakşı bolgonu menen birge firmanın payda tabuusunda köböyüü bolgon çok.

4. -mEkIE kalma- ulacı ana tümcede, olumlu ya da olumsuz, daha da ileri gidilmesini gerektiren içerikte yan tümceler kurar.

Üniversiteler yalnızca eğitim vermekle kalmamalı, araştırma faaliyetlerini de desteklemelidir.

Bu ilaç sadece ağrılarınız hafifletmekle kalmayıp iyileşmenizi de sağlayacak.

5. *-Dik+ iyelik +-(y)lE kal-* yapısı ana eylemle yanı sıralık aktarmak üzere kalıplaşmış bir yapıdır.

Alışveriş mağazasında yaşadığımız sorunları, mağaza müdürüne anlattığımızla kaldık.
Hiçbir şey değişmedi.

Ulaçlar, *-mEk / -mE iyelik koşuluyla/şartıyla*

6. Bu ulaç yapıları eylemin gerçekleşmesine koşul oluşturan içerikte yan tümceler kurar.

Erken gelmek **koşuluyla** bu akşam arkadaşlarıyla çıkabilirsin.

Aynı hatayı tekrarlamayacağına söz vermesi **koşuluyla** onu affedebilirim.

Bağlaç, *ki*

7. *ki* bağlacı tümceler arasında ‘neden-sonuç, saptama-açıklama’ ilişkileri kurar. Kırgızcada *ki* bağlacı bulunmamaktadır. Bu kullanım biçimi Kırgızcada olmadığından karşılıklarını yalnızca anlam açısından verebiliriz.

Öğretmen gelmedi **ki** derse başlayalım. Mugalim kelgen cok go, sabakka baştasak.

Param yok **ki** sana borç vereyim. Akçam cok, saga kaday karızga akça bereyin!

Benden yardım istemiyor **ki** yardım edeyim. Menden cardam surabayt, kantip cardam bereyin.

İste **ki** olsun. Kaalasañ bolot.

Çayı çok demledim **ki** herkes içsin. Bardığı içsin dep çaydı demdep koydum.

Murat sınava girmedi **ki** başarılı olsun. Murat sinoogo kirgen cok, kantip iygilüktüü bolsun.

8. Türkçede *ki* bağlacı *de-* eylemiyle kurulan tümceleri doğrudan aktarım yapılan tümcelere bağlar. Kırgızcada *ki* bağlacı yoktur. Onun yerine “ki” bağlacı olmayan tümceler kurulur. Aşağıdaki Türkçe tümcelerin Kırgızcadaki yapıları örneklerle verilmiştir.

Öğretmen dedi **ki** yarın sınav yapacağım. Mugalim, erteñ sinoo ötköröm dedi

Ali diyor **ki** ben sizinle gelmeyeceğim. Ali, men siz menen barbaym dep aytat.

9. *ki* bağlacı *de-* eyleminin dilek, istek ve emir kipleriyle çekimlenmiş biçimini taşıyan tümceleri ‘varsayım’ aktaran içerikte tümcelere bağlar. Kırgızcada *ki* bağlacı olmadığı için bu tür tümcelerin kullanımı Türkçe tümcelerin karşısında yazılmıştır.

Diyelim **ki** üniversiteden sonra iş bulamadın.

Universtetti bütköndön kiyin cumuş tappay kalsañ deyli...

De **ki** bunu ben yaptım.

Oşonu men casadım dep aytçı.

Desem **ki** nisan ayı ayların en güzelidir.

Aprel ayı aylardın eñ kozu desem.

10. *ki* bağlacı soru tümcelerinden sonra kullanıldığında, konuşucunun tümcenin içeriğiyle ilgili ‘merak, heyecan, endişe’ gibi duygularını yansıtır.

(Acaba) öğretmen sınavlarımızı kontrol etti mi **ki**?

Mugalim sınoo kagazdarın tekşerdibi?

Nasıl itiraz edebilirim **ki**! Kantip karşı boloyunçu!

11. Türkçede *ki* bağlacı, tümce öğeleri hakkında ‘ara açıklama’ içeren yan tümceler kurar. Kırgızcada *ki* bağlacı, olmadığı için tümce yapısı farklı olmaktadır.

Ali **ki sınıfın en çalışkan öğrencisidir**, o bile son sınavda başarısız oldu. Bu tümceyi bir Kırgız aşağıdaki biçimde söyler:

Gruppanın eñ iygiliktüü okuuçusu Ali **dağı**, akırkı sınıodon ötpöy kaldı.

(Sınıfın en çalışkan öğrencisi olan Ali bile, son sınavdan başarısız oldu.)

Türkçedeki “*ki*” bağlacının görevine en yakın Krg:dağı (TT:bile) bağlacı vardır. Ancak “*dağı*” tüm yönüyle” *ki*” bağlacının işlevini yerine getirmemektedir. Bu nedenle *ki* bağlacıyla kurulmuş tümceler Kırgızca ile aynı yapısal özelliklere sahip değildir.

3.79. Yinelemeler / Kaytaloo

... *-mEsİNE / -mEsİN* *dE* ...

1. Bu yineleme yapıları, çeşitli konuşucu tutumlarının aktarıldığı tümceler kurulmasını sağlar. Yükleme eyleme yinelemenin ikinci sözcüğünü oluşturmak üzere eklenen *-mEsİN* eki, değişen sözcük sırasıyla ve seçimlik olan ama ve de bağlaçları ile birlikte, konuşucunun sonraki tümcede sunulan saptamaya yönelik ‘yararsız veya işlevsiz’ kalmasına yönelik içerik taşıyan tümceler kurulmasını sağlar.

Kırgızcada bu tür kullanım yoktur ancak “birok”(ama) bağlacı ile tümce oluşur.

ilaçları doktorumun söylediği gibi **ıçtim ıçmesine** /

ıçmesine ıçtim (ama/de) hala iyileşemedim.

Darıları doktor aytkanday ıçtim birok azırğa çeyin sakaygan çokpun.

ödevlerimi **yaptım yapmasına / yapmasına yaptım** (ama/da) evde unuttum.

Üy tapşırmasın atkardım birok üydö unutup kaldım.

Kırgızcada bu tür kullanım yoktur ancak “birok”(ama) bağlacı ile tümce oluşur.

2. Türkçede yüklemcil eylemi araya girerek yineleten *dE* bağlacı, eylemin gerçekleşmesinin konuşucuda ‘bıkkınlık, sıkılma’ duyguları oluşturacak denli devam ettiğini, uzadığını aktaran içerikte tümceler kurulmasını sağlar.

Bu tür yapı Kırgızcada yoktur, ancak “**köpgö çeyin**” sözüyle oluşturulur.

Dün akşamki toplantıda müdür **konuştı da konuştu**. Eve gece yarısı gidebildik.

Sofraya oturunca tutamıyor kendisini, **yiyor da yiyor**.

Çok geç kaldım. Bizimkiler şimdi başımın etini **yiyecek de yiyecek**.

3.80. Belirteçler /Taktooç; yalnız, yalnızca, sadece, ancak/ bir gana

1. Bu belirteçler, tümce öğelerinin olası dizi içinde tekçilliğini vurgulayan, yani olası diğer adayları dışlayan karşıtsal anlatımlar kurmaya yarar.

Kutlamaya sınıftan **yalnız/yalnızca/sadece/ancak** Ali katıldı.

Kuttuktoogo bizdin darskanadan **bir gana** Ali katıştı.

2. *ancak*, diğer belirteçlerden farklı olarak tekçilliği bir yetersizliğe bağlı olarak aktarır; bu nedenle, yetersizliğin söz konusu olmadığı anlatımlarda kullanılmaz.

Ayda **ancak** bir kitap okuyabiliyorum.

Ayına **bir gana** kitem okuy alamın.

Seni **yalnız/yalnızca/sadece/ancak** ‘Merhaba” demek için aradım.

Saga **bir gana** ‘‘Salam” aytuu için çaldım.

3. *yalnız, yalnızca, sadece, ancak* belirteçleri karşıtsallık kurdukları için, tümceler arasında bağlantı kuran bağlaçlar olarak da görev görür, ancak ve yalnız koşul ilişkisi kurarken yalnızca ve sadece, sınırlanmış anlatımları bağlar.

Sizinle yemeğe gelirim **ancak/yalnız** ben içki içmem.

Siz menen tamak içüügö kelem, birok men içkilik içpeym.

Size karşı çıkıyor değilim **yalnızca/sadece** eksik bıraktığımız noktaları tamamlamaya çalışıyorum.

Sizge karşı emesmin birok/ bir gana sizdin kemçilikteriñizdi toluktoogo arakettenemin.

3.81. Durum Ekleri (Yan İşlevleri)/ Cöndömölör

TT: -(y)E, -DE, -Den/ Krg: -E,-DE gE, -Den, -Den boyunca, ... cönündö

1. -(y)E, -DE, -Den durum ekleri eylemlerin hedefini, yerini ve kaynağını göstermek olan temel işlevleri dışında işlevler de üstlenebilir:

2. Bu durum ekleri, ‘amaç’ veya ‘konu’yu gösteren seçimlik tümleçler kurar.

Bu çiçekleri **sana** ('senin için') topluyoruz.

Bul çiçekterdi **saga** (**sen/siz için**) terip catabız.

Arkadaşlarla **eski günlerden** ('eski günler hakkında') konuşuyoruz.

Dostor menen **eski kündör boyunça** süylöşüp catabız.

Bu **konuda** (konu hakkında) itiraz kabul etmiyorum.

Bul **masele cönündö** karşı sözdü kabıl albaymın.

3. Bu durum ekleri bazı zaman adlarına gelerek belirteç yapar.

Haftaya ('gelecek hafta') İstanbul'a gidiyoruz.

Keleergi aptada Stambulga barabız.

Akşama ('akşama kadar') bütün işlerimi bitirmiş olurum.

Keçeege çeyin işterimdin barın bütürömün.

Sabah **erkenden** ('sabahın erken saatlerinde') yola çıkacağız.

Erte menen erteden colgo çıkabız.

Ödevinizi **akşamdan** ('akşam') yapın.

Üy tapşırmañardı keçeeden cazgıla.

Gelecek **haziranda** mezun oluyoruz.

Kelerki **ıyunda** okuunu bütürüp ketebiz.

Öğrenci festivali **ilkbaharda** gerçekleştirilecek.

Studentter festivalı **cazda** atkarılat.

4. -(y)E ve -DEn ekleri rakamsal anlatımlarla 'ücret, fiyat' gösteren anlatımlar kurar.

Bu evi **1000 liraya** ('1000 lira karşılığında') kiraladık.

Bul üydü **1000 liradan** icaraga aldık.

Bu kitapların tanesini **beş liradan** ('beş lira karşılığında') aldım.

Bul kitepterdin ar birin **beş liradan** aldım.

5. Bu durum ekleri bazı sözcüklerle kalıplaşmış belirteçler kurmuştur.

Bence onu **boşuna** bekliyoruz. Gelmeyecek

Menimçe **bekerinen** kütüp catabız. Kelbeyt.

Onu **ilk görüşte** tanıdım.

Anı **birinci körgöndö** taanıldım.

Mehmet çok oburdur, **bir oturuşta** bir ekmek yer.

Hediye ettiğin roman çok güzeldi, **bir solukta** okudum.

Maga belek bergen roman ayabay cakışı eken, **bir sıyla** okudum.

Sen bence sekreterle değil **doğrudan** müdürle konuşmalısın.

Sizi tanıdığıma **gerçekten** çok memnun oldum.

Sizdi **taanıganımga** çınığı ıraazı boldum.

6. -Den eki, içeriği ‘neden, gerekçe’ oluşturmaya uygun olan sözcüklerle belirteçler kurar.

Gürültüden başım ağrıdı. (‘Gürültü başımın ağrmasına yol açtı.’)

Fırtınadan birçok binanın çatısı uçtu (>Fırtına birçok binanın uçmasına neden oldu’)

Katuu şamaldan ulam köp imarattardın üstü sındı.

Dalgınlıktan her şeyi birbirine karıştırdım. (Dalgınlık her şeyi birbirine karıştırmama neden oldu’)

Heyecandan hiçbir soruya yanıt veremedim. (Heyecan hiçbir soruya yanıt verememe yol açtı’)

Tolkundanuudan ulam bir suroogo da coop bere albay kaldım.

7. Türkçede -Den eki, tamlayan eki yerine kullanılarak ‘bütün-parça’ ilişkisi sunan tamlama yapıları kurar.

Kırgızcada cansızlara –Den, canlılara –Din eki gelmektedir.

Öğrencilerden biri sınava gelmedi.

Studentterdin biri sınağa katışpadı.

Şu çikolatalı **pastalardan bir tane** alabilir miyim?

Oşul şakoladduu **torttordon bir daana** alsam bolobu?

TÖMER'deki **öğretmenlerden bazıları** yabancı.

TÖMERdegi **mugalimderdin kee birleri** çet ölkölük.

8. -DEn eki, belirtili olan adlara gelerek 'aynılık, benzerlik' anlatır.

Bu ceket**ten** bende de var. ('Bu ceketin aynısı bende de var.')

Bul kiyim**den** mende da bar.

O arabad**an** kim istemez! ('O arabanın aynısını kim istemez!')

Al maşinad**an** men da alamın.

Ulaçlar; -mE/(y)İş + iyelik + -(n)dEn önce/sonra/itibaren, -ndEn murda/ kiyin/ baştap

9. Bu ulaç yapısı, seçilen ilgece göre konuşma anından öncesine veya sonrasına ait süre belirten yan tümceler kurar.

İnternet kullanımının yaygınlaş**masından sonra** birlikte bilgi paylaşımı önem kazandı.

İnternette paydalanuun taratılış**ınan kiyin** bilimdi bölüşüü manige ee boldu.

Yazının bulun**uşundan önce** tarihi olaylar kayıt altına alınamıyordu.

Cazuunun payda boluşunan murda tarihıy okuyalar cazılğan emes bolçu.

Soru (İmalı)/ Tangaluuçu Suroo

10. *Evet/hayır* soruları, genellikle de beklenmedik bir anda ortaya çıkan durum ve olaylar karşısında konuşucunun 'şaşıрма'sını veya bir 'sitem' veya 'kinaye'yi aktaran anlatımlar olarak kullanılabilir.

Şaşıрма/ tangaluu

Tam çalışmaya başlayacakken elektrikler kesilmesin mi?

İştegeni baştaganda elektrik enerjyası öçpödübü?

Tam çıkacağız, ben gitmem diye tutturmaz mı?,

Çıkaarıbizda, men ketpeym dep aytpaybı?

Beni bırakıp gitti. Ortada öylece kalakaldım mı?

Meni taştap ketti. Ortado oşentip kalıp kalbadımbı?

sitem

Siz buralara gelir miydiniz?

Müdürler de içki içiyor muymuş?

Onun ne kadar iyi bir insan olduğunu bilmez miyim?

Onun beni nasıl da düşündüğünü bilmez miyim?

3.82. Sıfatlar (Sıralanış)/ Sın Atooç

1. Niteleme sıfatların aynı adı nitelemek üzere nasıl sıralanacağına dair genelde bir kısıtlama bulunmamaktadır.

kırmızı, küçük, eski çanta	kızıl, küçük, eski sumka
kırmızı, eski, küçük çanta	kızıl, eski, küçük sumka
eski, küçük, kırmızı çanta	eski, küçük, kızıl sumka.
eski, kırmızı, küçük çanta	eski, kızıl, küçük sumka
küçük, eski, kırmızı çanta	kiçik, eski, kızıl sumka
küçük, kırmızı, eski, çanta	kiçik, kızıl, eski, sumka

2. Niteleme sıfatlarıyla birlikte sıralanışta sayı sıfatları açısından da bir kısıtlama bulunmamakla birlikte doğal konum diğerleri için öbeğin başı iken belgisiz sayı sıfatı bir için doğal konum nitelenen adın hemen önüdür. Belgisiz sayı sıfatlarının kullanımında iki dilde de benzerlikler üst düzeydedir.

iki eski, kırmızı, küçük çanta	eki eski, kızıl, küçük sumka.
eski, iki küçük, kırmızı çanta	eski, eki küçük, kızıl sumka
kırmızı, eski, iki küçük çanta	kızıl, eski, eki küçük sumka

kırmızı, küçük, eski **iki** çanta

kızıl, küçük, eski, **eki** sumka.

ikinci eski, kırmızı, küçük çanta

ekinçi eski, kızıl, küçük sumka

eski, **ikinci** küçük, kırmızı çanta

eski, **ekinçi** küçük, kızıl sumka

kırmızı, eski, **ikinci** küçük çanta

kızıl, eski, **ekinçi** küçük sumka

kırmızı, küçük, eski **ikinci** çanta

kızıl, küçük, eski, **ekinçi** sumka.

bir eski, kırmızı, küçük çanta

bir eski, kızıl, küçük sumka.

eski, **bir** küçük, kırmızı çanta

eski, **bir** küçük, kızıl sumka

kırmızı, eski, **bir** küçük çanta

kızıl, eski, **bir** küçük sumka

kırmızı, küçük, eski **bir** çanta

kızıl, küçük, eski, **bir** sumka.

3. İlgi eki *-ki* ile oluşturulan niteleme öbekleri, niteleme sıfatlarından önce gelmelidir.

Dolaptaki kırmızı, küçük, eski çanta

Şkaftağı kızıl, küçük, eski sumka.

Kırmızı, **dolaptaki**, eski, küçük çanta

Kızıl, **şkaftağı**, eski, küçük sumka.

Kırmızı, eski, küçük, **dolaptaki** çanta

Kızıl, eski, küçük, **şkaftağı** sumka.

Adlaşma/ Zattaşuu

sıfat + iyelik > ad

4. Niteleme sıfatları, 3. kişi iyelik ekleri alarak adlaşabilirler.

Bunların hangisi pahalı? - Kırmızı**sı**.

Buların kaysısı kımbat?- Kızıl**ı**.

Hangi yelek güzel, kollusu mu kolsuzu mu? - Kollu**su**.

Kaysı köynök cakşınakay, kolduusubu, kolsuzubu? –Kolduu**su**. (kolduu bolgonu)

Şu şeftalilerin irilerinden 5 kilo tartar mısınız?

Bul şabdahlıların irisinen 5 kilogram tartıp beriñizçi?

5. Bazı belgisiz sayı sıfatları bu yolla kalıplaşmış adlar oluşturmuştur.

bir	> birimiz, biriniz, birileri
bir	Krg:biribiz, biriñiz, birileri
kimi	> kimimiz, kiminiz, kimileri
kimi	Krg:kimimiz, kimiñiz, kimileri
birkaç	> birkaçımız, birkaçınız, birkaçı
bir kaçça	bir kaçamız, bir kaçanız, bir kaçası
bazı	> bazılarımız, bazılarınız
kee	kee birleribiz, kee birilerñiz
çok	> çoğumuz, çoğunuz, çokları
köp	köbübüz, köbünjer, köptörü

6. Kalıplaşarak belgisiz ad olmuş sözcükler tamlanan öge olduğunda, ikinci bir iyelik eki almaz.

öğrencilerin biri	studentterdin biri
öğrencilerin çoğu	studentterdin köbü
öğrencilerin bazıları	studentterdin kee birleri
öğrencilerin birkaçı	studentterdin bir kaçası

*Kırgızcada kullanılan **student** sözcüğü üniversitede okuyan öğrenciler için kullanılır ve İngilizcedeki gibi değil; yazıldığı gibi söylenir. **Okuuçu** sözcüğü ise yüksek öğretimden önceki eğitim alanındaki öğrenciler için söylenir.

İlgeçler; dışında, -(n)dEn başka/ -Dan tıskarı, -Dan başka

-(n)İN yanında/yanı sıra –İN menen/ İN menen birge

7. Bu ilgeç yapıları, çeşitli içeriklerde ana tümcenin ‘yanı sıra’ gerçekleşme anlatan yan tümceler kurar.

Bu günlerde gelecek haftaki sınavda iyi bir not almaktan **başka** / almak **dışında** bir şey düşünmüyorum.

Uşul kündörü kelerki cumada boloturgan sınıakta cakşy ball aluudan başka nerseni oyloboymun.

Annen olarak senin mutlu olman **dışında** /olmandan **başka** bir şey istemiyorum.

Eneñ katarı seniñ baktıluu boluşunđan başka bir nerseni kaalabaymın.

İşsizlik ekonomik bir sorun olmanın **yanında** / olmanın **yanı sıra** sosyolojik bir olgudur da.

Cumuşsuzduk maselesi ekonomikalık bir masele boluşu menen birge sosyologiyalık **orçunduu**

Başarılı bir öğrenci oluşunun **yanı sıra** sosyal bir genç.

İygiliktüü student boluşunan **birge** soysaldık caktan önükkön çaş.

3. Bölümdeki biçimbilim yapılarını şöyle özetleyebiliriz: Bu özet bölümünde farklılıklar ve benzerlikler vurgulanmaktadır.

Tablo 2.

Türkçede	Kırgızcada
Türkçede 8 sözcük türü bulunmaktadır.	Kırgızcada sözcük türü sayısı değişik tasnif biçimleri olsa da 12 olarak kabul edilmektedir.
ad (isim) : zat atooç	zat atooç: ad (isim) :
sıfat : sın atooç	sın atooç : sıfat

<p>adıl (zamid) : at atooçtor</p> <p>belirteç (zarf) :taktooç</p> <p>bağlaç: baylamtalar</p> <p>ilgeç (edat) :candooçtor</p> <p>ünlem : sırdık sözdör</p> <p>eylem (fiil) : etiş</p> <p>Sözcük türleri konusunda Türk dilbilgisi alanında yazılmış kitaplarda tam birlik olduğu söylenemez. Bu konuda M.Ergin,T.Banguoğlu, Z.Korkmaz, T.N.Gencan, S.S.Uysal, H. Ediskun, D.Aksan ve başka yapıtlar incelenebilir. Rus dilbilimci K.Kononov'un sözcük türlerini 11'e ayırdığı görülüyor. Yukarıda sayılan 8 sözcük türünden farklı olarak "sayı adları, yansıma sözcükler ve son ek" adıyla sözcük türü olduğunu söylemektedir. (Aksan, (1983),Sözcük Türleri, TDK Yayınları, Ankara.)</p>	<p>at atooçtor :adıl (zamid)</p> <p>taktooç: belirteç (zarf)</p> <p>baylamtalar :bağlaç</p> <p>candooçtor: ilgeç (edat)</p> <p>sırdık sözdör :ünlem</p> <p>etiş : eylem (fiil)</p> <p>san atooçtor: sayı adları</p> <p>tuurandı sözdör: yansıma sözcükler</p> <p>kızmatçı sözdör: (candooçtor, baylamtalar, bölükçölör)</p> <p>modaldık sözdör: Tümce başı belirteçler ile devrik tümceler sonunda anlamı güçlendirmek için kullanılan kimi belirteçler.</p> <p>Tümce başında kullanılan "modaldık sözdör"; <i>albette, kıskası, başkaça aytkanda, arina,</i></p> <p>Tümce sonunda kullanılanlar: <i>iktımal, iras, şeksiz</i></p>
<p>Türkçede çok az sayıda kimi sözcük hem ad hem eylem veya hem sıfat, hem eylemdir. Sözcük türü kayması Türkçede sözlüksel olarak nadiren görülür TT: boya , boya-; yama, yama-; barış, barış-; savaşı, savaşı-; göç, göç-, dik, dik-; düz, düz-</p>	<p>Benzer bir durum Kırgızcada da söz konusudur.</p> <p>bar, bar-, toy, toy-; soğuş, soğuş-; köç, köç-, ak, ak-, kara, kara-, sol, sol-, cat, cat-, caz, caz-, at, at, tik, tik- oy, oy-, tap, tap-,</p>
<p>Kimi sıfatlar addan önce kullanıldığında sıfat, eylemden önce geldiğinde belirteç görevi yapar.</p>	<p>Kimi adların hem sıfat hem de belirteç olarak kullanımını Kırgızcada da söz konusudur.</p>

Güzel kız,. Kız çok güzel konuşuyor. Sıfat belirteç	Cakş1 kız. Kız cakş1 süylöyt. Sıfat belirteç
Türkçede sözcük türetme yollarından en başta geleni yapım ekleridir. Bunlar: 1.Addan eylem: başla-, birik-, yanaş- 2.Evlemeden ad: okul, yangın, yazıcı 3._Addan ad: Türkçe, başlık, çaycı 4. Eylemden eylem: görüş-, kaçır-, yutkun- Sözcük türetme yolları tüm Türk dillerinin ortak özelliğidir. Ural-Altay Dil Ailesinin en temel özelliklerinden biri eklemeli bir yapıya sahip olamalarıdır.	Kırgızcada sözcük türetmede “söz casooçu müçölör” terimi kullanılır. 1.Attan etiş casooçu müçölör: başta-, birik-, canaş- 2.Etişten at casooçu müçölör: kırğın, cazuuçu, tanımal 3.Attan at casooçu müçölör: Kırgızça tooluk, uçkuç 4.Etişten etiş casooçu müçölör: görüş-, kaçır-, cutkun- Kırgıca’da sözcük türetme yolları Türkçeden farklı değildir.
Sayı adlarından sonra adların çoğul eki almaması Türk dil ailesinin ortak özelliğidir.	Kırgızcada da sayı adlarından sonra çoğul eki kullanılmaz. Örn: eki adam, beş bala, cüz kişi,
Türkçedeki biçimbilimsel yapıların çoğu görev ve işlev bakımından Kırgızca ve diğer Türk dilleri ile benzer özellikler taşırlar.	Kırgızcadaki biçimbilimsel yapıların çoğu görev ve işlev bakımından Türkçeye benzemektedir. Kimi ekler ise eski Türkçenin dönemine daha yakındır.
Türkçede soru sözcüğü “mI” nın kullanımı Kırgızca ve kimi türk dillerinden farklı kullanıma sahiptir. Örn: sen güzel+misin?, güzel mi?, güzel mi+yiz?, Siz güzel mi+siniz?, Onlar güzel mi?	Kırgızcada “bI ve pI”soru ekleri iyelik eklerinden sonra gelir. Örn: sen cakşısıñbı?, Al cakşıbı? Siz cakşısızbı?, Alar cakşıbı? Bul cüzümbü? Bul kantpı?, Al şekerbi? vb.

<p>Türkçede ad durumları ile Kırgızcadaki ad durumları (cöndömdör) arasında işlevsel ve biçimsel benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da vardır.</p> <p>Yönelme durumu:- a,-e,- (y)a,- (y)e ; sen(sana), İstanbul'a, Bişkek'e, tarla(y)a, bahçe(y)e</p> <p>Ünlüyle biten adlara yönelme durumu ekleri geldiğinde y kaynaştırma ünsüzü gelir.</p> <p>Bunları size(sizin için) aldım.</p> <p>Belirtme durumu. -ı,-i, u, -ü, (-yı,- yi-, -yu, -yü)</p>	<p>Kırgızcada ad durumları (cöndömdör) konusu diğer Türk yazı dillerine benzer özellikler taşır. Türkçenin Oğuz(Batı) grubuna göre Kıpçak grubunda yer alan Kırgızcada kimi farklı kullanımları da vardır.</p> <p>Barış cöndömö: -ga, ge,-go, -gö -ke, -ka -ko, -kö ekleri.</p> <p>men/ maga, sen(saga), İstanbul'ga, siz-ge, oy-go,üy-gö, Bişkek'ke, Tokmok'ko, tönkörüş-kö</p> <p>Yönelme durumu kişi adlarına geldiğinde ...nın için anlamı verir. Bu özellik iki dilde ortakdır. Bulardı saga(sen için) aldım.</p>
<p>Türkçede olumsuzluk, zaman, kip, kişi-sayı kategorileri, yüklemcil eylemler üzerine eklenen eklerle sağlanır. Bileşik zaman ve kip çekimlerinde, ikincil çekim eklerini <i>i-</i> (<i>imek</i>) yardımcı eylemi taşır.</p> <p><u>olumsuzluk</u>:gelme, konuşma</p> <p><u>zaman</u>:gitti, gelecek, biliyor, bitmiş, görür</p> <p><u>kip</u>:anlamalı, kalsa, olmaya</p> <p><u>kişi-sayı</u>:gelmesin, biliyorsunuz, kalsam</p> <p><u>bileşik</u>:geliyor idi, almalı i-mişiz</p> <p>Türkçe ile Kırgızca arasında belirli geçmiş zaman, emir kipi, istek kipi ve gereklilik kipi (kısmen) dışındaki yapılarda biçimsel benzerlik yoktur.</p>	<p>Kırgızcada olumsuzluk, zaman, kip, kişi-sayı kategorileri, yüklemcil eylemler üzerine eklenen eklerle sağlanır. Bileşik zaman ve kip çekimlerindeki ekler Türkçeye benzerlerinin yanı sıra çok farklı olanları da vardır. <u>ters forma</u> (TT:olumsuzluk):ketpe, süylöşpö</p> <p><u>çak(zaman)</u>:ketti, kelet, bilip catat, bütüptür/bütön, körör ele</p> <p>tüşünüşü kerek, kalsa, bolbosun</p> <p><u>kişi-san</u> :kelbesin, bilipcatasınar, kalsam</p> <p><u>koş</u> :kelipcatat ele, alışımız kerek eken</p> <p>Kırgızcada kimi zaman ve kipler ile Türkçedeki eşdeğerleri biçim yönünden örtüşmemektedir.</p>

<p>Türkçede soru ve cevap sözcüklerinde benzerlikler dikkat çekicidir.</p> <p>evet/hayır,</p> <p>Ne?</p> <p>Kim?</p> <p>Hangi?</p> <p>ml</p>	<p>Kırgızcada “cok” sözcüğü bar (TT:var) sözcüğünün karşıtı olarak da kullanılır.</p> <p>ooba/cok</p> <p>Emne?</p> <p>Kim?</p> <p>Kaysı?</p> <p>bl/pl</p>
<p>Türkçedeki eylem çekimlerinde 2. çoğul kişi ekleri kullanım biçimleri örnekteki gibidir.</p> <p>Siz geldiniz.</p> <p>3. çoğul kişide “Onlar geldiler” ya da “Onlar geldi” denebilir.</p>	<p>Kırgızcada ikinci çoğul kişi “siz” yerine “si(z)ler≥ siler” saygı ifadesi olarak kullanılmaktadır. Siz keldiñiz: Siz geldiniz/ Siler keldiñer: Sizler geldiniz.</p> <p>Kırgızcada 3. çoğul kişi kullanımında “Alar keldi ya da Alar kelişti.”</p> <p>Eylemin ortaklaşa yapıldığı durumda -ıñ- eki yapım eki biçiminde yer alıyor.</p>
<p>Türkçede yeterlilik eylemi muktedir olma, ihtimal veya kesinlik bildirir, ayrıca izin verme, buyurma, izin isteme anlamlarında da kullanılır.</p> <p>Sınavı başar-abil-irim.</p> <p>Yağmur yağ-abi-lir.</p> <p>Pencereyi açabilir miyim?</p> <p>Dışarı çıkabilirsiniz.</p>	<p>Kırgızcada yeterlik eyleminin işlevini gören ekler yoktur, ancak “mümkün” veya “ıktımal” sözcükleriyle anlam kazandırılmaktadır. Olumlu ve olumsuz biçiminde kimi kullanım biçimi Türkçedekine benzemektedir. Örn: Bul suroonu eç kim bile albadı. “İzin isteme ve izin verme” anlamı kazandırmak için Eşikti açsa-m bolobu? (Kapıyı açsam olur mu/Kapıyı açabilir miyim?)</p> <p>Caan caaşı ıktımal. (TT: Yağmurun yağma ihtimali var)</p>

4. BÖLÜM

4.1. Türkçe ve Kırgızca Tümce Yapılarının Karşılaştırması

4.1.1. Tümcede Anlam/ Süylömdün Maanisi

Türkçe ve Kırgızcada sözdizimi, kuralları ve yapısı bakımından benzeliklere sahiptir. Tümcede anlamı etkileyen en önemli öge sözcüklerdir. Sözcüklerin tümce içindeki görev ve işlevleri ise her dilin kendine özgü anlam çerçevesinde görülmektedir. Tümce, yargı bildiren sözcük ya da söz öbeğidir. Bir sözün yargı bildirmesi, kişi ve kip bildirecek biçimde çekimlenmesine bağlıdır. Bu özelliği gösteren tek bir sözcük tümce olabileceği gibi birbirini tamamlayan birçok sözcük de tümce özelliği gösterebilir. “*Gittim*”/Krg: *Kettim.*, “*Hastalandım*” (Krg: *Oorudum*) sözleri de tümcedir; “*Dün sizi bahçede çocuklarla oynarken görmüştüm.*” (*Keçee sizdi bakçada baldar menen oynogon uçurda kördüm ele.*”) de tümcedir. Her iki dilde daha uzun tümceler de kurulabilir.

Bizim burada üzerinde duracağımız konu tümcenin yapısal özellikleri değil anlamlarıdır. “Tanım, değerlendirme, öznellik, nesnellik, karşıtlık, eşitlik, karşılaştırma, önyargı, neden-sonuç, koşula bağlılık, beğenme...” sorulan kavram ve duygulardan bazılarıdır. Bunlardan önemlileri şunlardır:

4.1.2. Tümcede Tanımlama/Süylömgö Anıktama Berüü

Bir şeyin ne olduğunu anlatan tümceler tanım tümceleridir. Bu tür tümceler “Bu nedir?” sorusuna cevap verir. Örneğin, “Sözcük, dilin anlamlı en küçük parçasıdır.” tümcesinde tanım yapılmıştır. Çünkü, “Sözcük nedir?” sorusuna cevap verir.

Kırgızcada tanımlamada kullanılan yapı Türkçeden farklıdır. Örneğin, TT: Bu nedir? Krg: Bul emne? “Bu ne?” sözcüğü ile “Bu nedir?” arasında TT’de farklılık vardır? Bu farklılığın hem vurguda hem de anlamda olduğu görülür. Krg: “Bul emnedir?” biçiminde bir yapı (-Dir) ile kesinleştirme yoktur. Ayrıca “Bul emne?” sorusuna verilen yanıtlar her zaman “Bul, “ biçiminde olur. Tanımlama tümcesinin başında mutlaka “bul” sözcüğü vardır. Bunun Rusçadan çeviri yoluyla girdiği sanılmaktadır.

4.1.3. Tümcede Karşılaştırma /Süylömdü Salıstıruu

Bir düşünceyi ya da kavramı daha anlaşılır hale getirmek için onu başka bir düşünce ya da kavramla herhangi bir yönden değerlendirmeye denir. Karşılaştırma, ortak ya da farklı

yönlerden yapılabilir. Örneğin “**Ahmet’in boyu Ali kadar uzundur.**” tümcesinde Ahmet ve Ali boyları yönünden karşılaştırılmışlardır. “Ali, Ahmet’ten çalışkandır.” tümcesi de bir karşılaştırmadır. Karşılaştırma çalışkanlık yönünden yapılmış. “Ahmet gezmeyi çok sever, Ali ise ders çalışmayı tercih eder.” tümcesinde de karşılaştırma vardır. Ali ve Ahmet sevdikleri durumlar yönünden karşılaştırılmışlardır.

Karşılaştırmayla benzetmeyi karıştırmamalıyız. Karşılaştırmada üstünlük, aşağılık ya da aynı seviyede olmak gibi bir derecelendirme vardır. Benzetmede bu görülmez. “O aslan gibi bir delikanlıdır.” tümcesinde benzetme vardır. Ancak “O aslan kadar güçlüdür.” tümcesinde karşılaştırma vardır; çünkü birincisinde benzerlik, ikincisinde derecelendirme söz konusudur.

Yukarıda söznü ettiğimiz karşılaştırma TT’de “**kadar**” sözcüğü ile yapılırken Krg.’da “**karaganda**” sözcüğü ile yapılmaktadır. Benzetmelerde ise “**siyaktuu**” sözcüğü kullanılır.

Kırgızca

Türkçe

Azamat arstan siyaktuu küçtüü.

Ayhan arslan gibi güçlüdür.

Ali dosuna karaganda cakşı münözdüü.

Ali arkadaşı kadar iyi karakterlidir.

Ayşaga karaganda Fatima semizreek.

Ayşe’ye göre (nispeten) Fatma semizdir.

4.1.4. Öznellik ve Nesnellik/Abstraktüülük Cana Konkrettüülük

Kimi yargıların kişiden kişiye değişen görelî bir yanı vardır. Bu yargıların doğru ya da yanlış olduğu kanıtlanamaz. Söyleyenin yorumunu içeren bu tür yargılara öznel yargılar denir. Örneğin “En beğenilen edebiyat türü romandır.” tümcesinde beğeni ifadesi, söyleyenin yorumuna bağlıdır ve bu yorum kişiden kişiye değişir.

Doğruluğu ya da yanlışlığı kişiden kişiye değişmeyen, kanıtlanabilir bir bilgi özelliği taşıyan ve söyleyenin yorumunu içermeyen yargılar ise nesneldir. Örneğin, “En çok satan romanlar aşk romanlarıdır.” tümcesi nesneldir. Çünkü satış rakamları incelenerek kanıtlanabilecek bir bilgi tümcesidir.

Kırgızca ve Türkçedeki tümce yapıları aynı anlamı verse de birbirinden farklı dizilişe sahiptir.

Türkçe

Kırgızca

En beğenilen edebiyat türü romandır. Roman- adabiyatın en kızıkuuçu türü.

“En kızıktuu adabiyat türü roman.” denmez. Özellikle belirtisiz ad tamlaması yaygın kullanımda değildir.

4.1.5. Koşula Bağlılık/Şarttuu Bağınını Süylöm

Bir eylemin ya da durumun gerçekleşebilmesi için önceden olması gereken başka bir durumun varlığı, koşula bağlıdır. Örneğin “Sizinle gelirim, ama önce bu işi bitirmeme yardım ederseniz.” tümcesinde “gelme” eyleminin olması “yardım etme” eyleminin gerçekleşmesine bağlıdır. Koşul olarak ileri sürülen durum gerçekleşmezse sonuç olacak durum da gerçekleşmez. Tümcedeki koşulu bulabilmek için yükleme “hangi şartla, hangi takdirde” gibi sorular sorulabilir.

Türkçede koşula bağlılık **ama** bağlacı kullanılırken Kırgızcada “**birok**” sözcüğüyle ifade edilir.

Türkçe

Sizinle oynarım, ama önce sırayı bana vermelisiniz.

Kırgızca

Siz menen oynoymun, birok kezekti maga berişiñiz kerek.

4.1.6. Tümcede Neden – Sonuç İlişkisi/ Sebep Bağınını Tataal Süylöm

Bir eylemin hangi gerekçeyle ya da hangi nedenden dolayı yapıldığını bildiren tümcelerde neden-sonuç ilgisi vardır. Bunu bulmak için yükleme “niçin” sorusu sorulabilir. Bu tür sorularda neden-sonuç sorulabileceği gibi hangi gerekçeyle yapıldığı da sorulabilir.

Türkçe ve Kırgızcada tümcelerde neden sonuç ilişkisi yükleme “**niçin/emnege, emne için**” sorusuna verilen yanıtla anlaşılır.

Türkçe

Ben acıktığım için lokantaya gittim. (Niçin lokantaya gittin ?)

Kırgızca

Men kursagım açkandıktan aşkanaga bardım.(Emnege aşkanaga bardıñ?)

4.2.Türkçe ve Kırgızcada Tümce Türleri/ Süylöm Türlerü

Tümceler, kendini oluşturan sözcüklerin anlamlarına, tümcede buldukları yerlere, türlerine göre değişik özellikler gösterir. İşte bu özelliklere göre tümceler değişik gruplar altında incelenir.

A. Yüklemlerine Göre Tümceler	A. Ee bayandooçuuna karata süylömdör
B. Öge Dizilişlerine Göre Tümceler	B.Süylöm müçölörünün orun tartibi
C. Anlamlarına Göre Tümceler	C.Maanisine karata süylöm türlerü

4.2.1. A. Yüklemlerine Göre Tümceler/ Bayandooçu Etiş Sözdördön Cana Bayandooçu Atooč Sözdördön Bolgon Süylömdör

Buna “yükleminin türüne göre” de denilebilir. Çünkü tümceyi yüklemine göre incelerken yüklemi oluşturan sözcüklerin türüne bakılır.

1. **Eylem Tümcesi:** Yüklem durumunda bulunan söz, çekimlenmiş bir fiilse, tümce eylem tümcesidir.

Örnek: “Soğuk günler artık geride kaldı.” tümcesinde “kaldı” yüklemidir. Bu yüklem “kalmak” eyleminin belirli geçmiş zamanda çekimlenmesiyle oluştuğundan, tümce, yüklemine göre eylem tümcesi olur.

1. Bayandooçu etişten bolgon süylömdör

Bügün erte menen kar caadı.

Studentter sınaqtı iyigilüktüü tapşırıştı.

1. **Ad Tümcesi:** Yüklem çekimli bir fiil değilse, ister isimden ister edattan isterse fiilimsiden oluşsun isim tümcesi sayılır. Yani adına aldanıp sadece ismin yüklem olduğu tümceler olarak anlamamak lazım bunu. Örnek: Bugünlerde havalar çok soğuk.

2. Bayandooçu atooç bolgon süylömdör

Meldeşte birinçi bolgondor bizdin okuuçular. Yarışmada birinci olanlar bizim öğrenciler.

Çabuulga ötköndör kızıldar. Başarıya ulaşanlar kırmızılılardır.

Örnek: “Bu roman, yazarın okuduğum ilk kitabıydı.” tuncesinde yüklem “kitabıydı” sözü üzerine kuruludur ve “kitap” ismi “idi” ekeylemine alarak yüklem olmuştur. Elbette yüklem bu tuncede “yazarın okuduğum ilk kitabıydı” şeklinde bir ad ve sıfat tamlamasından oluşan söz öbeğidir.

4.2.2. B. Öge Dizilişine Göre Tunceler/ Süylöm Müçölörünün Orun Tartibi

Türkçede tunceyi oluşturan ögeler belli bir mantık dizilişine göre sıralanır. Hatta tamlamayı oluşturan sözcüklerin bile bir sıraya göre dizilmesi gerekir. Bu dizilişlerde en önemli unsur yüklemidir. Çünkü Türkçede yüklem daima sonda bulunması gerekir. İşte ögelerin bu sıralanışına göre, tunceler iki grupta incelenir.

1. Kurallı Tuncce: Yüklemleri sonda bulunan, yani ögelerin Türkçenin kurallarına göre sıralandığı tuncelerdir.

Örnek: “Buralarda eskiden çok güzel evler vardı.” tuncesinde “vardı” yüklemi sonda bulunduğu için tuncce kurallıdır.

Cayılma süylöm: Bul cerlerde murdağı vaktta köp üylör bar ele.

Calan süylöm: Sabaktar baştaldı.

2. Devrik Tuncce: Yüklemleri sonda bulunmayan tuncelerdir. **Kırgızcada konuşma dilinde olsa da yazı dilinde devrik cümleler kullanılmamaktadır.**

Örnek: “Bu kitabı iki yıl önce okumuştum ben.” tuncesinde yüklem “okumuştum” ögesidir. Ondan sonra “ben” öznesi geldiğinden yüklem sonda değildir. Öyleyse tuncce devriktir.

Bazı tuncelerde ise tuncenin temel ögesi olan yüklem bulunmadığı görülür. Gerçi “öge dizilişine göre” dendiğinde sadece kurallı, devrik anlaşılır, ancak yüklem bulunmaması da tuncede öge dizilişini etkiler. Yüklemleri bulunmadığı tuncelere ise eksiltili tuncce denir.

3. Eksiltili Tuncce: Yüklemleri bulunmayan tuncelerdir. Yargının ne olduğu okuyucunun yorumuna bırakılır.

Örnek: “Karşımızda geniş ve yemyeşil bir ova... Onun tam ortasında küçük ama çok güzel bir göl...” tuncelerinde yüklem yoktur. Üç noktalar yüklem eksik olduğunu gösterir. Ancak biz tuncede “vardı, görünüyordu, bulunuyordu” gibi bir yargının verilmek istendiğini anlıyoruz. Öyleyse bu tunceler eksiltili tuncelerdir.

Kemtik süylöm:

Küz mezgili...

Adamdın içki düynösü...

4.3. Anlamına Göre Tümceler/Maanisine Karata Süylöm Türlerü

Elbette her tümcenin bir anlamı vardır. Ancak tümceler bu anlamı değişik yapılarla bildirir. Bazen bir yargıyı haber verir. Bazen anlamı, soruyla bildirir. Bazense bir duyguyu aktararak ifade eder. İşte bu bildirme şekillerine göre tümcayı üç grupta inceliyoruz.

1. Haber Tümcəsi: Bir yargıyı olumlu ya da olumsuz biçimde aktaran tümcelerdir. Bir eylemin yapıldığını, yapılabileceğini, bir varlığın bulunduğunu ifade eden tümceler olumlu, tersini ifade edenler olumsuzdur. Olumlu tümcelerde mantıkça istenen bir durumun bulunması gerekir.

Aşağıdaki yüklemeleri inceleyerek bunu açıklayalım.

Olumlu: geldi, koşmalı, var, paralı, güzel

Olumsuz: gelmedi, koşmamalı, parasız, güzel değil

Görüldüğü gibi olumlu yüklemeler “-ma, -me” olumsuzluk ekiyle, “değil” olumsuzluk edatıyla, “-sız” gibi olumsuz anlam veren eklerle olumsuz hale getirilebiliyor. Bazı tümcelerde ise yapıcı yukarıdaki olumsuzluklar bulunduğu halde tümce anlamca olumlu olabilir. Bu, çoğu kez iki olumsuzluğun bir arada bulunduğu yargılarda görülür.

Örnek: “Aslında o seni tanımıyor değildi.” tümcesinde “tanımıyor değil” yüklemine iki olumsuzluk vardır ve bunlar yüklem “tanıyor” şeklinde olumlu bir yargı vermesini sağlamışlardır.

Bazı tümcelerde ise olumsuzluk, soru yoluyla sağlanır.

Örnek: “Ben onu unutabilir miyim hiç?” tümcesinde yüklem olumlu olduğu halde tümcenin anlamı soru yoluyla olumsuz hale getirilmiştir.

Bazı tümcelerde olumsuzluk bağlaçlarla sağlanır.

Örnek: “Ne konuyu biliyor ne soruyu soruyor. tümcelerinde ne... ne.... bağlacı,

Örnek: “Sanki o seni seviyor da.”tümcesinde “sanki” bağlacı tümceye olumsuz anlam katmıştır.

Cay süylöm: maalımat berüüçü süylöm

2. Soru Tümcəsi: Cevap almak amacıyla hazırlanan tümcelerdir. Bunlar değişik soru sözcükleriyle sağlanır.

Örnek: “Siz de bizimle gelir misiniz?”

“Sana bu ceket kim almıştı?”

“Ne zaman bizi ziyaret edeceksiniz?” tümceleri birer soru tümcesidir.

Soru tümcelerinde de olumluluk-olumsuzluk olabilir. Bunu yüklem yapıcı olumlu ya da olumsuz olması belirler.

Örnek: “Bu olayı o da biliyor mu?” tümcesinde yüklem olumlu olduğundan tümce olumlu soru tümcesidir.

Örnek: “Dünkü davete o da gelmedi mi?” tümcesi yüklemi olumsuz olduğu için, olumsuz soru tümcesidir.

2.Surooluu süylöm

Bul okuyanı al da bilebi?

Sağa bul kostuymdü kim alıp berdi?

Siz da biz menen çoğu kelesizbi?

3. Ünlem Tümcəsi: Yargıyı bir duygu aktararak ortaya koyan tümcelerdir. Çoğu zaman kızgınlık, sevinme, alınma, heyecan gibi bir duygu aktarır ya da seslenme bildirir.

Örnek: “Ne güzel bir kitap bu!”

Örnek: “Hey, bana baksana sen!” tümceleri ünlem tümcesidir.

Bunların dışında bazı kaynaklarda istek tümcesi, şart tümcesi, emir tümcesi, gereklilik tümcesi gibi anlamına göre tümceler de verilmiştir. Ancak bu, tümcenin yapısıyla ilgili olmayan sadece anlama bağlı özelliktir. Eğer bunu göz önüne alırsak, her tümceye bir ad bulmak gerekebilir.

Örnek: “Konuşabilirsin ama biraz alçak sesle.” tümcesi şart,

Örnek: “Şimdi bir soğuk su olsa da içsek.” tümcesi istek,

Örnek: “Yarına kadar bu ödevler bitecek.” tümcesi emir,

Örnek: “Bugünün işini yarına bırakmamalısın.” tümcesi gereklilik anlamı veren tümcelerdir.

İleptüü süylöm:

Ey, meni karaçı! Uraa, biz cendik! Ata, süyünçü!

Bugünkü işini ertenkige taştaba!

4. Bölümün özeti:

Türkçe ve Kırgızca tümce yapılarının karşılaştırması yapıldığında yapısal bakımdan önemli farklar olmadığı görülüyor. Yalnızca devrik tümce yapısının Türkçede olmasına rağmen Kırgız edebi dilinde kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3

Türkçede	Kırgızcada
Türkçede tek sözcükten oluşan tümceler vardır. Örnek: Geldim. Oyanadık. Selamlaştık. Gülüştüler.	Kırgızcada da tek sözcükten oluşan tümceler vardır. Örnek: Keldim. Oynoduk. Selamdaştık. Külüştüler.
Tümceler yapılarına göre aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır: A.Yüklemine Göre Tümceler: Eylem tümcesi: O günler geride kaldı. Ad tümcesi: Bugün herşey güzel. B.Öge Dizilişlerine Göre Tümceler: Kurallı tümce: Orada çok iyi işler yapıldı.	Kırgızcada yapılarına göre tümceler şöyledir: A.Ee bayandooçuna karata süylömdör: Bayandooçu etişten bolgon süylömdör: Bayandooçu atooç bolgon süylömdör B.Süylöm müçölörünün orun tartibi: Cayılma süylöm: Bul cerde köp üylör bar ele. Kırgız yazı dilinde devrik tümce biçimi yok.

Devrik tümce: O işi çoktan bitirmiştik biz.	Kemtik süylöm: Caz mezgili...
Eksiltili tümce: Karşımızda harika bir manzara ve dağlar...	Maanisine karata süylöm türürü:
Anlamalarına Göre Tümceler :	Cay süylöm: Bul iş oşondoy bolboyt. Anday emes.
Haber tümcesi: O iş böyle olmamalı. Burada herşey var.	Surooluu süylöm:Kim kelip catat?
Soru tümcesi:Siz bu işi biliyor musunuz?	İleptüü süylöm: Ey, meni karaçı!
Ünlem tümcesi: Ne kadar harika!	
Türkçe kurallı tümcelerde özne-tümleç-yüklem sıralaması vardır.	Kırgızcada kurallı tümcelerdeki söz dizimi Türkçedeki gibidir.
Basit ve bileşik tümceler, yan tümce vb... yapılar Türkçede yaygın ve işlektir.	Kırgızcadaki tümceler yapı bakımından Türkçeden farklı değildir.

5. BÖLÜM

5.1. Değerlendirme ve Sonuç

Yüz yıllar içinde insanoğlu, kendi anadili dışında da dil veya diller öğrenme ihtiyacı duymuştur. İnsan sosyal bir varlık olarak yaratıldığı günden beri devamlı arayış, buluş ve keşif peşinde olmuştur. Bunları gerçekleştirmeye çalışırken de en çabuk zamanda, en kolay biçimde, en masrafsız, işlevsel ve pratik olanını tercih etme eğiliminde olmuştur. Dil öğrenirken de aynı yöntemi tercih etmesi doğaldır. İnsan her canlı gibi doğar, beslenir, büyür, gelişir, değişir, duygulara sahip olur, psikolojik ve ruhsal yapıya kavuşur, hareket eder, çalışır, kazanır, üretir, düşünür ve yapar, yaptırır.

İnsanlar öncelikle düşünme aracı olan dili, bütün yönleriyle öğrenmeyi ister. Çünkü, düşüncenin ve aklın aynası olan dil ile kişiliğini bulur, kimliğini pekiştirir. Burada anadili olarak ve yabancı dil olarak dil öğrenme sebepleri ve kaynağı farklıdır. Bütün dünyada anadili öğretimi ulusal kimlik ve ulusal kültürün korunması, düşünen ve üreten insan yetiştirme anlayışına dayanarak didaktik ve didaktik olmayan yapıtlar aracılığı ile kişilik ve kimlik kazandırma amacıyla öğretilir. Yabancı dil öğrenme ihtiyacı ise anadili öğrenmeden farklı nedenlere dayalıdır. İnsanlar genellikle şu nedenlerle yabancı dil öğrenirler: Yabancı bir kültürü tanıma veya kendi kültürünü tanıtmaya, yabancı dil aracılığı ile çağdaş ve teknolojik bilgiye ulaşma, küreselleşme sürecinde uluslar arası ve kültürler arası ilişkilerin önem kazanması, iç ve dış göçlerde iş bulma ya da geçim sağlama, turizm ve ticaret sektörünün gelişmesi sonucunda beliren ihtiyaçtan, dil alanında uzmanlaşarak araştırmacı olmak ya da yüksek düzeyde yazılı/sözlü çevirmenlik yapma yeteneğini kazanmak amacıyla, öğrendikleri düşünülür.

Yukarıda belirtilen amaçlar dışında da dil öğrenme arzusu olabilir. Ancak dil öğrenirken bu ihtiyaçların nasıl ve hangi yollarla karşılanacağı, ne kadar zamanda istenilen düzeye ulaşılacağı hep merak konusu olmaktadır.

Kırgızca ve Türkçedeki ortak söz varlığı öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir unsur olsa da dil yapılarının bir çoğunda, özellikle de çekim eklerinin, kimi sesbilimsel özellikler bakımından farklı olması sorunların başında yer almaktadır. Akraba dillerde anlaşılabilirlik oranı kimi zaman avantajdan çok dezavantaj olarak görülebilir. Özellikle Kırgızların Türkçe öğrenirken çekim eklerini ve daha birçok dilsel yapıyı ana dillerindeki benzetme eğilimi gösterdiklerine tanık olunmaktadır, bir başka deyişle en az gayretle en kolayı tercih etme

eğilimi dikkat çekicidir. 1997 yılından beri Kırgızistan'da Manas Üniversitesi Hazırlık Okulunda Kırgızca öğrenen Türk öğrencilerin de Kırgızcadaki benzer dil yapılarını anlamakta kolaylık çekerken, kimi tuzak sözcük ve ekleri ana dillerine benzetme yoluyla kullandıkları görülüyor.

Kırgızistan'da yabancılara Kırgızca öğretimi yeni sayılacak bir alandır. SSCB döneminde Kırgızcanın eğitim dili olarak kullanıldığı okul sayısı çok az iken, bağımsızlık sonrasında bu sayı artmıştır (S.Irskulov,1995). İyi derecede eğitim veren ve iyi bir alt yapıya sahip okullar ise genellikle Rusça veya yabancı dille eğitim veren okullardır.

Araştırmamız sonucunda Kırgızların Türkçe, Türklerin Kırgızca öğrenmelerinin kolaylaştırılmasına kılavuzluk edecek veriler ve kaynak oluşacaktır. Örnek; TT: “Balığı kaçā aldınız?” tümcesini KRG: “Balıktı kaçāğa aldınız?” , TT:“Ben annemi çok seviyorum.” tümcesini Krg: “Men annemdi çok seviyorum.”biçiminde söyleme ya da yazma eğiliminde olduklarını mesleki tecrübelerimizden edindik. Benzer örnekleri çoğaltabiliriz. Birinci ve ikinci tümcelerde belirtme durumu eklerinin kullanımında, ikinci tümcede I.kişi zamirinin anadilindeki gibi ifade edildiği görülüyor.

Türkçede çoğul eki yalnızca iki morfem olarak –lar (-ler)'dir. Kırgızcada ise –lar (-ler)'den başka –dar -der,-dor, -dör, -tor, -tör, -lor,- lör, -or, -ör biçimleri vardır. Kırgızcadaki çoğul eklerinin kullanımları yalnızca büyük ünlü uyumuna göre değil, kelimelerin son sesleri de belirleyicidir. Örnek: kızdar, kıyımder, elder, coldor, kündör, közdör, oylor, töölör, aylar,keçeler, çaçtar, koşoktor, küçüktör, mektepter, kitepter, köçölör, vb.

Türkçede sözcük türleri 8 gruba ayrılırken, Kırgızcada 9 bölükte incelenmektedir. Ünlü Rus Türkolog Kononov, Türkiye Türkçesinde sözcük türlerini 11 bölüğe ayırmaktadır;1.ad, 2.sıfat, 3.sayı sıfatı, 4.adıl, 5. eylem, 6.belirteç, 7.sonek, 8.bağlaç, 9.ilgeç. 10.ünlem, 11. yansıma sözcükler.(Aksan; 1983, s.23) Bu sınıflama Rus Türkologlarının ekolü sonucunda Kırgızca ve diğer Türk dillerinde de benzer özellikte sınıflama yapılmıştır. Örneğin, sözcük türleri Özbekçede 12 bölüğe ayrılmıştır.(1.at, 2.sıfat, 3. san(sayı), 4. almaş(adıl), 5. fiil, 6.raviş(belirteç), 7. kömekçi(ilgeç), 8.bağlovçi(bağlaç), 9. yukleme, 10. modal sözler(Lat: modus), 11. undov(ünlem), 12. taklid sözler(yansıma sözcükler);(Özbek Tilinin Grammatikası, I.cilt Morfologiya, 1975).

Kırgızcada sözcük türleri; 1. zat atooç(ad), 2. etiş(eylem), 3. san atooç(sayı adları), 4. sını atooç(sıfat), 5. at atooç(adıl), 6. taktooç(belirteç), 7.tabış tuuranduu sözdör (yansıma ve taklit

sözler), 8. sırdık sözdör (ünlemler), 9. Kızmatçı sözdör; 9.1.candooçtor(ilgeç), 9.2.baylamtalar(bağlaç), 9.3.bölükçölör cana modal sözdör (sonek) (A.Tursunov,1980: s.539) Bu durumda Kırgızlara Türkçe öğretiminde Kırgızcanın dilbilgisi terimlerini ve yapılarını öğrenci kadar öğretmenin de bilmesi gerektiği düşüncesini doğuruyor.

Aksan(1981)'a göre Türkçede sözcük türleri; 1.ad,2. sıfat, 3. belirteç, 4.adıl, 5.ilgeç, 6.bağlaç, 7.ünlem, 8.eylem. Sıralama ve sınıflandırma biçimleri bile birçok araştırmacıya göre değişiklik göstermektedir.

Bu çalışmamız sonucunda, Türkçe ile Kırgızcadaki dil yapılarının öğretim amaçlı karşılaştırılması, karşılıklı dil öğretimindeki yeri ve öneminin belirlenmesi, araştırma çalışmalarının sistematik ve işlevsel bir materyal durumuna getirilmesiyle büyük yarar sağlanacağı kanısı oluşmuştur. Türkiye'de ya da Türkiye dışında Kırgızlara Türkçe öğretiminin geçmişi çok da eskilere dayanmadığı, buna koşut olarak da Kırgızcanın Türklere öğretiminin de ancak 10 ya da 15 yıllık geçmişi olduğu, bugüne kadar edinilen tecrübeler ve saptamalar sonucunda daha sağlıklı veriler elde ederek uygulanan yöntemlerin, tekniklerin ve yaklaşımların gözden geçirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

E.İşler(2008)'e göre, ikinci dünya savaşından sonra dilbilim alanındaki çalışmalar artarak devam etmiştir. Savaş sonrası yabancı dil öğrenimi ve öğretimine artan ilgi, dilbilim alanındaki çalışmalara yeni bir boyut kazandırmış, böylece uygulamalı dilbilim araştırmaları başlamıştır. Bu bağlamda anadil ile amaç dilin benzer ve farklı yönlerini inceleyen karşıtsal dilbilim ortaya çıkmıştır. Dilbilim ilkelerini İngilizce öğretimine uygulayan ilk kimse olan Amerikan yapısalcılarında Fries karşılaştırmalı çalışmaların önemini şöyle dile getirir: “En etkili gereçler, amaç dilin bilimsel betimlemesi ve bu betimlemenin anadil ile özenli karşılaştırılması sonucu elde edilen bilgiler ışığında hazırlanan gereçlerdir.” Türkçe ya da Kırgızca öğrenenlerin anadil bilinci ile hazırbulunuşluk durumu öğrenme kolaylığı açısından önemlidir. “Ders kitabı; dilbilgisel yapı, telaffuz, söz varlığı ve kültürel içerik bakımından aşamalı olmalıdır. Bu aşamalandırma bizim burada sunacağımız karşılaştırmadan sonra daha iyi yapılabilir. Lado *Linguistics Across Cultures* adlı kitabının girişinde dillerin ve kültürlerin düzenli olarak karşılaştırılmasının gerekliliğini açıklarken teorinin esasını, Fries'in“En etkili gereçler, amaç dilin bilimsel betimlemesi ve bu betimlemenin anadil ile özenli karşılaştırılması sonucu elde edilen bilgiler ışığında hazırlanan gereçlerdir.” görüşünün yönlendirdiği düşüncesindedir. O, yabancı dil öğrenmenin kolaylık ve zorluğunu anadil ile yabancı dil arasında yapılacak düzenli karşılaştırmanın ortaya koyacağı teorisinin kendisi

tarafından dil başarı sınavlarının hazırlanmasına uygulandığını belirtir.” Lado teorisinin öğretim açısından önemini vurgularken ise şöyle der: “İnanıyoruz ki, yabancı dil öğrenmeye başlayan öğrenci bu dilin bazı özelliklerinin kendisine kolay, kimi özelliklerinin ise zor geldiğini görecektir. Öğrenciye anadiline benzeyen olgular kolay, farklı olan olgular ise güç gelecektir.” Bu görüşler ışığında akraba diller arasındaki benzer yapıların oranı önem taşımaktadır. Lado’nun bu görüşü karşıtsal çözümleme hakkında ortaya konan görüşlerden ilki olup strong version/güçlü görüş olarak bilinir. Bu görüş, yabancı dilin öğrenciye en güç gelen yönlerinin anadilinde karşılığı olmayan yönler olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla anadil ile amaç dil arasındaki farklılık arttıkça doğal olarak anadili girişimi (interference) de artacaktır. Güçlü görüşe göre, yabancı dil öğreniminde karşılaşılan güçlükler anadil ile amaç dil arasında yapılacak karşıtsal çözümleme ile önceden belirlenebilir.”

Türkiye’de Türkçenin yabancılara öğretimi alanında son 25 yıllık dönemde önemli ve ileri düzeyde çalışmalar vardır. Akademik düzeydeki çalışmaların yanı sıra kitap, sözlük, CD ve dil öğretimiyle doğrudan ilgili görsel- işitsel araçların çağdaş ölçütlere uygun olarak hazırlandığının işaretleri görülse de bu alanda yapılacak daha çok iş olduğunu söyleyebiliriz. Çağdaş Türk yazı dillerinden olan Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kırgız ve Kazak dillerini anadili olarak konuşanlara Türkçe (Türkiye Türkçesi) öğretimi konusunda akademik düzeyde çalışmalar ve araştırmalar yetersiz olup bu alanda çözüm önerileri sunabilmek için de saptamalar yapılmamıştır. Türkçenin söz varlığını oluşturan öğelerin (temel söz varlığı, atasözleri, deyimler, ilişki sözleri, terimler vb.) bir çoğunda, sözcük dağarcığındaki çekirdek sözler, flora ve fauna adı altında toplanan değişik kavramların önemli ölçüde benzerlikler taşımaya rağmen Türk yazı dillerinin karşılıklı olarak öğretiminde farklı ve özel yöntemler uygulanmaması ve bu alanda düzenli çalışılmamış olması araştırmayı da zorlaştıran önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu çalışmamızla, karşılıklı dil öğretimine Türkoloji veya filoloji alanını ilgilendiren araştırmalara kısmen katkı sağlayacak olsa da gerçek yararlı çalışmalar bu tür uygulamalı ve karşılaştırmalı çalışmalar olmaktadır.

Çalışmamızın ses yapıları, biçim yapıları ve tümce yapılarının karşılaştırıldığı bölümlerde Türkçe ile Kırgızcanın benzer ve farklı özellikleri değerlendirildi. Bölüm sonlarında özet olarak sunulan karşılaştırmalar ise iki dil arasındaki benzerlik ya da farklılıkların daha kolay anlaşılmasını sağlayacak niteliktedir. Özellikle bu çalışmamızda Türkolojinin araştırma yöntemleri bakımından bir karşılaştırma söz konusu değildir. Örneklerinden çokça yararlandığımız Prof.Dr.Hülya Kasapoğlu Çengel’in “Kırgız Türkçesi Grameri; Ses ve Şekilbilgisi (Ankara, 2005) adlı kitabı iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıkların filolojik

açından karşılaştırmasına örnek olabilecek yapıtlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Hazırlanan başka kitap ya da bilimsel çalışmaların uygulamalı dilbilimin yöntemlerine uygun olmadığı dikkati çekmektedir.

Çalışmamızda, Yeni Hitit Türkçe Öğretim Seti (I,II,III cilt) ders kitabının “Dilbilgisi Desteği” bölümünde temel düzeyden yüksek Türkçe düzeyine kadar oluşturulmuş bir dil yapıları sıralaması yer almaktadır. Bu sıralamaya göre kimi biçimbilimsel yapıların yeniden yeniden ele alındığı gibi bir durum görülmektedir. Bu durum tamamen her yapının düzeye uygunluğunun sağlanması için bölüm bölüm verilmiştir. Biçimbilimsel yapıların yer aldığı bölümlerde tümce yapıları da örneklerle yer almıştır. Çünkü biçimbilimsel yapıların sözcüklere ve tümcelere kazandırdığı anlamların, ya da o yapıların işlevini daha iyi açıklamak için bağımsız biçimde verilmemiştir.

5.2. Öneriler

Yaptığımız araştırmada 3 bölüm olarak hazırladığımız özet bölümlerinde de görüldüğü gibi ses yapıları, biçim yapıları, tümce yapıları ile yazım ve noktalamadaki benzerlik ve farklılıkların karşılıklı dil öğretiminde öğretici ve öğrenenler bakımından dikkatle incelenmesi gerekir.

1. Türkçedeki ve Kırgızcadaki benzer ya da ortak dil yapılarının öğretim sürecinde ve öğretim programında kullanılan kaynaklarda vurgulanması gerekir.

2. Karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarında yalnızca kuramsal değil, uygulamalı çalışmalardan örnekler sunulmalıdır.

3. Akraba diller arası karşılaştırmalı dil öğretimi çalışmalarda dillerdeki ortak yapıların yanı sıra farklı yapıların somut olarak saptanması öğreticiler açısından kolaylık sağlayacaktır.

4. Türkçe ve Kırgızcada dil yapılarındaki ortak ve benzer öğeler öğreticilere ve öğrencilere öğretimde kolaylık sağlasa da sesteş sözcüklerin aldatıcı/yanıltıcı sonuçlara yol açtığı unutulmamalıdır. (bkz.,Türkçe ve Kırgızcada Ortak/Tuzak Sözlerin Öğretimi Sorunu, M.Gümüş, A.Ü TÖMER,8.Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu, Ankara,2009)

5. Türkçe ve Kırgızcadaki yapısal farklılıkların öğretiminde yabancı dil öğretim teknikleri kullanılabilir.

6. Benzer sözcük ve dil yapılarının konuşma becerisinde yarattığı sorunlar tekrar yoluyla düzeltilmeli, doğal konuşma ortamlarında sürekli düzeltme çalışmaları yapılmalıdır.

7. Yakın seslerin ya da benzer sözcüklerin söylenişindeki özensizlikler dilde en az çaba yasasına bağlanmamalıdır. Yakın lehçelerde söyleyiş bozukluğunu düzeltme eğilimi yerine “Zaten karşımdakiler beni anlıyor.” düşüncesiyle kolayca kaçma eğilimi olduğu göz önüne alınarak ve ödün verilmeden dönüt ve düzeltme çalışmaları yapılmalıdır.

8. Kırgızcada olup Türkçenin edebî yazı dilinde olmayan ancak Anadolu ağızlarında bulunan nazal n (ŋ)’nin söylenişi Kırgızcada anlam ayırt edici olduğundan telaffuzuna önem verilmelidir.

9. Türkçe ve Kırgızcadaki biçim yapılarındaki benzerliklerin (sözcük türetme(yapım) ekleri, çekim (işletme) eklerinin işlevlerinin iyi kavranması bu dilleri öğrenenler için kolaylık sağlayacaktır.

10. Türkçede tümce türleri içinde “devrik tümce” Kırgız edebî dilinde kullanılmayan bir yapı olduğu için Kırgızca öğrenenlerin sürekli kurallı tümce kurmaya dikkat etmesi gerekir.

11. Rusçanın etkisiyle Kırgızcadaki kimi kalıp (ilişki) sözlerin söz dizimi açısından türk dillerinin temel yapısına aykırı olduğu görülür. Bu tür yapıların özgün biçimlerinin var olduğunun öğreniciye hatırlatılması yararlı olacaktır. Örnek: Caŋı cılıŋızdar menen... (TT’ye çevirisi: Yeni yılınız ile...) yerine “Caŋı cılıŋız kuttu bolsun!” denmesi bu dilin yapısına daha uygun ve daha doğru olduğu söylenebilir.

12. Her iki dilde karşılıklı olarak yazım kurallarının alışkanlık hâline getirilmesi ve noktalama işaretlerinin -anlamı etkileyici özelliklere sahip olmasından dolayı- kullanımına özen gösterilmesi şarttır.

13. Kırgızca öğretenlerin Türkçeyi, Türkçe öğretenlerin Kırgızca’yı bilmeleri kendilerine avantaj ya da kolaylık sağlayabilir. Ancak bunu avantaja döndürmek için farklı ve benzer dil yapılarının özümsererek öğretim sürecinde özen göstererek kullanılması gerekir. Hedef kitlenin hangi yanlışları yapacağını, hangi durumlarda anadilindeki yapıyla karıştıracığını bilmek öğretimde kolaylık sağlar.

14. Akraba dilleri konuşanların dillerden birini öğrenirken söylenmesi istenen/düşünülen kavramın veya sözcüğün her iki dilde de -ortak olabileceği düşüncesi

yerine farklı olabileceği dűşüncesiyle- karşılık bulamama gibi zorluklar da dikkate alınmalıdır.

15. Türkçe ve Kırgızca dil yapılarının dil öğretimi amaçlı karşılaştırmasında temel dil becerilerinin kazandırılmasına yönelik uygulamaların tamamına eşit derecede önem verilmelidir.

16. Dinleme, okuma, yazma, konuşma becerlerini destekleyici öğelerin ve araçların en başında yer alanlar, temel dil yapılarıdır. Araştırmamızda sırasıyla üzerinde durduğumuz “ses yapılarının, biçim yapılarının ve tümce yapılarının öğretim sürecinde araç olarak kullanılması, buna bağlı olarak da düzeylere uygun metinlerin oluşturulmasında, alıştırmaların ve görsel-işitsel materyallerin beceri kazandırmada yararlanılması gereken öğeler olduğu dikkate alınmalıdır.

17. Türkçe ile Kırgızca arasında, hatta çağdaş Türk yazı dilleri arasında karşıtısal dilbilgisi çözümlenmeleri ve karşıtısal yanlış çözümlenmeleri yapılmalıdır. Bu tür çalışmaların dil öğretimine katkısı göz ardı edilemez.

ÖZET

Anahtar sözcükler: Key words: çağdaş Türk yazı dilleri, Türkçe ve Kırgızca öğretimi, karşıtsal dilbilim, karşıtsal dil çözümlemeleri.

Bu çalışmada, Türkçe ile Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırması yapılmıştır. Çağdaş Türk yazı dillerinin içinde Türkçeye (Türkiye Türkçesi) en yakın olan Azerbaycan Türkçesi, Gagavuzca ve Türkmencedir. Kıpçak Grubunda yer alan Türk yazı dillerinden Kazakça, Tatarca, Başkurtça vb. dillerle birlikte Kırgızcanın da Türkçeye yakınlığı ya da uzaklığı ayrı bir konu olup karşılıklı öğretim sırasında karşılaşılan sorunlar, uygulanması gereken yöntemler, teknikler, öğretmenin bilmesi gerekenler ile öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyleri daha büyük önem taşımaktadır. Kırgızlara Türkçe öğretirken ya da Türklere Kırgızca öğretirken neler yapılmalı? Bundan önce neler yapılmış? Uygulamaların geliştirilmesi veya değiştirilmesi için edinilen bilgi ve tecrübelerin değerlendirilmesi gerekiyor.

Türkçe ile Kırgızcadaki dil yapılarının karşılaştırılması, öğrencilerin ve öğreticilerin Türkçe/ Kırgızca öğretimi ve öğreniminde karşılaştıkları sorunlara yönelik yaklaşım, teknik ve yöntemlerin saptanması sonucunda, Türkçe / Kırgızca öğrenen öğrenciler, araştırmacılar veya yetişkinler daha kolay biçimde Türkçe/Kırgızca becerisine sahip olacaklardır. Bu araştırma karşılıklı dil öğretiminde öğretmenlere, öğretim elemanlarına ve diğer uzmanlara yardımcı bir kılavuz niteliği taşıyacaktır.

Çalışmamızda elde ettiğimiz önemli bulgular ve şunlardır:

1. Karşıtsal dil çalışmaları,(karşıtsal dil çözümlemeleri ve karşıtsal yanlış çözümlemesi gibi) dilbilimin temel ya da alt alanlarına uygun çalışmaların daha da yoğun olarak yapılması gerektiği,
2. Filoloji ya da Türkolojinin karşılaştırmalı çalışmalarının daha ayrıntılı bir biçimde yapılmasının bir gereksinim olduğu,
3. Araştırmamızın temel kaynağı Ankara Üniversitesi TÖMER Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını olan *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabının "Dilbilgisi Desteği"* bölümüdür. Bu çalışmada dil öğretimi programlarının konu deseni ve dilbilgisi sıralaması, temel becerilere göre hazırlanan tüm materyallerin hedef kitlenin dil öğrenme amaçları doğrultusunda ve düzeyine uygun olması gerektiği,

4. Akraba diller arasındaki karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak öğretimi kolaylaştırıcı önlemler alınabileceği, öğretim sürecinin daha iyi ve verimli değerlendirilebileceği,
5. Türkçe ve Kırgızca gibi çağdaş Türk yazı dilleri arasındaki benzer ve farklı dil yapılarının karşılıklı çözümleme yoluyla Türkçe/Kırgızca öğretiminde öğretici ve öğrencilere kılavuzluk edeceği, öğretme ya da öğrenme sürecinde uygulanacak yöntem, yaklaşım ve tekniklerin de bu çerçevede belirlenmesinin yararlı olacağı,
6. Kırgızca ile Türkçede ses, biçim, tümce yapıları ile yazım ve noktalamadaki benzerlikler, ortaklıklar azımsanamayacak ölçüdedir. Ancak bu benzer ve ortak dil yapılarının öğretim sürecinde doğru kullanımının sağlanmasına yönelik uygulamalara geçilmesinin uygun olacağı,
7. İki dil, Eski Türkçe döneminde ortak ses ve biçimbilimsel yapılara sahipken, günümüzde farklılaşmış dil yapıları ile, bütünüyle farklı özelliklere sahip yapıların öğretimi yabancı dil öğretimi yöntemleriyle desteklenmesinin gerekli olduğu,
8. Bu çalışmamızda, dil/lehçe öğretimi tartışmaları yerine öğretim sürecinde kullanılacak materyallerin geliştirilmesi ya da materyallerin içeriği üzerinde durulmasının daha önemli olduğu anlaşılmıştır

ABSTRACT

Key words: modern Turkic written languages, Turkish and Kyrgyz language teaching, contrastive linguistics, contrastive analysis of language.

The comparative analysis of the Turkish and Kyrgyz languages patterns was made in this work for the purpose of their teaching. Among the Turkic written languages Azerbaijan, Gagauz and Turkmen Turkish are the most closely related to the modern Turkish language. Similarity or dissimilarity of Kyrgyz language together with other written languages of Kypchak group as Kazakh, Tatar, Bashkir with the Turkish language is quite a different matter. Expected questions, methods which should be carried, techniques, teachers' knowledge or students' different levels are of great importance during interactive learning process. What should be done when teaching Turkish to Kyrgyz people or Kyrgyz to Turkish people? An acquired knowledge and experience should be evaluated in order to develop or change practical training.

Students learning Turkish/ Kyrgyz language, researchers or grown-ups will be able to improve their Turkish/ Kyrgyz language skills successfully if an approach, technique and methods aimed to the problems that can be faced during learning or teaching Turkish or Kyrgyz and when comparing Turkish and Kyrgyz languages patterns are identified. Teachers and other specialists can use this research work as a useful guide during interactive learning process.

We have taken into consideration the following important issues:

1. We have found it necessary to carry out more detailed work on basic and general aspects of linguistics, as well as contrastive aspects like contrastive analysis of language.
2. It is necessary to develop thoroughly the issues on comparison of philology and Turkic languages study.
3. The main resource of our research work is '*Dilbilgisi Desteği*', a chapter from *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı*, which is a publication of the Center on Turkish and Foreign Languages Research and Their Implementation. The subjects of languages syllabi, ordering of grammar aspects and also linguistics goals of materials relevant to them should be in the proper direction and level.

4. We have found it necessary to make learning process much more productive and easier useful by making comparative analysis of languages related to the same group.
5. We have found it necessary to reveal methods, approach and technics used in learning process by proper classification of similarities and differences of modern Turkic written languages like Turkish and Kyrgyz. It could considerably help trainers and learners at the same time.
6. There are a lot of general similarities in the patterns of sounds, forms, sentences, spelling and punctuation in Kyrgyz and Turkish languages. However, it is necessary to provide a proper use of such similarities in the learning process.
7. Learning process with its different particularities nowadays is considered to be used in foreign languages learning process with the linguistics patterns of the period of Old Turkish when there were same sounds and forms in two languages.
8. In this research work, we have come to a conclusion that should pay much attention to the materials that should be used in learning process than to language and dialect discussions.

KAYNAKLAR

- ABDUVALİYEV, İ.,SADIKOV, T.(1997) “Azırkı Kırgız Tili Grammatikası” Bişkek
- ABDUVALİYEV, İ. (2003), Kırgız Tili: Morfologiya Boyunça Leksiyalar, Bişkek
- ABDUVALİYEV, İbrahim (2008), Kırgız Tilinin Morfologiyası, Bişkek
- AKSAN, Doğan (1990). “Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim I,II.III cilt” TDK Yayınları, Ankara
- AKSAN, Doğan,(1998),Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Engin Yayınevi, Ankara
- AKTANOV T.(1944,1945.)Uçebnik kirgizskogo yazıka dlya 5-klassov nepolnoy i sredney ruskoy şkolı, Frunze, Kirgosizdat,
- ARTELOV V. A. (1969.)Psihologiya obuçeniya inostrannomu yazıku, Moskva
- BAKAEV K. Sadabayev A. (1958.)‘Kırgız tili cana adabiyatı’ 8-9-klass, Frunze, ‘Kırgızokuupedmambas’ ,
- BAKEEV N.Z. (1988.)Metodika prepodovaniya russkogo yazıka v natsıonalnoy şkole M., ‘Prosveşenie’
- BALTABAYEV M.(1970) Kırgız SSRinde calpı orto bilim berüünün kee bir problemaları., Mektep yayınları, Frunze.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990) “Türkçenin Grameri” TTK Basımevi, Ankara
- BAYÇEÇEKEY JURNALI (1990)3,12 –san, Bişkek
- BİŞKEK ŞAMI’ GAZETASI, (1990),1-may, Bişkek(
- CANIBAYEV M., Kırgız tili, Evropa mektepterinin 3-klassı üçün okuu kitebi, Frunze, Kırgızmambas’
- CAPAROV D.S. Dialogi ob internatsiyalnomvospitanii liçnosti, Frunze, Kırgızstan, 1989.

- CUSUPOV D. ‘Natsionalizm v različnıx izmereniyax’, Alma-Ata, ‘Kazahstan’, 1990.
- ÇENGEL KASAPOĞLU, Hülya (2005), Kırgızcanın Grameri; Ses ve Şekilbilgisi), Ankara
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf(1983) “Yabancıların Türkçe Öğrenirken Karşılaştıkları Güçlükler” Türk Dili Dergisi, Dil Öğretimi Özel Sayısı, s.88-95
- DABAYEV K., Kırgız tilin özgö til katarı okutuunun usulu, Kara-Kol, 1992.
- DEMİRCAN, Ömer(1990). “ Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri” İstanbul
- DEMİREL,Özcan (1978) “ Yabancı Dil Öğretimi ve Tam Öğrenme” “ eğitim ve Bilim III/4,s.46-50
- EL AGARTUU’, 1989, №3 1991, №10.
- EL AĞARTUU (2000-2008 yılları tüm sayılar) “Kırgız Respublikasının Bilim Berüü Ministirliğı,
- ERCİLASUN,A.B.(2005), Türk Dili ve Lehçeleri Ders Notları, AYÜ, Ankara
- ERGENÇ, İclal, (1995). Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü, Ankara
- ERGİN, Muharrem (1992). “Türk Dilbilgisi” 9.Baskı,Bayrak Basım Tanıtım A.Ş., İstanbul
- GENCAN, Tahir Nejat(1979) “Türk Dilbilgisi” TDK Yayınları, Ankara
- HASANOV; BOTİRBEK(1990)A.Ş.Nevaî, Leylâ vü Mecnun; Özbek Adabiyoti Bustoni, Pokiza Işk Dostoni, s.5-6; Taşkent
- HATİBOĞLU, Vecihe (1974).”Türkçenin Ekleri” Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- İmla Kılavuzu, (1988).TDK Yayınları, Ankara
- İŞLER, Emrullah (2008), Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi, Arap Dili Araştırmaları, Ankara
- İzvestiya Vuzov (2003, 2004 sayı, 2.,3. 4.) “Kırgız Eğitim Bakanlığı Yayınları
- KARAHAN, Leyla (2004), Türkçede Sözdizimi, 7. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara

- KARASAYEV, K.(2009), Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü, Bişkek
- Kırgız Devlet Dili Komisyonu, (2009), Kırgız Tilinin Cazuu Ereceleri, Bişkek
- KMU, (1990).Baştooçu toptor üçün könüğüülör cıynagı, cogorku okuu jaylarının orus gruppalarının studentteri üçün, Bişkek
- KOMİSYON (2006). “ Kırgız -Türk Manas Universitetindeki Kırgız Tilin Okutuunun Canıça Usul İkmaları” Bişkek
- KOMİSYON (2009), “*MANAS TİL ÜYRÖTÜÜ TOPTOMU; Kırgız Tili, 3 cilt, Bişkek (ISBN:978-9967-25-646-0*
- KORKMAZ, Zeynep(2003).Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara
- KUDAYBERGENOV, S. ve Diğerleri (1980)Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, I.Bölük , Fonetika cana Morfologiya, Frunze
- MACİTOVA, Z. (2006), Cusup Balasagın Kırgız Uluttuk UniversitetiVestnik-Carçısı,Türk cana Kırgız tilindeki Sın atooçtordun daraca kategoriyası boyunça özgörüü, s.358-360,Bişkek
- MUGALİMDER GAZETASI' (1957), 31-oktyabr, 28-noyabr, (1958), 22-avgust,3-iyul
- MUGALİMDERGE CARDAM' JURNALI (1946, 1947, 1951, 1953, 1957) Bişkek
- ORUZBAYEVA B. (Komisyon,) ,(2009)Azırkı Kırgız Adabiy Tili, Bişkek
- RISBAYEV, Sulayman, (1995) Orus Tilinde Cürgüzülgön Mektepterde I-4. Klasstardın Sabaktı Kırdaldığı- Tematitikalık Uyuşturuu menen Dialogtun Kepti Östürüşü, Bişkek
- RISBAYEV, Sulayman,(1992), Kırgız Tili, Bişkek
- SAGINBAYEVA, B.(2006), Cusup Balasagın Kırgız Uluttuk UniversitetiVestnik-Carçısı,s.345-349, Bişkek
- SEVER, Sedat(1995). “Türkçe Öğretiminde Tam Öğrenme” YA-PA Yayınları, İstanbul

UZUN. N.Engin (2006). “Biçimbilim, Temel Kavramları, Papatya Yayınları, İstanbul
UZUN N.E. ve Diğerleri (2008)Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı
(ISBN:978-975-482-802-3) “Dilbilgisi Desteği” Ankara,

VEREŞAGİN E.M. Lingvostranovedçeskaya teoriya slova, M., ‘Prosveşenie’,1980.

VON GABAİN, Annamaria(1988).”Eski Türkçenin Grameri” Çeviri: Mehmet Akalın,
Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

YARDIMCI, Mehmet (1999) “ Türkçenin Ses Özellikleri, Yazım Kuralları ve
Noktalama” İzmir

ZEYNALOV, Ferhat(1993).” Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi” Çeviri:
Yusuf Gedikli, Cem Yayınları, İstanbul

ZIMNYAYA İ.A., (1988) Psihologiya obuçeniya inostrannım yazıkam v şkole, M.,
‘Prosveşenie’,

EK BÖLÜM

TÜRKÇEDE VE KIRGIZCADA ALFABE, YAZIM KURALLARI VE NOKTALAMA İŞARETLERİ

Yazım kuralları ve noktalama işaretlerinin kullanımı bir dilin temel yapısı içinde yer almaz. Ancak bunlar, dil öğretiminde önem taşımaktadır. Özellikle dil öğretiminde, karşıtsal dilbilim ve karşıtsal dil çözümlemeleri çalışmalarında gerekli ve yararlı olduğu aşağıdaki açıklama ve örneklerden anlaşılacaktır.

A. Türkçenin Yazım Kuralları

Bir dilin yazım kuralları, o dilin ölçünlü (standart) kullanımı için önem taşımaktadır. Konuşmada birliğin sağlanması yeterli değildir, yazımda da ortak kuralların olması ve uygulanması gereklidir. Türkçenin yazım kuralları 1928 yılında kabul edilen Türk alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte söyleyişe dayalı bir yazım düzeni öngörülmüştür. Üç türlü yazım düzeni vardır: 1. Sese (söyleyişe) bağlı yazım, 2. Kökene bağlı yazım, 3. Geleneğe bağlı yazım.

Yeni harflerin kabulünden sonra 1929'da hazırlanan *İmlâ Lûgati* dilimizin yazım kurallarının bütün yönlerini içermediğinden uygulamalar sonucunda Türk Dil Kurumu'nun 1941 yılında *İmlâ Kılavuzu*, 1965'te *Yeni İmlâ Kılavuzu*, 1985 yılında basılan *İmlâ Kılavuzu*'nun eski ve yeni baskıları ile daha bir çok yazar veya araştırmacı tarafından hazırlanan yazım kılavuzları kullanılmaktadır.

Türkçede Harfler

Aa, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Ff, Gg, Ğğ, Hh, Iı, İi, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz

Türk alfabesinde 29 harf bulunmaktadır. Yazım kuralları ile sesler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Türkçede sesler, ünlüler ve ünsüzler olarak iki gruba ayrılır:

Türkçede ünlüler: a, e ,ı, i, o, ö, u ,ü

A. Çıkış yeri ve dilin durumuna göre ünlüler:

1. Kalın ünlüler: a, ı, o, u

2. İnce ünlüler: e, i, ö, ü

B. Dudakların durumuna göre ünlüler:

1. Düz ünlüler: a, e, ı, i

2. Yuvarlak ünlüler: o, ö, u, ü

C. Ağzın açıklığına göre ünlüler:

1. Geniş ünlüler: a, e, o, ö

2. Dar ünlüler: ı, i, u, ü

Uzun ünlüler konusu

Türkçe kökenli sözcüklerde uzun ünlü yoktur. Uzun ünlüler Arapça ve Farsça'dan Türkçeye geçen sözcüklerde görülür. Örnek: şâir, numûne, bâdem, sâkin, hâlâ vb.

Uzun ünlüler belli kurallar dışında gösterilmez.

Düzeltilme işareti

Düzeltilme iminin (^) iki görevi vardır:

1. Ünlünün uzun söylenmesi gerektiğini gösteren işaret olarak,

2. İnceltme işareti olarak kullanılır.

Düzeltilme iminin kullanılmaması durumunda anlam karışıklığına yol açacak sözcükler varsa bunlar düzeltilme imi kullanılarak yazılır.

Âdet, âdem, âlem, âlim, âşık, hâlâ, bîçare, bîvefa, bîhaber,

Düzeltilme iminin inceltme görevinde kullanımına örnekler: Arapça ve Farsça'dan Türkçeye giren sözcük ve eklerdeki g, k, l ünsüzlerinin ince okunması gerektiğini göstermek için , bu ünsüzlerden sonra gelen a, u (^) inceltme imi kullanılır

1. **“de”nin Yazımı:**

Türkçede iki türlü “de” vardır. Bunların biri bağlaç, diğeri ektir. Bağlaç olan “de” ayrı yazılır. Büyük ünlü uyumuna uyar. Ancak konuşmada tonsuzlaşma olsa bile bu durum yazıda gösterilmez. Ek olan “-de” bitişik yazılır. Ünlü ve ünsüz uyumuna uyar.

Açıklama “de” yi tümceden çıkardığımızda tümcenin anlamında bir daralma olsa da bozulma ya da değişme olmuyorsa “de” ayrı, oluyorsa bitişik yazılır.

2. “ki” nin Yazımı:

Türkçede yazılış bakımından iki “ki” vardır. Bunların biri ek, diğeri bağlaçtır. Bağlaç olan “ki” ayrı yazılır, ses uyumlarına uymaz. Ek olan “-ki” iki türdür. Biri sıfat (yapım eki) türetir, diğeri ilgi adlıdır (çekim eki).

“neyinki, kiminki, neredeki, ne zamanki” sorularına yanıt veren “ki” bitişik, yanıt vermeyen “ki” ayrı yazılır.

Bağlaç olup da kalıplaştığı için bitişik yazılan birkaç “ki” vardır. “Sanki, halbuki, mademki, oysaki, meğerki, vs...”

3. “mi”nin Yazımı:

“mi” hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın ayrı yazılır. Ünlü uyumlarına uyar. “mi” den sonra gelen ekler “mi” ye bitişik yazılır.

4. Olumsuzluk Ekinin Yazımı:

Olumsuzluk eki (-mA) bitişik yazılır. “-yor” ekinden önce geldiğinde darlaşır.

5. “ile” ve “idi, imiş, ise” nin Yazımı:

Bu sözcükler birleşik de yazılabilir. Bu durumda:

- Ünsüzle biten sözcüklerden sonra kullanıldıklarında baştaki “i” düşer. Geriye kalan bölüm ses uyumlarına uyar.
- Ünlüyle biten sözcüklerden sonra geldiğinde baştaki “i” düşer. Bunun yerine “y” koruyucu ünsüzü gelir.

6. Ünlüyle Biten Eylemlerin Yazımı:

Ünlüyle biten eylemler “-yor” ekini aldığı anda eylemin sonundaki ünlü darlaşır. Bu durum yazıda da gösterilir. Ancak kaynaştırma ünsüzü “y” den kaynaklanan darlaşma yazıda gösterilmez. (demek ve yemek eylemleri istisna)

7. Sayıların Yazımı:

Sayılar yazıyla gösterildiğinde her sözcük ayrı yazılır.

Açıklama:

1. Rakamlardan sonra kullanılan nokta “-(i)nci” ekinin yerini tutar. Bu nedenle noktayla bu ek bir arada olmaz.

2. Tarihlerden sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılır ve ünsüz uyumuna uyar.

8. Kısaltmaların Yazımı:

Kısaltmalarda genellikle her sözcüğün ilk harfi alınır ve büyük yazılır.

Kısaltmalardan sonra gelen ekler kesme işareti ile ayrılır, kısaltmanın okunuşuna göre yazılır.

9. Büyük Harflerin Kullanımı:

- Özel adlar ve bu adlardan türeyen sözcükler büyük harfle başlar. (Kişi ad ve soyadları, hayvanlara verilen adlar, kitap, dergi, gazete, kurum, kuruluş, köy, ilçe, kasaba... adları)
- Yazı başlıkları, mektup hitapları büyük harfle başlar.
- Yön adları özel bir ada yönelikse ya da ad aktarması yoluyla o adın yerini tutuyorsa büyük harfle, sadece yön bildiriyorsa küçük harfle başlar.
- Gün ve ay adları tarih bildiriyorsa büyük harfle, bildirmiyorsa küçük harfle başlar.
- Güneş, dünya ve ay sözcükleri terim olarak kullanıldığında büyük harfle, diğer durumlarda küçük harfle başlar.
- Unvan sıfatları lakaplar özel bir ada yönelikse büyük harfle, değilse küçük harfle başlar.

10. İkilemelerin Yazımı:

İkilemeler ayrı yazılır, bunların arasına noktalama imi konmaz.

11. Bileşik Eylemlerin Yazımı:

- Ad ve yardımcı eylemden oluşan bileşik eylemler söylenirken içinde bir ses düşmesi ya da türemesi olursa bitişik, hiçbir ses olayı olmazsa ayrı yazılır.
- Söze yeterlik, sürerlik, tezlik ve yaklaşma anlamları veren kurallı bileşik eylemler her zaman bitişik yazılır.
- Anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) bileşik eylemler yazılır.

12. Bileşik Sözcüklerin Yazımı:

Bileşik sözcükler şu anlamlarda bitişik yazılır:

- Anlam ya da tür kayması yoluyla oluşmuşsa
- Bileşik sözcükler söylenirken herhangi bir ses olayı olmuşsa.
- Bileşik sözcük terimsel anlam kazanmışsa.

13. Kesme İminin Kullanımı:

- Özel adlara gelen çekim ekleri kesme imi ile ayrılır. Yapım ekleri ayrılmaz.
- Kısaltmalara, harflere, eklere, sayılara gelen ekler kesme imi ile ayrılır.
- Kimi sözcüklerde düşen hecelerin yerine kullanılır.
- d) “-ler” eki özel adlara geldiğinde söze “adaş” ya da “benzerleri” anlamı veriyorsa kesme işareti ile ayrılır, diğer durumlarda ayrılmaz.

Açıklama:

1. Türkçede bitişik ve ayrı yazımla ilgili olarak karıştırılan birkaç sözcük vardır. Bunlardan “birtakım” sözcüğü belgisizlik bildiriyorsa (“bazı” anlamındaysa) bitişik, sıfat tamlaması olarak kullanılmışsa ayrı yazılır.

2. “Bugün” sözcüğü içinde bulunduğumuz zaman ya da 24 saat anlamında kullanılmışsa bitişik, geçmişteki bir günü işaret ediyorsa ayrı yazılır. “bu” sözcüğü yerine “o” sözcüğü kullanılırsa ayrı, kullanılmazsa bitişik yazılır.

B. Türkçede Noktalama İşaretlerinin Kullanımı

1. Nokta:

- Anlamca tam olan tümcelerin sonunda kullanılır.
- Tümce değeri taşıyan anlatımların sonunda kullanılır.
- Kimi kısaltmalardan sonra kullanılır.

2. Virgül:

- Tümce içerisinde eş görevli sözcükleri ayırmada kullanılır
- Eş görevli söz öbekleri arasında kullanılır.
- Sıralı tümceleri ayırmada kullanılır.

UYARI 1: Öğeleri arasına virgül girmiş sıralı tümceleri ayırmada noktalı virgül kullanılır.

- Bazı tümcelerde özneyi vurgulamak, belirtmek amacıyla kullanılır.
- Arasözlerin başında ve sonunda kısa çizgi yerine kullanılır.

Arasöz: (Tanım) Tümceye başladıktan sonra hatırlanan, bu yüzden tümce arasına alınan ve iki virgül, iki kısa çizgi (-) ile belirtilen açıklayıcı sözlere denir.

- Yazılarda, mektuplarda seslenme sözcüklerinden sonra kullanılır.
- Tırnak içine alınmayan alıntı tümcelerden sonra kullanılır.
- Bazı tümcelerde anlam karışıklığını gidermek için kullanılır.
- “Evet, peki, hayır” gibi anlatımlardan sonra tümce devam ediyorsa virgül kullanılır.

3. Noktalı Virgül:

- Ögeleri arasına virgül girmiş sıralı tümcelerde kullanılır.
- Aralarında “ama, fakat, lakin, ancak, yalnız, çünkü...” gibi bağlaçlar bulunan sıralı tümcelerde bu bağlaçlardan önce kullanılır.
- “ama, fakat, lakin...” gibi bağlaçlarla bağlanabilen, ancak yazılmayan bu bağlaçlar yerine kullanılır.
- Gruplamalarda kullanılır.
- Anlam karışıklığını gidermek amacıyla özneyi, kendinden sonra sıralanan görevdeş ögelerden ayırmada kullanılır.

4. İki Nokta:

- Açıklamalarda ve sıralanacak örneklerden önce kullanılır.
- Doğrudan anlatımlarda tırnak işaretinden önce kullanılır.
- Karşılıklı konuşmalarda konuşma çizgisinden önce kullanılır.

5. Üç Nokta:

- Herhangi bir nedenle tamamlanmamış (eksilteli) tümcelerin sonunda kullanılır.
- Sıralanan örneklerden sonra vb. anlamında kullanılır.
- Söylenmek istenmeyen sözlerin yerine kullanılır.
- Alıntılarda alınmayan bölümleri göstermek için kullanılır.
- Karşılıklı konuşmalarda karşıdakinin sustuğunu belirtir.

6. Soru İşareti:

- Yanıt gerektiren ya da gerektirmeyen tüm soru tümcelerinin sonunda kullanılır.
- Bir bilginin şüpheyle karşılandığı veya kesin olmadığı durumlarda parantez içinde kullanılır.

UYARI: Bir tümcede soru anlamı veren birden çok öge varsa sadece tümce sonuna soru işareti konur.

7. Ünlem İşareti :

- Ünlemlerden, ünlem tümcelerinden (tüh, hey vb...) kullanılır.
- c)Alay, küçümseme, güvensizlik, anlamı bildiren sözcük ya da tümcelelerin yanına parantez içinde kullanılır.

8. Kısa çizgi:

- Satır sonuna sığmayan sözcükleri ayırmada kullanılır.
- Arasözleri ayırmada kullanılır.
- Başlangıç ve bitiş gösteren tarihler arasında kullanılır.
- Dilbilgisinde kök ve ekleri belirtmede kullanılır.
- Ortaklık ilgisini belirtir.

9. Tırnak İşareti:

- Alıntıların belirtilmesinde kullanılır.

Açıklama 1: Aynen alınmayan sözler tırnak içerisinde gösterilmez.

2: Tırnak içindeki sözler tümce değeri taşıyorsa büyük harfle başlar. Sonlarındaki noktalama işareti tırnak içinde kalır ve “tırnak” ın dışını etkilemez.

- Özel olarak belirtilen sözlerde kullanılır.
- Yazı içinde geçen yapıt adları, yazı başlıkları tırnak içine alınır.
- Eklerin ve seslerin belirtilmesinde kullanılır.

10. Parantez(Ayraç):

- Tümce kuruluşu ile ilgili olmayıp tümcenin ya da içindeki sözcüğün anlamını açıklayıcı nitelikte bulunan sözler, sözcükler parantez içine alınır.
- Anlamdaş sözcüklerin belirtilmesinde kullanılır.
- Tiyatro eserlerinde konuşanın hareketlerinin, durumunun belirtilmesinde kullanılır.
- Yabancı özel adların okunuşları parantez içinde yazılır.

C. Kırgızcanın Yazım Kuralları

1. Ses, harf ve alfabe) tıbış, tamga cana alfavit)

1.1. Kırgız edebî dilinde 39 ses vardır; 14 ünlü, 25 ünsüzdür.

Ünlülerin 8'i kısa(kıska): a,e,i,o,ö,u,ü ; 6'sı uzun(sozulma) ünlü: aa,ee, oo,öö,uu,üü

14 ünlüden 7'si kalın (coon): a, aa, ı, o, oo, u, uu; 7'si ince (içke):e, ee, i, ö, öö, ü, üü

2. Kırgızcadaki sesler 36 harf kullanılarak yazılır.

Uzun ünlüler iki harfle yazılır.

Kırgızistan Kiril alfabesi:

А, Б, В, Г, Д, Е, Ё, Ж, З, И, Ы, К, Л, М, Н, Һ, О, Ө, П, Р, С, Т, У, Y, Ф, X, Ц (Ts), Ч (Ç), Ш (Ş), Щ (Şç), Э, Ю (Yu), Я (Ya). Ы (kesme işareti), Ы (I), Ы (inceltme işareti),

Kırgız alfabesinde kimi harfler Rusçanın yazım kurallarına göre kullanıldığından kimi açıklamalar yapılması yerinde olacaktır.

Ünlüler: А, Э(Е), Ы, И, О, Ө У, Y,

Uzun ünlüler: АА, ЭЭ, ОО, ӨӨ, УУ, YY,

Ünsüzler: Б, В, Г, Д, Ж, З, Ы, К, Л, М, Н, Һ, П, Р, С, Т, У, Y, Ф, X (H), Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я .

Е(Ye) , Ё(Yo) , Ю (Yu), Я (Ya) harfleri Rusça yazım kuralları içinde geliştirilmiş özel kullanımı olan harflerdir. Bunlar Kırgızcadaki veya Türk dil ailesinin hepsinde bulunan “Yy” ünsüzünün “a, e, o, u,” ünlüleriyle birlikte okunuşu gibi olup aslında birer hecedir.

Çoğunlukla Rusça kökenli sözcüklerde kullanılsa da zamanla Kırgızcada da yaygınlaşmıştır. E(Ye) harfi sözcük başında “Ye” olararak okunur, ancak sözcük ortasında ve sonunda ünlü olarak “e” okunur.

Ъ (kesme), Ь (inceltme) imleri, Türkçedeki gibi noktalama imleri bölümünde değil, yazımda harf gibi yazıldığından alfabe içinde gösterilir. Kesme imi Arapçadan alıntılarda, inceltme imi ise Rusça kökenli kimi sözcüklerde kullanılır. Özellikle de Л(L) ünsüzü ile biten adlarda doğru telaffuz için inceltme imi kullanılmaktadır.

1. Kırgızcada “da”nın Yazımı:

Kırgızcada Türkçedeki gibi iki türlü “da” vardır. Bunların biri bağlaç, diğeri ektir. Bağlaç olan “da” ayrı yazılır. Ancak Kırgızcada bu bağlaç (baylamta) yalnızca “**da**” olarak yazılır, “de” li biçimi yoktur. Büyük ünlü uyumuna uymaz. Kendinden önceki sözcüğün son ünlüsü kalın da olsa, ince de olsa yalnızca “da” kullanılır. Bu bağlaç, “dağı” sözcüğü ile aynı görevde kullanılmaktadır.

Men **da** abdan iraaızı boldum.

Alar **da** kelişti.

Ancak konuşmada tonsuzlaşma olsa bile bu durum yazıda gösterilmez. Ek olan “-de bitişik yazılır. Ünlü ve ünsüz uyumuna uyar.

Açıklama “de” yi tümceden çıkardığımızda tümcenin anlamında bir daralma olsa da bozulma ya da değişme olmuyorsa “da” ayrı, oluyorsa bitişik yazılır.

2.“-Ki” nin Yazımı:

Kırgızcada yazılış bakımından Türkçedeki gibi iki değil bir “-ki” vardır. Türkçedekine benzer bir ektir ve bağlaç olarak ki Kırgızcada yoktur. Ek olan “-ki” bitişik yazılır. Ünsüz uyumuna bağlı olarak *-ki; -kı,-ku,- kü/-gı, -gi, -gu, -gü* gibi türevleri de kullanılır.

Örnek: sızdiki, meniki, alardıkı, cokorku, tüşkü,

Ad durum eklerinden bulunma durumu –DA’dan sonra: cokerudagı, köçödögü, silerdegi, vb. n ünsüzüyle bitenlere de k ve türevleri gelir. N, ŋ l,r, den sonra –kI gelir.

3.“BI” Soru Ekinin Yazımı:

Kırgızcada soru eki olarak ünlülerden ve bazı ünsüzlerden sonra -bı, - bi,- bu, - bü,/ sert

ünsüzlerden sonra; -pı,-pi,-pu,-pü ” kullanılır. Her zaman bitişik yazılır. Ünlü uyumlarına uyar. “-BI” dan sonra gelen ekler “BI” ya bitişik yazılır. Türkçedeki gibi olumsuzluk ekiyle karıştırılması söz konusu değildir.

4.“menen” bağlacının Yazımı:

menen bağlacı her zaman bağımsız yazılır. Türkçedeki “ ile” bağlacına benzer özellikler bulunmamaktadır.

5.Ünlüyle Biten Eylemlerin Yazımı:

Ünlüyle biten eylemler bir ek aldıklarında herhangi bir ses kaynaşması ya da ses türemesi söz konusu olmaz. Örnek: Krg: **de-** (TT: demek) ve Krg: **ce-**(TT:yemek) eylemleri dep catat(diyor), cep catat(yiyor).

4. Sayıların Yazımı:

Sayılar yazıyla gösterildiğinde her sözcük ayrı yazılır.

1.Rakamlardan sonra kullanılan nokta “-(i)nçi” ekinin yerini tutar. Bu nedenle noktayla bu ek bir arada olmaz. -(i)nçi eki hep “ç”lidir. Türkçedeki gibi “c”li değildir.

2.Tarihlerden sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmaz ve ünsüz uyumuna uyar.

7.Kısaltmaların Yazımı:

Kısaltmalarda genellikle her sözcüğün ilk harfi alınır ve büyük yazılır. Kısaltmalardan sonra gelen ekler kesme işareti ile ayrılmaz ve gelen ek de kısaltmanın okunuşuna göre yazılır. Kısaltmalarda harfler arasına nokta konmaz. Akademik ya da askeri unvanlar Türkçedeki Prof.Dr. , Doç.Dr.” gibi kısaltma biçiminde yazılmaz. Onun yerine akademisyenin doktoradaki çalışma alanı belirterek“filolojiya ilimlerinin doktoru, proffesor”, Pedagogika ilimlerinin dotsenti”

Açıklama: Kırgızcada kesme imi yoktur. Bu nedenle özel adlara gelen ekleri Türkçedeki gibi kesme imiyle ayrılmaz.

8. Büyük Harflerin Kullanımı:

Özel adlar ve bu adlardan türeyen sözcükler büyük harfle başlar. (Kişi ad ve soyadları, hayvanlara verilen adlar, kitap, dergi, gazete, kurum, kuruluş, köy, ilçe, kasaba... adları)

Yazı başlıkları, mektup hitapları büyük harfle başlar.

Yön adları özel bir ada yönelikse ya da ad aktarması yoluyla o adın yerini tutuyorsa büyük harfle, sadece yön bildiriyorsa küçük harfle başlar.

Güneş, dünya ve ay sözcükleri terim olarak kullanıldığında da harfle küçük harfle yazılır.

Açıklama: ulus ,dil, din ve mezhep adları büyük harfle yazılmaz.

9. İkilemelerin Yazımı:

Kırgızcada ikilemelerin ve birleşik özel adların arasına noktalama imlerinden kısa çizgi (-) konur.

Eptep-septep, çay-pay, arandan-zorgo, küç-kubat

10. Bileşik Eylemlerin Yazımı:

Ad ve yardımcı eylemden oluşan bileşik eylemler söylenirken ayrı yazılır. Örnek: cardam kıl-, cardam et- (yardım et-), taap kel-(bulup gel-), iş casa-(iş yap-)...

Söze yeterlik, sürerlik, tezlik ve yaklaşma anlamları veren kurallı bileşik eylemler her zaman ayrı yazılır. Örnek: kütö tur-, alıp barıp bere koy-, vb.

11. Bileşik Sözcüklerin Yazımı:

Bileşik sözcükler şu anlamlarda bitişik yazılır:

Anlam ya da tür kayması yoluyla oluşmuşsa : bugün, bıyıl,

Bileşik sözcükler söylenirken herhangi bir ses olayı olmuşsa: kaynata, antip,mintip, kayer, oşentip

Bileşik sözcük terimsel anlam kazanmışsa. Örnek: kıçkıltek(oksijen), kömürtek (karbondioksit), suutek (hidrojen)

Açıklama: Kırgızcada leksik anlamını kaybetmeden özel anlama sahip kimi sözcükler bileşik yazılmaz. Örnek: köz aynek(ayna), taş baka(kurbağa), basma söz(basın), köz karaş(görüş), el aralık (uluslar arası), çığış taanuu(doğubilim), aş kazan (mide) vb.

D . Kırgızcada Noktalama İşaretlerinin Kullanımı / Orfografiyalık Belgilerdin

Koldonuusu

1. Çekit/(TT:Nokta)

- Anlamca tam olan tümcelerin sonunda kullanılır.
- Tümce değeri taşıyan anlatımların sonunda kullanılır.
- Açıklama: Kısaltmalarda nokta kullanılmaz.

2. Ütür /(TT:Virgül)

- Tümce içerisinde eş görevli sözcükleri ayırmada kullanılır
- Eş görevli söz öbekleri arasında kullanılır.
- Sıralı tümceleri ayırmada kullanılır.
- Bazı tümcelerde özneyi vurgulamak, belirtmek amacıyla kullanılır.
- Arasözlerin başında ve sonunda kısa çizgi yerine kullanılır.
- Yazılarda, mektuplarda seslenme sözcüklerinden sonra kullanılır.
- Tırnak içine alınmayan alıntı tümcelerden sonra kullanılır.
- Bazı tümcelerde anlam karışıklığını gidermek için kullanılır.
- “Ooba, makul, çok” gibi anlatımlardan sonra tümce devam ediyorsa virgül kullanılır.

3. Ütörlüü Çekit (Noktalı Virgül):

- Ögeleri arasına virgül girmiş sıralı tümcelerde kullanılır.
- Aralarında “*birok, antkeni*” gibi bağlaçlar bulunan sıralı tümcelerde bu bağlaçlardan önce kullanılır.
- Gruplamalarda kullanılır.
- Anlam karışıklığını gidermek amacıyla özneyi, kendinden sonra sıralanan görevdeş ögelerden ayırmada kullanılır.

4.Koş Çekit /(TT:İki Nokta)

- Açıklamalarda ve sıralanacak örneklerden önce kullanılır.
- Doğrudan anlatımlarda tırnak işaretinden önce kullanılır.
- Karşılıklı konuşmalarda konuşma çizgisinden önce kullanılır.

5. Suroo belgisi (Soru İşareti)

- Yanıt gerektiren ya da gerektirmeyen tüm soru tümcelerinin sonunda kullanılır.
- Bir bilginin şüpheyile karşılandığı veya kesin olmadığı durumlarda parantez içinde kullanılır.

6. İlep belgisi (Ünlem İşareti)

- Ünlemlerden, ünlem tümcelerinden (eh, hey vb...) kullanılır.
- c)Alay, küçümseme, güvensizlik, anlamı bildiren sözcük ya da tümcelerin yanına parantez içinde kullanılır.

7. Tire :(Kısa çizgi):

- Satır sonuna sığmayan sözcükleri ayırmada kullanılır.
- Arasözleri ayırmada kullanılır.
- Başlangıç ve bitiş gösteren tarihler arasında kullanılır.
- Dilbilgisinde kök ve ekleri belirtmede kullanılır.
- Ortaklık ilgisini belirtir.
- İkilemelerde sözcük arasında kullanılır.
- Bileşik adlar arasında kullanılır. Örnek: Isık-Köl, At-Başı
- Ölçüler yazılırken kullanılır. Örnek: kilovat-saat, gram-atom, volt-amper
- Ara yönler belirtilirken kullanılır. Örnek: tündük-batış(kuzeybatı), tüşük-çığış (güney-doğu), tündük-çığış(kuzey-doğu)

Açıklama: Bileşik adların arasına kısa çizgi iminin konması konusu çok tartışılan bir kuraldır. “*Kırgız Tilinin Cazuu Ereceleri, Bişkek-2009 ve H.Krasayev, Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü, 2009*” adlı yazım kuralları arasında kimi farklılıklar dikkati çekmektedir.

8. Tırmakça (TT: Tırnak İşareti):

- Alıntılarının belirtilmesinde kullanılır.

Açıklama 1: Aynen alınmayan sözler tırnak içerisinde gösterilmez.

2: Tırnak içindeki sözler tümce değeri taşıyorsa büyük harfle başlar.

Sonlarındaki noktalama işareti tırnak içinde kalır ve “tırnak” ın dışını etkilemez.

- Özel olarak belirtilen sözlerde kullanılır.
- Özel anlama sahip adlar da tırnak içinde yazılır. Örnek: “Manas” eposu, “Kanıbek” romanı, “Manas” üniversitesi vb.
- Yazı içinde geçen yapıt adları, yazı başlıkları tırnak içine alınır.
- Eklerin ve seslerin belirtilmesinde kullanılır.

9. Kaşa:/Parantez(Ayraç):

- Tümce kuruluşu ile ilgili olmayıp tümcenin ya da içindeki sözcüğün anlamını açıklayıcı nitelikte bulunan sözler, sözcükler parantez içine alınır.
- Anlamdaş sözcüklerin belirtilmesinde kullanılır.
- Tiyatro eserlerinde konuşanın hareketlerinin, durumunun belirtilmesinde kullanılır.

Açıklama: Türkçede yabancı özel adların okunuşları parantez içinde yazılır, ancak Kırgızcada yabancı sözcükler okunduğu gibi yazıldığından parantez içine yazılmaz.

Yazım kuralları ve alfabe farklılığının dil öğrenmede çeşitli zorlukları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak dil öğrenmedeki zorlukların temelinde yer alan birinci derecede önemli öge değildir.

Kiril ve Lâtin alfabelerinde biçimsel benzerliğe sahip olup farklı sesleri karşılayan harfler vardır: Bunlar;

TT: B (be)

Krl:B TT'deki karşılığı Vv

TT: C(ce)

Krl: C TT'deki karşılığı Ss

TT: H(he)

Krl: H TT'deki karşılığı Nn

TT: P(pe)

Krl: P TT'deki karşılığı Rr

TT: Y(ye)

Krl: Y TT'deki karşılığı Üü (Kırgız Kiril alfabesinde vardır)

Yukarıdaki harfler Kiril ve Latin alfabesinde ortak biçimli olsa da farklı sesleri karşılamlarından dolayı dil öğrenenlerin yazım yanlışlarına veya okuma yanlışlarına neden olmaktadır.

Türk ve Kırgız alfabesinde yer alan hem karşıladıkları ses hem de biçim bakımından ortak olan harfler şunlardır:

Aa, Ee (sözcük başında “ye” okunur), K, M, O, T.

Kiril alfabesinde kimi harfler el yazısı matbaa harflerinden farklı yazılır. Bu farklı yazım içinde matbaa harfi olarak benzemeyip el yazısı biçiminde benzerlik olan harfler şunlardır:

Д: Dg(karşıladığı ses Dd), И: Uu(karşıladığı ses İi)

Alfabe farklılığından kaynaklanan okuma ve yazma yanlışları kimi zaman dikkat çekici özelliktedir.

Ek Bölümün Özeti

Türkçe ile Kırgızcanın yazım kuralları ve noktalama işaretlerinin kullanımı bakımından benzerlikler olsa da yazım ve noktalamada büyük farklılıklar vardır. Her iki dilde farklı alfabe kullanılmaktadır. Türkçede 1928 yılından beri Lâtin temelli Türk alfabesi kullanılmakta, Kırgızcada ise 1940’tan beri Kiril temelli Kırgız alfabesi kullanılmaktadır. Türkçe ile Kırgızcadaki yazım kuralları ve noktalama imlerinin kullanım farklılıkları şunlardır:

TÜRKÇEDE

KIRGIZCADA

Türkçede ünsüz harfleri seslendirirken “e” ünlüsünün yardımıyla ünsüzler seslendirilir.	Kırgızcada ise Rusçadaki gibi ünlüleri “ı” ünüsüyle seslendirmektedirler; l, m, n, r ünsüzlerini ise İngilizcedeki gibi “el”, “em”, “en” biçiminde seslendirmektedirler
Türkçedeki harfler yazım bakımından küçük ve büyük harf olarak iki gruba ayrılır.	Kırgızcadaki (Kırl)harflerde de küçük ve büyük harf kavramı vardır.
Türkçe el yazısı ile kitap harfleri olarak da ifade edilen matbu yazı karakteri arasında çok büyük fark yoktur.	Kırgız alfabesinde el yazısı ile kitap harfleri arasında biçimsel farklılıklar vardır.

İki dilde de büyük ve küçük harf kullanımı söz konusudur. Türkçe “özel adlar” grubunda yer alan <i>ulus, din ve dil</i> adları büyük harfle başlar.	Kırgızcada <i>ulus, din, dil</i> adları büyük harfle yazılmaz.
Türkçede kurum adlarının her sözcüğünün ilk harfi büyük yazılır.	Kırgızcada ise kurum adlarının ilk sözcüğü dışında takip eden sözcükler küçük harfle yazılır. Kısaltmalarda ise tüm sözcüklerin ilk harfi büyük yazılır.
Türkçede kesme işareti (‘) özel adların ek alması durumunda kullanılır.	Kırgızcada özel adlara ek gelse de bu kesme imi kullanılmaz. Kırgızca noktalama işaretleri arasında kesme işareti yoktur.
Bağlaç olan <i>da</i> kendinden önceki sözcükle bitişik yazılmaz	Baylamtoo(bağlaç) olan “ <i>da</i> ” kendinden önceki sözcükle bitişik yazılmaz. Türkçedeki gibi ünlü uyumuna uymaz ve ince ünlülerden sonra da “ da ” biçiminde yazılır.
Türkçede bileşik adların yazımında iki sözcük arasında kısa çizgi (-) kullanılmaz.	Kırgızcada özel bileşik yer adları ve akarsu adlarının yazımı da Türkçeden farklı olarak iki ad arasında kısa çizgi (-) kullanılmaktadır. <i>Ala-Too, Ak-Say, Kara-Balta, Kök-Cangak-Say</i>